

MEDDOBJE

XVIII - 1982 - 1, 2

UVODNIK: FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), UN SALUDO (1).

POEZIJA IN PROZA: FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), ARAUKARIJA (14) * VLADIMIR KOS (JAPONSKA), TRINAJST POLNOČNIH HARF (26) * JOŽE CUKALE (INDIJA), PESMI (39) * VINKO BELIČIČ (TRST), JORKOVI, OB NEKEM PORTRETU, OPOMIN? (2) * LJERKA LAVRENČIČ (ARGENTINA), Z GLASBENO SPREMLJAVO (44) * FRANK BUKVIČ (ZDA), MARDUK (57) * REZI MARINŠEK (ARGENTINA), OB SREBRNI REKI (62) * TED KRAMOLC (KANADA), FOTO ALBUM (72) * VLADIMIR KOS (JAPONSKA), MACLEN (122).

RAZPRAVE: VINKO BRUMEN (ARGENTINA), IDEALIZMI - PRAVI IN KRIVI (15) * P. MAVER GREBENC (AVSTRIJA), VIRIDA V STIČNI (78).

PREVODI: KAREL RAKOVEC (ARGENTINA), SONETI (51) * NIKOLAJ JELOČNIK - MARICA MEŠTROVIČ, ROSELIGHT (ARGENTINA) (28) * BRANKO ROZMAN (NEMČIJA), DRAMA DIEGO FABRIJA „PREISKAVA“ (130).

PRETEKLOST: FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), JURČECU V SPOMIN (146) * L. L. (ARGENTINA), JURČECEVE „SKOZI LUČI IN SENCE“ (147).

SPOROČILA: VLADIMIR KOS (JAPONSKA), TOKIJSKI TRIGRAMI V MESCU LEDENIH VETROV (157).

POGLEDI: LEV DETELA (AVSTRIJA), BESEDA O SLOVENSKI LITERATURI (161).

KRITIKE: ANDREJ ROT (ARGENTINA), ŠTRUKELJ ANTON, ŽIVLJENJE IZ POLNOSTI VERE (166).

UMETNIŠKA PRILOGA: kipar IVAN BUKOVEC (ARGENTINA).

ANTROPOLOGIJA

M E D D O B J E

Splošnokulturna revija

1 9 8 2

Letnik XVIII

Št. 1

IZDAJA SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA

GLAVNI UREDNIK FRANCE PAPEŽ. ČLANI UREDNIŠKEGA KONZORCIJA: ALOJZIJ KUKOVICA, MIRKO GOGALA IN JURE VOMBERGAR (KOT VODJE FILOZOFSKEGA, TEOLOŠKEGA IN LIKOVNEGA ODSEKA), TINE DEBELJAK, LADISLAV LENČEK TER ANDREJ ROT, KI ODGOVARJA ZA REVISO PRED OBLASTMI.

Načrt za avitek: arh. Jure Vombergar.

NASLOV UREDNIŠTVA IN UPRAVE, RAMON L. FALCON 4158, 1407 BUENOS AIRES.
ARGENTINA

Revija izhaja štirikrat na leto. Za podpisane prispevke odgovarjajo avtorji. Spisi s psevdonimom se objavijo le, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime. Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 111. publikacija Slovenske kulturne akcije, dotiskan v aprilu 1982.

Tisk tiskarne Editorial Baraga, Colón 2544, Rem. de Escalada, Bs. Aires, Argentina,

Editor responsable: Andres J. Rot.

Registro Nacional de Propiedad Intelectual No. 1407500.

Esta publicación se terminó de imprimir en el mes de abril de 1982, en los Talleres Gráficos Editorial Baraga del Centro Misional Baraga.

CORREO
ARGENTINO
1407

CONCESION 7806

TARIFA REDUCIDA

FRANCE PAPEZ^v

UN SALUDO

Un saludo a los que reciben estos escritos
y los aceptan como una comunicación humana -
no como algo lejano,
sino una voz desde las soledades íntimas,
ciudades remotas, pero conocidas
bajo un cielo azul soleado.

Que sean estas páginas un sueño
revoloteando hacia la patria de cada uno
con amor y fe a lo nuestro.

Un saludo desde las luchas
que nos fueron impuestas por el destino -
tenemos un pasado inolvidable,
lleno de angustias y decisiones
que ahora desplegamos
documentando y ordenando con palabras
de tan apasionada libertad.

Un sueño y un saludo...

Jorkovi mladi imajo šele kratko senco. Z eno nogo stoje na Titaniku, kjer že mrgoli novega rodu, kjer glasovi oblastno prepričajo drug drugega, kjer so sramežljivost, odgovornost, varčnost in hvaležnost malo cenjene vrednote in kamor cirkuška muzika vabi zmeraj nove potnike. Od kod je zadnji čas toliko „zguljenih“ cigaret po pločnikih in robovih cest, nedotaknjeno belih cigaret, z žoltim paskom na enem koncu – kar za v usta? Jork vsako pomenda s čevljem ko strupeno golazen. Tudi kdo drug napravi tako – v nemočni jezi na iznajdlivega Patriarha laži in pogube, ki je to leto samo v Milanu skoraj petdeset mladih življenj iz umetnega paradiža pahnil v brezno.

Počasi je tudi najmanjši Jorkov dorasel. Bolj in bolj razume, kaj se dogaja blizu in daleč po svetu, in prevzema ga resnoba. Bere, posluša, gleda, premišlja. In kar na lepem vpraša:

„Oče, kako ste 1941 sprejeli Italijane?“

Jork pazljivo pogleda fanta – zadnjega, ki je še ostal doma. Ali izziva? Toda iz sinovih oči govori krotka radovednost.

„Zatohlina pred neurjem je bila neznosna. Ko pa se je država pod štirimi sovražnimi vojskami sesula, je bilo negotovosti konec. Po viharju in potresu smo zadihali sveži, ostri zrak. Začelo se je čakanje, kaj bo. Imel sem tvoja leta in zdelo se mi je čisto naravno, da razočarani, ponižani in prestrašeni izročimo svojo usodo v roke zaveznikov. Od njih smo pričakovali, da nam spet prinesejo svobodo in vzpostavijo stari red.“

„Kako ste sprejeli Italijane?“

„Kako smo jih sprejeli? Kot manjše zlo. Cona, ki je pripadla njim, je bila še najsrečnejša: malo zavoljo njih značaja, malo pa tudi drugačne taktike. Kaj so počeli Nemci na Gorenjskem in štajerskem pa Madžari v Prekmurju, o tem imaš kopico knjig.“

„Pa tisto odposlanstvo, ki se je šlo poklonit Mussoliniju?“

„Šlo je reševat... šlo je, da bi bilo Ljubljanski pokrajini prihranjeno gorje ostale Slovenije. In zares je lahko mnogim pregnancem nudila zavetje.“

Sin se nasmehne – in to Jorka pogreje.

„Vem: skozte brni imperativna beseda ‚borba‘. Poln si je iz šole in iz propagandne zgodovine, ki jo pišejo zmagovalci. Meni, ki sem tisti kruti čas doživljal, te je menda sram verjeti.“

„Ampak svojo kratkovidnost bi vi končno lahko spoznali.“

„Mi. Poraženci, hočeš reči.“ Jork premolkne in zbira misli. Njegove nadaljnje besede so tišje. „Ne le enkrat sem že vprašal, ali bi takozvana ‚herojska borba‘ odtehtala vse solze in vso kri, vsa pokončana življenja, požgane vasi in raztepane družine. Pa sovraštvo in strah, ki ju še ni konec. Lahko se je ponašati živim na vrhu, z oblastjo odišavljenim, ko mrtvi ne morejo govoriti!“

Utrujen od prepričevanja se Jork vrne v svojo sobo. Skozi okno sije od zahoda bleda zarja. Kot že tolikokrat mu razjasni oči in presvetli dušo sveti Jakob v Naklem pod steklom nad pisalno mizo.

„Le kako je mogel mladi župnik ujeti te čudovite barve v aparat?“ se razneži. In si prizna ko vsakič: „Kamnita vaška podružnica za pokopališkim zidom vzpeta z rdečkasto streho zvonika v brezdanjo modrino neba s samotnimi angelsko belimi oblaki nad črnim grebenom Roga je lahko tako čista... mar so že malokrat vse tisto umile nevidne solze mojega domotožja?“

Ljubi obrazi in glasovi s tistih samotnih, revnih domačij – za zmeraj so ugasnili in obnemeli. Najbolje nič več misliti nanje, nič si več klicati v spomin črešnje, lipe, kostanje in trtja tistih prisojenih rebri.

Onkraj vrtov in doline se bodo na obmejni postaji vsak čas prižgale visoke luči. Jork se usede: to večerno uro bo v pismu spodbudno spregovoril svojemu najstarejšemu, najdaljnješemu, najbolj ogroženemu sredi tujih ljudi, tujih gozdov in tujih jezer.

Ob nekem portretu

Kakšen molk v hiši, ko so se daljni sorodniki z onstran meje poslovlili! Bolj ko so ure obiska potekale, glasnejši in naglejši je bil pogovor – v strahu, da bi kdo kaj pozabil povedati ali vprašati. Kdaj pridejo spet? Čez leto ali dve? Prej? Mogoče tudi, da so bili zadnjič tukaj in da ne bodo imeli več ne priložnosti ne volje ne želje hoditi tako daleč z vlakom – in po tolikšnem ovinku. Lahko tudi kaj usodnega poseže vmes: nesreča, bolezen, smrt.

Jork se je vrnil s postaje. Oddihuje se v naslanjaču in uživa molk. Srce se mu spet umirja. Prav raztožilo po ljubem domačem narečju in razkoprnelo se bo šele jutri in naslednje dni... v tihoti spominjanja, ko bo videl, o čem in o kom vse bi se bil moral še pomeniti. Saj bi jim večkrat pisal in oni njemu – a kaj, če na tisti odročni podeželski pošti zasleduje čazmejna pisma kak zaprišežen protihelsinkovec?

Ves je pod vtisom tega, kar je slišal.

Res: tisti svet ni več zanj. Vsi samo delajo („Vsak dobi delo“), zidajo si hiše, hitijo, da ne bi kaj zamudili. In kadar se v družbi pogovarjajo, je zmeraj mogoče, da je kdo med njimi konfident. Zato se nobeden ne upa pogledati v stran. Pa so le srečni

in zadovoljni, da je tako. („Samo da bi trajalo!“) Tito je znal priskrbeti državljanom obširen in sočen pašnik – in vanj so se zajedli ko brezštevilna ovčja čreda. Muljenje trave, molčanje, neoziranje nikamor, nepremišljanje, kaj je bilo in kaj bo. Naokrog se ozira in odloča samo Pastir, a ovčarski psi bedijo nad čredo. Še po kmetih se najdejo zgrajenci in zgrajenke, ki pazijo, da bi se kje ne pojavilo godrnjanje, stikanje glav in iskanje drugačnega življenja. Titovi pašniki so očitno tako slastni, da zmeraj redkejši še utegnejo pogledati Navzgor, saj ni tam nič materialno koristnega. „Kakšen red in mir mora biti v naši matični deželi, kjer tožniki in sodniki – varuhi sistema – lahko sedijo prekrižanih rok! Nikdar nobenega procesa, vse je tako poslušno, ubogljivo in hvaležno!“ premišlja. In se spomni, kaj je v gnevu rekel onim.

„Nemcem vračate njih kri, prelito za okupacije na slovenskih tleh: vaši ekonomski izseljenci se s svojimi otroki prelivajo v nemški narod. Si pa vi upate prebaviti krdela bratrancev z Jugovzhoda? Ste dovolj močni in odločni?“

Zdaj čuti, da bi si bil te ostre in izzivalne besede lahko prihranil. Toda mar naj se pogovarjajo samo o vremenu, o letini in o inflaciji? Pa o staranju in umiranju znancev?

Jork miži in ves blažen poslušša glasbo tišine.

„In vendar – ne bi jim bil smel jemati poguma. Lahko je meni tukaj govoriti!“

Ko spet odpre oči, mu pogled obstane na sivkasto modrem portretu tete Micke. Kot živa se drobceno, naklonjeno smehlja iz okvira – iz časa, ki je že davno minil.

„Kje je zdaj Štefan Kejžar, iz slikarsko rodovitne Sorice doma, tedaj sredi študijskega zagona, to se pravi: sredi revščine in potrpljenja, krotkosti in zadrege, delavnosti in upanja? Naslikal je teto Micko – ohranil jo je človeškim očem – in potem je prišla vojna, tuja zasedba, revolucija, stalinizem, titoizem... Je srečno preplaval vse tiste pogubne valove ali jim je podlegel?“

Iz Jorka odtaka utrujenost, kot bi se vzdigovali težki nizki oblaki in se razhajali ter bi svetloba vračala pokrajini brezmejne razsežnosti. Pred njim vstaja od spominov ožarjeni čas rasti. Zunaj se medtem zgrinja prvi mrak; po vseh vrtovih vriskajo taščice, ko zlato listje oktobra prehaja v suho rdečino.

– – Mestece se je skrilo za drevjem in potem za ovinkom. Ko ga je čez nekaj minut spet zagledal iz vlaka, je bilo že veliko manjše, bolj strnjeno. Izmed oblakov ga je za majhen čas obsijalo sonce in razodelo vse odtenke bele in rdeče barve njegovih hiš, zbranih okoli mogočne, s srede griča kvišku kipeče cerkve. In na obzorju zmeraj nižji Gorjanci.

Peljal se je, dvajsetletnik, v neznano, in tesnoba v duši mu je rasla. Pred svojo dolgoletno dijaško gospodinjo Marto je bil

ob uri slovesa hraber in možat, zakaj močno belo šentjernejsko vino mu je dajalo peruti, in njene občudujoče, pohvalne besede so ga jeklenile. Tam, od koder se je poslovil, je bil resda med najbolj izkušenimi; tukaj pa, kamor se pelje zdaj, bo med začetniki. Na univerzo ga vleče, tako kot vse rastline silijo na sonce in v gorkoto, bodisi trava, grm ali drevo.

„Kje bom nocoj spal?“

Na polici je ležala s knjigami in z obleko natrpana pletena košara; vzdolž ročaja je bil privezan dežnik. Zraven se je tiščala škatla z jestvinami. Največ prostora pa je zavzemal obilen zavoj: notri je bilo perilo, rjuhe in odeja.

„Kam naj krenem z vsem tem, ko bo vlak došel na cilj?“

Vedno bolj ga je stiskala malodušnost. Zunaj se je vreme temnilo, in ko so vse ličnejša naselja naznanjala, da Ljubljana ni več daleč, so ob stekla pljusknili prvi curki septembrskega dežja.

„Trissto – zdaj pa še to!“

Ko bi bil kraj, kamor se je peljal, vsaj kje daleč, silno daleč: tako bi mogoče iztuhtal kakšen izhod. A vlak je že preskakoval tire in zmanjševal hitrost; še malo – in je obstal in čakal, da ga ljudje izprazni.

Zložil je prtljago na tla in se otovorjen trudoma izmotal na peron, po katerem je pleskal dež, od tam pa svojo revščino zavlekel pod streho.

„Kam naj z vsem tem v dežju? K teti pojdem pač. Razumela bo, da si drugače nisem znal pomagati. Za eno noč me bo že sprejela. Jutri bomo pa videli.“

Spet se je otovoril. Košaro hkrati z dežnikom, ki ga ni mogel rabiti, si je zavihтел na levo ramo, zavoj in škatlo pa je vzdignil z desnico – in potem je šel počasi po pločniku, drsajoč ob hiše, da ga dež ne bi preveč zmočil.

Ali ko je končno pozvonil v tretjem nadstropju stare hiše pod Gradom, upehan po neštetihih ozkih in temnih lesenih stopnicah, in je skozi steklena vrata videl, da gre odpirat sama teta, ni vedel, kako naj si pomaga iz zagate. Prevzel ga je sram, da prihaja ko berač.

Teta je uprla drobne oči najprej vanj, potem pa v tisto, kar je privlekel s seboj. Iz natrganega premočenega ovoja je gledala rdeča odeja.

„Prišel sem, teta.“

Samo te tri besede je zmogel... kot bi bil hotel reči: Sram me je tega ponižanja. Naredite z mano, kar hočete! Jaz si ne znam pomagati.

„Ves moker si,“ ga je sprejela. Bila je presenečena in prvi hip ni vedela, kaj naj stori. „No, kar stopi v kuhinjo, se boš posušil.“

Notri je v mehkem starem naslanjaču sedel njen mož, vase zgrbančeni upokojeni zdravnik, že sredi osmega križa, in v dre mavici čakal večerjo. Nekaj let pred 1880. in še nekaj let potem je bil kar naprej natisnjen v mohorskih koledarjih pod Rušami lavantinske škofije: Kočmut Julij(an), dijak... Kočmut Julij, medicinar. Zdaj mu je iz Berlina še vedno prihajala v mehkih svetlomodrih platnicah Medizinische Klinik na ime: Dr. Julian Kotzmuth.

„To je pa moj nečak Rude,“ mu je povedala. Vzdignil je glavo in s kalnimi očmi pogledal fanta. „Letos gre na univerzo. Prišel nas je pozdravit.“

Starček mu je podal uvelo in hladno roko. Nekaj je hotel tudi reči, a ga jezik ni ubogal. Samo nasmehnil se je in pokimal. Ko je pred nekaj leti odšel in ostal sam, se je ves neogljen rešil v nov zakon: poročil se je z dolgoletno zvesto služkinjo Micko. Tako je poskrbel zase in zanjo.

Posredno je s tem poskrbel tudi zame, pomisli Jork.

Drugo jutro je odšel rano in potih; le Anči je bila že pokonci. Svoje reči je pustil pri teti – in vrnil se je, ko so že pokosili.

„Kod pa hodiš? Si kaj zajtrkoval?“

„Sem, teta, v mlekarni. Imel sem dosti opravkov, preden sem se vpisal. Povsod je bilo treba čakati. Povsod samo pisanje. Človek se komaj znajde.“

„Ampak kosil nisi, kaj?“

„Sem, v Ljudski kuhinji,“ je odgovoril. A to ni bilo res. Le nadležen ni maral biti. Odtihotapil se je v sobo, kjer so bile njegove reči, in ko je bil sam, je odprl škatlo in začel naglo jesti. Bilo je suho in ni bilo gorko, kar je zaužil, nasitil se je pa le. Nato je škatlo spet zavezal.

Tik pred oknom, takoj onstran dvorišča, se je dvigalo strmo grajsko pobočje, ki se mu je drevje kuhalo v jesenskem soncu.

„Kako lepo bi bilo ostati tukaj!“ je vzdihnil. „Kakšen mir je v tej sobi!“

Prišla je teta in ga povabila, naj gre z njimi na vrt, če nima drugega dela.

„Doktor prebije vsak popoldan na vrtu, kadar je le sonce. Tam bere Slovenca, medve pa kaj šivava ali pleteva in zraven paseva kokoši.“

Ko so se spuščali po stopnicah in lezli skozi temen hodnik na dvorišče, potem pa se po drugih stopnicah počasi vzpenjali, je videl, kako krhek in negotov je stari zdravnik v hoji. Teta in Anči sta ga morali vsaka z ene strani voditi pod pazduho. Ko pa

se je usedel v uto, ni več nikogar potreboval. Tam je bilo ko v malih nebesih. Skozi rdeče ovijalke mu je svetilo precejeno sonce. In čas mu je tekel tiho, zvesto, nerazburljivo, ob neutrudnem žužnjanju iz zraka... ob natisnjenih novicah iz bližnjega in daljnega sveta, ob novostih v zdravniški znanosti.

Anči je spustila na pašo štiri kokoši, nakar se je lahko tudi ona usedla k svojemu delu. Na vrtu je raslo nekaj dreves, a ves prostor je bil tako stisnjen med grajsko strmino, zidove in strehe, da se kokoši niso imele kam zgubiti.

„Hej, kako polna je ta sliva! Kaj je ne boste nič oklatili?“

„S čim pa? Prekle nimamo, a metlišče je prekratko,“ se je zahahljala teta in ga pogledala iznad naočnikov, ki jih je nosila pri šivanju.

„Jo bom jaz potresel.“

Dvakrat je sunil v deblo in na tla je padlo nekaj najbolj zrelih sliv. Eno je razpočil in del v usta.

„Ko med so! Če boste še kaj čakali, vam jih bodo ose in čebele vse pojedle.“

„Ti si mlad, splezaj na slivo pa jo oberi!“ je rekla. „Bomo za večerjo skuhal cmoke, če boš zadosti nabral.“

„Hej, za takšno večerjo se je pa že vredno potruditi!“

Tako sem po božji in človeški dobroti prišel pod streho za vsa leta univerze, premišlja Jork. Za kruh se pa nisem bal: bil sem vaje del. In štefan Kejžar mi je bil živ zgled potrpljenja.

Poteklo je enajst let: prvih šest poezija, drugih pet žaloigra.

„Teta, a imate kak nahrbtnik, da bi mi ga posodili? Proti Ljubljani se zgrinja hosta. Ne bi je rad čakal in tako se mislim z drugimi za kakšen teden umakniti na Koroško. Tam bomo videli, kako se bodo stvari sukale dalje. Anči ga najbrž ne bo potrebovala...“

„Uh, ta!“ se je razburila teta. Ozrla se je okoli sebe in mu šepnila v uho: „Kar ne more jih pričakati! Znaš, ona je taka komunistovka!“

„Nikdar ji nisem vrnil tistega nahrbtnika,“ si polglasno reče Jork.

Vstane in stopi k portretu. Ta, ki z mirnim nasmehom gleda mimo njega, je že trideset let pod zemljo, in on je presegel njena leta, v katerih se je dala naslikati.

„Biti dober, kot si bila ti, teta Micka. Pomagati živeti svojemu bližnjemu.“

S čisto krpo gre lahko po širokem narezljanem okviru, ki mu je pozlata že močno potemnela, in pomisli, kako ne bo mladim Jorkom ta podoba nič pomenila – prej ali slej jo bo na steni nadomestilo kaj drugega.

Jutro prvega decembra. Iz nizkih oblakov mirno in drobno dežuje. Premočeni se spuščajo na tla še zadnji dozoreli listi. Z meglami zavešena obzorja napovedujejo mračen dan. V zraku visi negibna puščoba, ki bo še dolgo trajala.

V svetlobi, kakršna je ob takem vremenu in v tem letnem času ob polosmih zjutraj na Severni poluti, v zemljepisni širini 46° 15', se je z letališča vzdignilo moderno letalo DC - 9 super 80 s sto osemdesetimi izletniki. Bil je torek, zadnji od štirih dni, ki jih Rdeča država vsako leto slovesno praznuje, da se ne pozabi njeno rojstvo. Bil je hkrati rojstni dan njene prednice, Bele države, ko so se v vrtincu zgodovine zedinili trije narodi iste krvi in podobnega jezika, toda različne kulture in skrajno neenake preteklosti.

Še kaj tujega, romantičnega videti in doživeti, preden se zgrnejo težavni decembrski delavniki!

Medtem ko se je letalo odmikalo poševno navzgor, da doseže predpisano višino, so na letališču ostali prazni avti, ki so se izletniki z njimi pripeljali od vsepovsod in s katerimi naj bi se zvečer spet vrnili vsak na svoj dom.

Letalo je megle in oblake pustilo pod sabo in se usmerilo proti jugu. Vseh stoosemdeset ljudi je skozi okenca prevzeto strmelo v nenadno in nenavadno svetlobo, vsa tista družba obeh spolov, a pretežno ženskega, od triletno deklice do enainosemdesetletnega moškega - v povprečni starosti šestintrideset let. Dragocena mladost na vzponu, bližajoča se ciljem, s klicami novih življenj v sebi, vsakovrstni umski in ročni delavci, dobro stoječi ljudje in njih najbližji svojci, tudi cele družine. Med njimi dva sina edinca. Pa med vernimi in nevernimi, krščenimi in nekrščenimi, tudi učen duhovnik najlepših let

Pilot je iznad kopnega usmeril letalo proti jugozahodu, čez morje. In potem je hitelo dalje nad tujim kopnom. Minevala je prva ura letenja, polotok je ostajal zad. Na vzhodu, onstran novega, ožjega morja, so se v mračnih meglah pokazali kamniti otoški gorski grebeni. Onkraj njih je ob obali čakalo letališče Zlato polje (Campo d'Oro): konec poti.

Šlo je proti deveti in letalo z vsem cikcakom poti za sabo je bilo še kakih petdeset kilometrov od cilja. Tedaj pa - sedem minut pred deveto - kot da bi bila najvišja skalna škrbina gore San Pietro v hipu zrasla za pet metrov - dasi se je letalo malo prej iz neznanega vzroka spustilo za sedemsto metrov - -

Jork in Jorkova sta se ravno dobro usedla h kosilu, ko je prva novica opoldanskih radijskih poročil naznanila, kaka nesreča se je tisto jutro zgodila v gorah pustega sredozemskega otoka.

Jork je odložil žlico. V grlu se mu je nekaj nagnetlo, zakril si je obraz z dlanmi in stisnil zobe. Žena je odšla v kuhinjo, on pa je vstal in stopil k oknu. Naslonil je čelo na steklo in pustil, da se mu iz oči izlijeta dve veliki solzi.

Podrobnosti so še tisti večer, a zlasti naslednje dneve sporočali radio, televizija in časniki.

„Najprej se je nekaj zabliskalo, potem je bilo slišati zamolklo brnenje in strahoten udarec. Izgubil se je tudi glas letala, ki smo ga dotlej slišali,“ so povedali vaščani Petreta Bicchisana.

In čez nekaj ur sporočilo pristojne prefekture:

„Letalo se ob trčenju v goro ni razletelo, marveč je kratkotalo izginito. Ničesar ni, kar bi se tam gori še premikalo. Samo kakšnih deset trupel je ohranilo kolikor toliko človeško obliko.“

In časnikar: „En sam trenutek groze v razpadajočem trupu letala, en sam krik – in smrt. Kot bi jih bil silni piš usode razgnal in razsiral po strmih kamnitih pobočjih neznanih gora.“

Vsa Slovenija je zaječala v bolečini. „Krik se je slišal v Rami, in velik jok in javk: Rahela joče po svojih otrocih in se ne da utolažiti, ker jih ni več“ (Mt 2, 18).

Časniki so bili polni podatkov in črni od osmrtnic s fotografijami. Dvajset otrok je zgubilo starše, nekaterih družin ni več – samo v Ljubljani so zapečatili dvanajst stanovanj – starši ob otroke, možje ob žene, žene ob možje – „iz vse Slovenije, iz vseh plasti, vseh starosti, od duhovnika do mlade športnice, neglede na svetovni nazor“. Smrt je v hipu pokosila desettisočinko naroda.

V polivinilske vrečke pobrane posmrtne ostanke so odnašali na zbirno mesto v dolini: v skromno vaško cerkev, h kateri peljejo stopnice in ki s pozdravom AVE MARIA nad obokanimi vrati kliče v nebo. Okoliški mizarji so v najkrajšem času naredili in dostavili stoosemdeset krst za vse tisto, kar bodo od nesrečnikov našli iskalci. Kovinski ostanki, prtljaga, papirji, kosti in roke, obleka, torbice, dokumenti, lasje, prsti. Čigavo je kaj? Kaj spada skupaj?

Medtem ko so tehniki v tuji prestolnici zaman študirali črno skrinjico, da bi odkrili vzrok tako pretresljive nesreče, je zdravniška ekipa na otoku začela mučen in dolgotrajen postopek: iz koščkov počasi sestavljati mrličje, jim ugotavljati imena in jih vračati daljnim svojcem. Kar bo neprepznanih, pojdejo v skupni grob.

Tistega prvega decembra in potem še dneve in tedne je bilo v Sloveniji prvič po poletju 1945 spet toliko solz prelitih. Od onkrat je minilo šestintrideset let in je odrasel nov rod. A če se

je 1945 ob hrupnem, razbrzdanem veselju zmagovalcev širil samo šepet groze, zapuščenosti in popolne zavrženosti premaganih, je bilo tokrat glasno izrečenih obilo sočutnih in obenem pomoč nudečih besed. Oči sveta so namreč tokrat videle in ušesa sveta slišala, kako se je v uri bolečine stresel in skrčil ves narod.

„Glej, sine, ti si nedolžen pred Bogom za tisto, kar je moja generacija storila hudega našemu narodu. Bolj ko gledam nazaj in okoli sebe, bolj razumem, da je poraz kdaj posebna božja milost.“

„Slišal sem: da so zmagali beli, to se pravi današnja sovražna emigracija, ne bi bili nič manj trdo nategnili vajeti in zavozili po spraznjeni cesti.“

„To niso tvoje besede, fant. So pa priznanje... so opravičevanje, samo da ne iz pravih ust, ampak iz ust sopotnikov. Zakaj prava usta še zmeraj molče. Ni ga med živimi, ki bi si upal prevzeti odgovornost za tisti pomor. Ravnali so, kot da bodo večni – a zdaj vidiš, kako se utrinjajo drug za drugim in zapuščajo domovino v vedno večjem neredu.“

„Ti venomer govoriš o tem, kar se je zgodilo nekoč davno. A treba je gledati naprej. Kaj ni sedanost sama dovolj težka?“

„Z vso pravico se odločaš za svojo pot. A jaz bi rad, da za visokimi besedami in sijočimi, temno oočaljenimi obrazi na televiziji vidiš tisto prikryvano... da se ne daš zapeljati. Pišejo sicer spomine, ali tistega se še nobeden ni dotaknil. Nedolžen si, kot sem rekel, toda življenje iz spoznane resnice je svobodnejše nego življenje iz prevzete laži.“

„Ta letalska nesreča – kaj ima to skupnega z dogodki ob koncu zadnje vojne v Sloveniji. Daj no, oče, koliko je bilo že takih nesreč in jih še bo!“

Jork je malo pomolčal. Potem je začel vleči nit iz klobčiča svojih misli.

„Te nič ne preseneča, da je eden najmanjših narodov Evrope ko pod zamahom noža v trenutku izgubil toliko svojih udov? Da so bili v letalu razen pilota vsi do zadnjega Slovenci? In da so takorekoč izginili v nič? Se ti zdi to golo naključje in ne opomin? Kdo ne bi pri tem pomislil na tisoče domobrancev, ki so tudi izginili v nič? Si lahko predstavljaš, kaj je za naš mali narod pomenila njih smrt? Dva odstotka vsega moškega prebivalstva kar tako usmrčena! Toliko se je tisti čas na Slovenskem rodilo fantkov v enem letu, pomisli. In to so bili mladeniči in moške v najbujnejših letih, v veliki večini kmečki ljudje takole od dvajsetega do štiridesetega. Pridelovalci kruha. Nasilno prekinjena čila življenja. Imeli so starše, brate, sestre, imeli so neveste ali pa bi jih še našli... in njih žene bi rodile otroke... tisoči in tisoči otrok so bili v klicah zamorjeni... prsi toliko mladenk so usah-

nile. To, vidiš, je bil genocid. To je bil rodomor. Več: bil je delen samomor, tudi če bi bili nočni strelci Bosanci ali Črnogorci ali iz kakega drugega bratskega naroda ali narodnosti. Zgodovina – da bi jaz vedel – ne pozna take protinaravne okrutnosti.“

Fant je nestrpno gledal skozi okno in ni pokazal, kaj misli.

„Kako dolgo bo na našem narodu še ležala mora tega hudo-
delstva? Kako dolgo bo nad nami še visela grožnja novih šib?
Kako dolgo bodo zmagovalci – oblastniki še tiščali glavo v pesek?
Toda vse kaže, da se odkritega priznanja in očitnega obžalovanja
bojijo huje nego same smrti. Priti bo moral nov rod, nedolžen
rod... šele takrat –“

Jorkove besede so šle zadihane skozi odprta vrata za sinom,
ki je odhitel v sobo po svoje reči: moral je po opravkih. Samo
bežno je pozdravil očeta, zdrsel ko brglez po stopnicah do vežnih
vrat in jih zaprl za sabo.

ARAUKARIJA

Drevo južnih zemljá,
podoba edine pristnosti v tem svetu...
Araukarija –
v tvojih nasršenih bodicah
in hrapavem deblu
so srca junakov
za svobodo,
peresa starih poglavarjev
in puščice pravičnih bojev.
– O, ko bi imel takrat,
v naših gozdovih
in v krajih, ki jih ne bom več videl,
v letih vojne in revolucije
nekaj teh dreves!
Araukarija
z brončnim listjem,
kako te cenim,
ko gledam nebo okrog tvojih vrhov
in mi je ko da bi bil v stiski
pod temnim roškim drevesjem.
Duh gozdov,
le eno te prosim spet:
ne spremeni me v svojo samoto in grenkobo!
Če pa bom moral
ostati
v tem zdomstvu,
vedi, da bo med tvojimi koreninami
in rdečo zemljo
za vedno
košček slovenske zemlje,
ljubezen vsega našega
in stara vera
v globini tvojih senčnih vejá.

(Iz zbirke Zdomske pesmi.)

IDEALIZMI — PRAVI IN KRIVI

1. Idealizem je lepa beseda in naša vzgoja jo je še posvetila. Biti idealist nam pomeni postavljati duhovne vrednote pred stvarne dobrine, biti požrtvovalen, dober in pošten, hoteti le dobro in pravo in zato vedno tudi delati le dobro in zavračati vsako zlo. Idealist nam je človek, ki je to po lastni izbiri in volji; lahko je idealist, kdor to hoče biti; če nekdo ni, ni, ker noče biti. Kdor stori kaj, kar se nam ne zdi dobro in da je zato zlo, to stori, ker ni hotel ali ni dovolj hotel dobrega. Zato je kriv in vreden naše obsodbe. Da kdaj pri najboljši volji dobrega, zlasti popolnega dobrega, sploh ni mogoče doseči, je marsikomu neumljivo.

Da pa pomen besed idealizem in idealist ni tako trdno in enoumno določen, sami dokazujemo, ko ju uporabljamo dvoumno, marsikdaj naravnost pomilovalno. Tako o nekem, ki da uči, kar imamo sami za zmetno, dela, česar ne moremo odobravati, ali zahaja med ljudi, ki jih ne maramo, pa ga vendar ne moremo ali nočemo popolnoma obsoditi, radi pravimo, da je „sicer“ idealist, to je, da misli ali ravna pač napačno, a z dobrim namenom. To pa povemo s takim naglasom, da je marsikdaj težko ugotoviti, ali je to bolj zagovor, ali obtožba, obžalovanje ali kaj. Vsekakor pa ni ravno pohvala. Najmanj, česar obtožuje, je naivnost, če že ne kaj več.

2. Beseda idealizem ima torej več, celo mnogo pomenov. Tako je idealist v filozofiji, kdor vidi pravo in zadnjo stvarnost le v nekih onstranskih idejah ali pa celo v človekovih lastnih mislih oziroma doživljajih, sploh nekdo, ki idejam ali mislim pripisuje večjo stvarnost kakor pa dejanskim, realnim stvarim, če ne celo edino. Idealist je, v nekem smislu, tudi, kdor dušo zapiše kakršnikoli ideologiji, celo kadar je ta materialistična, ki resda priznava stvarnost, pa jo zideologizira v samo materijo ter se tako udinja ideji materije, po njej materiji sami. Med idealizmom in materializmom torej ni tako hudega nasprotja, kakor bi hoteli nekateri na tej ali na oni strani. Oba se upirata realizmu, ki je v skrbi in naporu, da vidimo svet tak kot je, brez vsakih predhodnih načrtov, torej ideje kot ideje, stvari kot stvari, vsako na svojem mestu.

Fr. Veber vidi v idealizmu in materializmu dve strani iste medalje, čeprav se nekoliko nerodneje izraža, da „materializem in idealizem sta dve veji svetovnozornega realizma“, in „se prika-

zujeta oba ta nazora kot zablodi, ki sta že zgolj psihološko težko umljivi.“ Oba „učita namreč take nauke o stvarnosti, ki so brez haska za pravo in podrobno *znanstveno* preiskovanje stvarnosti, in postavljata vrh tega najosnovnejše in najbolj vsakdanje izkušnje življenja naravnost na glavo“. Saj „govori že notranja narava vsakega pravega opazovanja enako proti vsakemu skrajnemu materializmu in idealizmu“. (Vpr. stv., 23 in sl.).

O kvarnem vplivu ideologij na naše mišljenje in ravnanje bi morali več razmišljati. Ker so ideologije nekake v vsakdanjost ponižane vere ali pa na versko raven dvignjena neverska mnenja, prodirajo globoko v človekovo bistvo in ga slepijo, da ne more stvarno gledati sveta in življenja in zato ne pravilno ravnati. Ali nas res ne preseneča, da je nekdo, ki prej še muhi ni mogel storiti nič žalega, naenkrat privravljen celo ubijati, tudi svoje najbližje, ko ga je obsedla kaka ideologija? In da so proti ideološki zagrizenosti vsi napori in razlogi brez moči?

Takih vrst „idealisti“ tudi mnenj in spoznatkov drugih ljudi ne merijo ob stvarnosti, marveč ob ideologiji, ki jih usužnjuje; za pravo imajo, kar z njo soglaša, za krivo, kar se od nje razlikuje. Važnejša jim je ideološka pravovernost kot pa stvarna resničnost. Ko jim je kaj storiti, se vprašujejo, kaj za ta primer narekuje ideologija, in ne kaj terjata stvarnost.

3. Idealizem nam tedaj ne pomeni enoumno enega samega nazora ali ene same duševne drže. Ko opletamo s to besedo, moramo zato biti zelo skrbni in previdni. So idealizmi in idealizmi, med njimi pravi, pa tudi krivi. Marsikaterega moremo šteti med krive. Od teh hočemo opisati in presoditi enega, ki bi ga mogli imenovati naivni ali morda tudi romantični idealizem. In pri njegovi krivosti ni brez krivde ideologija, čeprav morda ne tako razvita, dodelana in zaprta kakor so nekatere druge.

Ta naivni ali romantični idealizem predstavlja zvrst tako imenovanega praktičnega ali življenjskega idealizma, bolj doživetega kot domišljenega, prav zato ga je težko opredeliti. Pomeni neko duševno držo, neko osnovno usmerjenost do življenja in do reševanja življenjskih problemov. Kaže se v tem, da zamenjujemo to, kar je, s tistim, kar naj bi bilo; življenje hočemo videti posili tako, kakor bi ga radi imeli, o kakršnem sanjamo ali si ga želimo, popolnega in brez vsake sence. Kolikor ni takšno, ne moremo umeti, da mu je naravna in lastna neka nepopolnost, da je vedno tako. Kadar ne ustreza našim željam in zahtevam, iščemo in moramo najti za to krivce, ki jih je treba odkriti, obsoditi in onemogočiti. Vsaka nepopolnost nam je zakriviljena nepopolnost, plod zle volje. Seveda nismo mi tisti, ki smo jo zakrivil; krivi so vedno drugi. Še več, krivcev ne iščemo le med tistimi, ki so morda res zakrivilo kako nerodnost, temveč celo in marsikdaj zlasti v tistih, ki opozarjajo, da v življenju ni vse idila, da ga moramo znati najprej vedro presoditi, takšnega kakršno je, če hočemo življenjske probleme resno jemati ter jih stvarno, ne sanjsko reševati. Krivce iščemo v ljudeh, ki opozarjajo, da

moramo v svojem presojanju in delu biti predvsem realisti, truditi se, da svet in življenje gledamo taka kot sta, da priznamo problemom teži in pomen, ki ga imajo, da sprejmemo rešitve, ki so mogoče, ko se obenem trudimo, da bi bile čim boljše.

4. Lahko je namreč pridigati in terjati, da bi vsi ljudje morali izpolnjevati deset božjih zapovedi, da nihče ne bi smel krasti ne lagati, ubijati in goljufati, jemati bližnjemu čast in dobro ime, da tedaj ne bi bilo treba policajev, ne sodnikov in ne zaporov in da bi lahko vsi dobro živeli na zemlji. Lahko je tako pridigati in s tem oznanjati čisto in povsem dognano resnico brez senčice zmote in brez dopustitve najmanjšega madeža zla. Lahko je tako razpravljati, a tako razpravljanje vsebuje temeljno zmoto, ko gre z zaprtimi očmi mimo življenja. Zakaaj, čeprav bi morali, vsi ljudje ne izpolnjujejo božjih zapovedi, saj jih pač nihče od nas povsem ne izpolni; čeprav ne bi smeli, mnogi kradejo, lažejo, ubijajo in goljufajo, mnogi drugim jemljejo čast in dobro ime, prav radi celo tisti, ki so za svoje še preobčutljivi in to obsojajo, če so zagrešili drugi, ne pa pri sebi. Zato pa so potrebni policaji in sodniki in zaporji in tudi pekel; zato na svetu ni niti približno tako, kakor naj bi bilo.

Dokler smo ljudje, kakršni smo, in dokler je življenje tako, kot je, moramo iskati problemom, kakršni so, rešitev, ki so mogoče. Moramo se vpraševati, kako bi zla dela preprečili; kolikor se nam to ne posreči, se moramo truditi, da zlo čim bolj zmanjšamo in popravimo, da ljudi, ki ga delajo, spreobrnemo, oziroma jim pomagamo k spreobrnitvi, ki jo morajo izpeljati sami, da jih pripravimo, da bodo hoteli in mogli delati čimbolj prav. Razumeti namreč moramo, da često ljudje ne morejo prav ravnati, tudi če bi hoteli ali mogli hoteti, da tudi mi ne delamo zmeraj prav in da niti ni vedno prav, kar mi imamo za pravo.

Ko tako mislimo in ravnamo, ne dajemo prav grešnikom in hudo delcem, jih ne opravičujemo in ne zagovarjamo, ne posvečujemo njihovih zlih del. Priznavamo le, da je ravnanje tako, kot je, da so problemi taki, kot so, da se za pravo ravnanje moramo truditi in pravilno resno iskati. Ta zahteva od nas življenjski realizem. Če vprašanja skušamo reševati tako, da iščemo, kako bi življenje vendar naredili čim boljše, kako bi ga čim bolj prililičili idealu, tedaj svoj realizem pač plemenitimo z nekim zdravim idealizmom, a se ne oddaljujemo od stvarnosti.

Škoda, da ne znamo vedno trdno stati na tleh stvarnosti, tudi kadar imamo pogled uprt v zvezde idealov! Ko hočemo s silo, po svoji podobi in sličnosti, ki je vse prej kot sama popolnost, ustvariti neka nebesa popolnosti, pomagamo graditi pekel nepopolnosti, ker se stvarnost maščuje, kadar je ne upoštevamo. Gradimo pekel nepopolnosti, nad katerim se potem pritožujemo, svoje krivde zanj pa ne vidimo in ne priznamo.

5. Marsikak primer takega krivega, naivnega idealizma med nami bi lahko pokazali. Pomislimo, npr., samo, kako presojamo slovenskost naše izseljenske mladine! In ne pozabimo, da ne bo

nepotrebnih nesporazumov, da je tokrat to res le primer, ki ga ne mislimo in ne moremo izčrpati in ne rešiti. Lahko bi izbirali med mnogimi drugimi iz naše zgodovine ali sedanjosti, a se ustavimo pri tem, ki nam je najbolj pri roki in se o njem pri nas mnogo govori, često pa premalo zaresno razmišlja.

6. Torej primer tukaj predstavljenega idealizma: Govorimo, predavamo in pišemo, da otroci slovenskih staršev, pa njihovi otroci in otrok otroci, morajo ostati Slovenci, ne razčiščujemo pa si smisla teh besed in zapiramo oči pred dejstvom, da mnogo naše mladine govori slovenski največ le doma s svojimi starši, pa še to ne zmeraj in čisto, da v medsebojnih pogovorih uporablja skoraj izključno španščino, da zahaja v tuje družbe, da plete ljubezni in sklepa zakone, kjer slovenščina ni več družinski jezik, in podobno. Celó vedno več je primerov, ko niti starši s svojimi otroki ne govorijo slovenski in to celo pred vrati naših društvenih domov in slovenskih šol. Kadar vsega tega ne moremo več tajiti, ga sodimo kot zlo, ki bi ga hoteli zatreti, če bi mogli in znali. Na misel pa nam ne prihaja, da bi skušali ugotoviti, ali so naši mladi kljub temu lahko še Slovenci v pomenu, kakor smo to mi, ali pa je njihovo slovenstvo morda nujno drugačno.

V resnici je mladinski problem v celoti in narodnost mladine posebej, tako zapleteno in mnogostrano vprašanje, da ga tukaj ne moremo niti poskusiti razvozljati in rešiti. Tudi ni namen tega pisanja, kakor je bilo že povedano. Hoteli bi le pokazati na tem vprašanju, kako malo stvarni smo v svojih presojah in v svojem ravnanju, in kako smo prav zaradi tega lahko naredili stvari več škode kot haska. S svojim ravnanjem marsikdaj mlade prej odbijamo od slovenstva, kakor pa jih pridobivamo zanj. Stvarnost, ki je ne upoštevamo, se maščuje. Terjamo od mlajših, česar sami nismo sposobni: da premagajo svojo socialno in kulturno pogojenost in se prilagodijo nam, ki smo bili drugače pogojeni. Bi mi bili sposobni, prilagoditi se mladini, če bi ona od nas to terjala? In vendar bi sodili, da se je laže prilagoditi v smeri zgodovine kakor pa proti njej, in to kljub temu, da vemo, da ne smemo biti sužnji zgodovine, marveč njeni ostvarjalci.

Če hočemo naš mladinski problem prav voditi in reševati, če hočemo slovenstvu ohraniti, kar je njegovo in do česar ima pravico, tedaj se moramo zadeve lotevati stvarno in brez predsodkov, pa brez demagogije.

Kakor vselej, kadar hočemo kak problem pravilno rešiti, ga moramo najprej trezno in stvarno raziskati in presoditi. Iskati moramo, kaj je zares pravo, ter ukreniti, kar bo zares učinkovito. To je tisto, kar pogrešamo. Če se namreč perečih življenjskih vprašanj nerodno lotevamo, moremo doseči celo nasprotje od tistega, kar želimo. Kdor ima kolikor toliko bistre oči in se ne vara z rožnatimi naočniki, lahko vidi, da na žalost tudi v narodnostni vzgoji naše mladine včasih dosegamo tisto, česar nočemo in kar hočemo preprečiti, ker za nobeno ceno nočemo življenju pogledati odprto v oči.

G. K. Chesterton je menda bil, ki je napisal, da bi vsakdo moral Boga prositi zlasti za troje: za pogum, da bo mogel sprejeti, česar ni mogoče spremeniti; za moč, da bo mogel spremeniti, kar se da spremeniti; in za modrost, da bo znal dobro razložiti prvo od drugega. Tudi in morda še posebno za tretje. Škoda, da mi za to nismo prosili in, kakor vse kaže, tudi ne dobili!

Seveda, življenjskost terja mnogo poštenosti in poguma, kar marsikomu ni lahko. Mnogim je težko razlikovati med tem, kar bi radi, kar bi mi vsi radi, in tistim, kar je v danem, konkretnem položaju dosegljivo in tudi pravo.

7. Za tiste, ki jim je malo umljiva ali vsaj pretežka vsaka manj konkretna misel, naj pojasnimo zadevo zopet s primerom! Pravijo, da trta, ki na Krasu rodi teran, presajena na druga tla sicer da vino, a ne terana. Če bi kdo hotel od nje dobiti teran, bi moral najprej odkriti, kateri dejavniki, poleg trte, storijo, da je njeno vino teran. Nato bi moral vse te dejavnike zbrati in sprožiti njihov vpliv na trto, preprečiti pa vpliv drugih dejavnikov, če je to na drugi zemlji in v drugem podnebnju sploh mogoče. Potem bi morda, morda, dobil teran.

V vsakem pomenu nesmiselno in nespametno je na slepo pričakovati, da bo trta rodila teran, ali celo zahtevati, da ga rodi, ker je bila prinesena s Krasa. Pravilno je preiskati, kaj od trte tukaj moremo dobiti in kako je mogoče najboljše od tega doseči, nato pa storiti, kar je potrebno, da bo trta rodila, kar more, in želimo, da rodi.

Kdor tedaj stvarno in trezno ugotavlja, kaj je mogoče in kaj ni, in kaj je treba storiti, da bo, kar je mogoče, ne zavrača terana in mu ne jemlje cene, še manj hvali ali priporoča kako drugo vino. Edino, kar išče, je ugotovitev, kaj je in kaj bi moglo biti in kako bi to mogli doseči. To pa je najmanj, kar mora storiti vsakdo, ki se resno loti kakega podjetja, v katerem hoče uspeti. Le nespametni gradi v oblake sanj ali v pesek neznanja.

8. Problem narodnosti naše mladine v zdomstvu je torej tako zapleten, težak in za nas nov, da ga moramo resno študirati, če ga hočemo kolikor toliko pravilno reševati. Zato moramo biti hvaležni za vsak stvarni prispevek, tudi kadar nam izsledki niso ljubi ali ne razvidni in na prvi pogled prepričljivi. Mnogo smo že zapravili, ker smo zanemarili študij in šušmarili, kjer bi morali modro in načrtno voditi razvoj, ki ni ves v naših rokah.

Kdorkoli se je vsaj malo posvetil resnemu študiju narodnostnega problema, ve, da narodnost nikakor ni le plod „krvi“, to je rodu ali izvora, temveč cele vrste dejavnikov. Če hočemo, da naša mladina ostane slovenska, moramo poskrbeti, da jo bodo zares oblikovali vsaj bistveni dejavniki slovenstva, med katere šteje zlasti živo slovenstvo v nas samih in v naših družinah. Če kaj od tega ni mogoče, tedaj umejmo, da mi smo, kar smo, ker smo dorasli in dozoreli v drugačnih razmerah, mladina pa je, kar je, ker jo duhovno hrani in oblikuje drug svet! Naj je tega kriv, kdor je, samo mladina gotovo ni. Skušajmo napraviti, kar je mogoče,

a ne terjajmo nemogočega, zlasti pa se varujmo krivičnih sodb mladine, v katere svet se ne znamo vživeti!

Vsem, ki v resnici še čutimo slovenski, nam je hudo, da naš narod izgublja toliko krvi. Tudi s tega stališča, in gotovo ne samo s tega, obžalujemo pokol dvanajstih tisočev, odhod nas in drugih izseljencev, zmanjševanje števila rojstev in seveda tudi prehod naše izseljenske mladine v drugo narodnost. A ko jih obžalujemo, ne moremo teh dejstev spraviti s sveta, temveč jih moramo kot dejstva sprejeti. Narodnost naše mladine ne bo drugačna, ker nam je žal in ker nas boli, ker tožimo in ji očitamo, da ni bolj, morda že ni ali da kmalu ne bo (dovolj) slovenska. Dejstva so dejstva in stvarno jih je treba priznati. Skušajmo popraviti, kar je krivo, napraviti, kar je mogoče, a imejmo pogum, resnici vselej pogledati v oči!

Kdor tako ravna, noče s tem dajati prav mladini in ga odrekati starejšim. Tudi tukaj ne gre za to, kdo ima prav, marveč kaj je prav. Tudi tukaj kakor povsod, je resnico treba odkriti, ni je mogoče zaukazati.

Resnico je zmeraj treba odkriti, najti v napornem iskanju, ker stvarnost za nas ni tako prozorna, da bi se njena resnica sama in takoj ponudila, in ker so naše oči rade zastrte s sodki in predsodki in verovanji, ki ne ustrezajo vselej resničnosti. Do te se moramo šele s trudom prikopati. Tako moremo umeti star nauk, da je resnica v odkritju stvarnosti, v nje dosegi bolj kot v nje posesti.

Napačen idealizem je tedaj lahko v tem, da imamo svoje mnenje in verovanje že kar za resnico, celo za stvarnost, ne da bi se resno potrudili to odkriti ali potrditi. A ko obravnavamo mladinsko vprašanje, in še kaka druga, se napačnemu idealizmu pridružuje ali iz njega izvira še druga huda zmeta, o kateri bi tudi bilo treba več pisati: pojmovanje drugih ljudi, tukaj mladih, ne kot osebe, temveč kot reči, kot predmete, ki jih lahko postavimo, kamor se nam zahoče, in prepleskamo, kakor se nam zazdi. Mislimo, da mladim moremo in smemo predpisovati, kaj naj bodo in kako naj bodo, mislimo, da morajo svoje življenje živeti po naših shemah; ne umemo, da kot človeške osebe morajo tudi oni sami, svobodno in na lastno odgovornost iskati najboljše, kar morejo s svojim življenjem narediti. Potrebno jih je vzgajati, da bodo hoteli najboljše, na njih pa je, da se potrudijo najti, kaj je zanje v njihovem položaju najboljše, in da skušajo to doseči. Mi jim lahko le pomagamo k pravilnemu spoznanju, ne moremo jih prisiliti, in tudi pomagamo le, kolikor jih vodimo tako, da morejo sami odkriti, kaj je prav in kaj ni. Tudi oni imajo, enako kot mi, pravico in dolžnost, da so osebki svojega življenja in svojih dejanj; tudi oni so človeške osebe in ne kake reči.

9. Pa še nekaj je treba pripomniti. Naj bo odgovor na vprašanje o narodnosti mladine tak ali drugačen, ga ne smemo zamenjavati, kakor se včasih med nami dela, s povsem drugim vprašanjem, ali naj se ta mladina uči in nauči tudi slovenščine in se sploh

seznanj s slovensko stvarnostjo. Tudi to drugo vprašanje terja od nas temeljitega študija, če hočemo najti pravi odgovor. Količkor sem ga sam mogel preštudirati, ne morem drugega, kakor ponoviti, kar sem že tolikokrat povedal v svojih spisih, predavanjih in privatnih razgovorih: menim, da našo mladino oropamo nečesa prav dragocenega in koristnega, če ne poskrbimo, da se zares dobro nauči jezika svojih staršev in si s tem odpre pot do slovenske kulture.

Kakor je namreč napačno misliti ali vsaj ravnati tako, kot da je nekdo (v našem položaju) lahko le toliko dober Slovenec, kolikor je slab Argentinec, enako je napačno meniti, da je nekdo od nas lahko dober Argentinec le tako, da se odpove slovenstvu in kolikor mogoče hitro pozabi na svoj rod. Nasprotno, lahko rečemo, da (v našem položaju) sploh ne more biti dober Slovenec, kdor ni istočasno tudi dober Argentinec. In da, še v večji meri, človek naše krvi ni dober Argentinec, če ni tudi in obenem dober Slovenec. V tem primeru namreč ni ostvaril v sebi vseh možnosti, ni napravil iz sebe najboljšega, kar bi mogel, zato ne more dati novi domovini vsega tistega, kar bi ji sicer mogel dati.

Ne moremo se tukaj spuščati v podrobnosti tega vprašanja. Morda se ob kaki drugi priložnosti vrnemo k njemu. A na to vprašanje je prav tako treba gledati tudi z vidika mladih, saj njihova lastna organska rast terja, da oni, četudi doraščajo v drugem obližju, prevzamejo tudi našo kulturno dediščino, jo dalje razvijajo in jo vklenejo v svojo novo kulturo ter to obogatijo z ono. So otroci dveh mater, obe morajo spoštovati in obema ostati zvesti, tudi v svojem kulturnem delu.

Gotovo je, če hočemo z mladimi ravnati kot s stvarmi ali rečmi, se v njih upre zdrav naravni čut, ki jim narekuje, da naj skušajo najprej biti oni sami. Umljivo je tudi, da se v obrambi pred siljenjem v naše kalupe umikajo in oddaljujejo, celo preveč, toliko, da je v škodo njim samim, ker daleč od nas in vsega našega tudi ne morejo postati in biti oni sami. Morajo rasti iz našega in ob novem, a to rasti morajo izpeljati oni sami, mi jim največ lahko kažemo, kam in kako naj rastejo.

10. Marsičesa, kar v naši skupnosti grajamo, je krivo naše pojmovanje položaja naše mladine. Radi se pritožujemo, da nimamo dovolj naraščaja. Ni mišljeno tu biološko dejstvo, temveč kulturno. Ob vsaki smrti med nami (in prišla so leta, ko nas utegne vedno pogosteje obiskovati) tožimo, da ni nikogar, ki bi mogel rajnega nadomestiti. Najčešče ga res ni. Zakaj ga ni, o tem bi tudi morali več in stvarneje razpravljati.

Govoril sem z nekom, ki pripada k danes srednji starosti, to je tistemu rodu mladih, ki bi naj stopal na naša mesta. Pogovor je nanesel na tolikokrat ponavljano trditev in tožbo naših urednikov, da že ne dobijo ljudi, ki bi kaj napisali, da pišejo samo še ljudje, ki se jim že tresejo roke in lahko vsak hip odpovedo. Pa mi je sobesednik zatrdil, da bi se ljudje dobili, ko bi jih le kdo hotel

poiskati, češ, da se vendar niso pogreznili pod zemljo tisti, ki so pred več leti pisali in izdajali Mladinsko vez in pokazali zadosti talentov. Nihče da jih ne išče in ne priteza k delu. Če se kak ponudi, pa da mu ne puste povedati, kar on misli, marveč hočejo, da bi le ponavljal, kar je bilo že tolikokrat povedano.

Ob teh besedah, ki morda le niso docela neupravičene, bi se morali zamisliti. Saj res, kje so tisti ljudje, ki so svoj čas pokazali, da imajo kaj povedati, da znajo kritično gledati na dogajanje med nami? Zakaj so utihnili in se umaknili? Res so bili tedaj še študentje, ki so nato odšli v poklice in so jih ti tako zaposlili, da teže pridejo do pisanja; tudi njihova pažnja je obrnjena k bolj strokovnim problemom, ki širše javnosti toliko ne zanimajo in jih verjetno niti ne bi razumela.

Vse to je lahko precej resnično. A proti temu govori delo tistih starejših, ki tudi morajo svoje moči v prvi vrsti dati svojim službam, katere mnogokrat niti ne ustrezajo njihovemu pravemu poklicu, ne njihovi poklicni pripravi, kar bi jih moglo še bolj ovirati pri kulturnem delu, in vendar hočejo in utegnejo še kaj takega storiti. Kako je to, da ti zmorejo, česar da mlajši, krepkejši in še bolj svežih moči, niso zmožni narediti?

Vsaj en resničen razlog za to dejstvo bi utegnili zopet odkriti v našem krivem idealizmu, o katerem tu govorimo. To je v naši zagledanosti v neke ideje, ki jih radi imenujemo načela in v katerih pravilnost tako verujemo, da ne dopustimo niti najtanjše kritične misli o njih. Tako smo prepričani o svoji nezmotljivosti, da nam je vsako še tako malo drugačno mnenje že pravo krivo-verje. Ne moremo razumeti, da misleči ljudje sploh ne morejo vsi vedno in v vsem enako misliti, ker ne izhajajo zmeraj iz prav istih temeljnih uvidov ali doživljajev in ker nobeno mnenje, niti naše „nezmotljivo“, ne vsebuje in obseže vse resnice, niti ne vedno samo resnice, ter je tako mogoče imeti kako drugo in drugačno mnenje, ki je lahko tudi pravilno, morda celo pravilnejše kot naše. Upam, da se pri tem odkritju ni treba dalje ustavljati, ker sem ga že ponovo utemeljeval. Ne škodi pa, če se še omeni.

S tem spoznanjem in skozi njega skušajmo razumeti našo mladino! Če že pri mislečih sploh ni le mogoče, marveč tudi dejstvo, da se morejo upravičeno razhajati v svojih mnenjih, velja to še toliko bolj za tiste, katerih doživetja in uvidi so že v korenini drugačni, ker so nastali v drugačnih okoliščinah. Naši mlajši niso doživeli naše narodne in osebne tragedije tako, kakor smo jo mi; o njej so le zvedeli, morda niti ne vedno dovolj stvarno in eno-umno, in tako jo največ le podoživljajo za nami. Sedaj živijo sicer z nami, a v novem svetu, kjer je duhovno obzorje drugačno. A medtem ko smo mi stopili vanj že duhovno nekako usmerjeni, nove vplive in spodbude sprejemamo skozi naše prejšnje nazore ter jih merimo ob njih, mladi stojijo pred njimi s svežimi in še ne usmerjenimi dušami, vplive in spodbude sprejemajo in si prilikujejo drugače, zato so drugačna izhodišča, iz katerih oni gledajo in presojaajo svet in seveda tudi našo usodo ter naše

življenje in delo. Zakaj bi to gledanje in presojanje moralo biti že kar krivo, povsem in nepopravljivo krivo? Verjetno je tudi v njem vsaj kaj pravilnega, resničnega, in to moramo tudi mi sprejeti in priznati. Verjetno je pač tudi, da ga moti kaj manj pravilnega ali zmotnega, to imamo pravico in celo dolžnost očistiti in popraviti. Oboje pa je treba najprej stvarno ugotoviti. Kako moremo to doseči? Samo v odkritem in odprtem razgovoru z njimi. Tega pa ne bomo dosegli, če mladih ne pripravimo, da se izrazijo, da nam povedo, kaj mislijo, in da jim tudi mi razodenemo svoje nazore in pokažemo razloge zanje.

Ali ne bi smeli domnevati, da mlajši mislijo o marsičem drugače kot mi ne samo zato, ker niso doživeli, kar smo mi, in ker je njihovo duhovno obzorje drugačno, marveč da jih mi s svojimi zdogmatiziranimi in otrdelimi mnenji, o katerih ne dopuščamo nikakega dvoma ali kritike, celo silimo ali ženemo v dvoje: da o teh vprašanih, javno vsaj, sploh ne razmišljajo in ne govorijo, in se obračajo bolj k drugim problemom, manj dražečim, ali pa da jih ravno s svojo držo izzivamo h kritiki, celo razdiralni, če si tako kritiko upajo dovoliti, in jih tiramo v naravnostno in celo nekritično odklanjanje naših mnenj?

Tudi če bi starejši imeli zares in v vsem prav, nimamo ne možnosti in ne pravice svoje nazore drugim vsiliti. Upravičena je sicer naša težnja, da tudi mlajši spoznajo in sprejmejo, kar je pravilno in resnično, ne smemo pa pozabiti, da morajo oni sami spoznati resničnost, da je ne morejo niti ne smejo slepo prevzeti od nas. Spoznati pa se pravi uvideti, da nekaj je, kakor je. Tega pa ni mogoče doseči brez poglobitve v vprašanja, brez kritičnega pretresa; treba je imeti pogum tvegati tudi zmoto. Naši mlajši smejo vedeti ne samo, kaj mi mislimo in zakaj to mislimo, ampak tudi, ali drugi mislijo morda drugače in zakaj tako.

Če vedno poudarjamo, da bi bilo našemu, to je nas starejših sožitju samo v korist, ko bi se znali razgovoriti, velja to še mnogo bolj za naše razmerje do mlajših. A če se niti med seboj ne znamo razgovarjati, kako moremo pričakovati, da bi se znali z mlajšimi, pri katerih moremo po pameti pričakovati, da bodo njihova mnenja marsikdaj drugačna, morda celo precej drugačna, kot so naša? Zlasti še ker v svoji nerazgovornosti znamo sicer kaj trditi, ne pa utemeljevati; marsikdaj razlogov ne povemo, če jih razodenemo, pa zopet terjamo, da jih drugi sprejmejo s težo in dokaznostjo, ki jim jo mi pripisujemo. A je tudi z razlogi tako kot z mnenji, da jih je treba tehtati in preverjati.

11. Še nekaj besed o tem, kako z nestvarnostjo svojih mnenj in dejanj odbijamo, slabimo skupnost in ji krajšamo življenje. Govoril sem tudi s prav mladim udom naše skupnosti o naših zadevah, zlasti o tem, da bi morali mladi poprijeti, če naj ves naš napor, ki nam ga mladi priznavajo, ne izzveni v prazno. Potožil mi je, da ne moremo priti do soglasja tudi zato, ker mi pojmujejo naše zdomstvo zgolj negativno kot kraj, kamor smo se sicer zatekli, ko smo morali zapustiti domovino, kjer čakamo,

da se vrnemo, delamo samo za to, da bi do vrnitve čimprej prišlo, prav zato pa ne moremo najti pravega razmerja do zdomstva, v katerem pa oni polneje živijo in iz njega mislijo ter ravnaajo.

Res je, da smo v zdomstvo prišli zato, ker smo bili prisiljeni oditi, smo se nekam morali dati in si poiskati novih možnosti življenja. Sreča, da smo jih našli. Marsikdaj te sreče ne znamo prav ceniti, pa bi nam lahko vsaj usoda mnogih, ki so danes prišli v naš tedanji položaj, odprla oči. Res je, da marsikdo, velika večina nas ne bi nikoli odšla na tuje, če ne bi bila k temu primorana. Res je tudi, da je velika večina, da ne rečemo sploh vsi, odšla z namenom, da se vrne in to čimprej, da torej spočetka nismo imeli namena udomiti se v drugih deželah. Vse to je res, a ni vsa resnica.

Tudi zdomec ni samo zdomec, zlasti ne samo v negativnem pomenu. Zdomec je in ostane še človek, to je bitje, ki mora v življenju izpolniti svojo nalogo. Ta je lahko v posebnih primerih tudi posebno določena, vendar je v glavnem in kratko povedano, kot se ne utrudim poudarjati, predvsem zaživeti in izživeti čim polnejše človeško življenje. Zdomec mora, kljub temu da je zdomec, in vsaj v meri, ki mu jo zdomski položaj dovoljuje, odkriti in razviti svoj osebni poklic, ne le čakati, da se bo vrnil, česar vsaj večina ne bo dočakala.

In čeprav smo mnogi ali vsi odhajali z doma z mislijo na čim prejšnjo vrnitev, se nam je ta tako odmaknila, da se danes marsikdo ne bi vrnil domov (razen na kak obisk), tudi če bi bilo mogoče, a še mnogo manj bi bili pripravljeni to storiti mlajši, ki so se že mnogo bolj zakoreninili tukaj in bi jim preselitev pomenila novo izkoreninjenje. Mi smo to morali prestati, zakaj naj bi še oni?

Zato mladi v tem oziru ne morejo z nami ali za nami. Mladi kot so, še silneje čutijo tisti gon, ki jih kliče in mora k življenjski polnosti, to pa čisto naravno iščejo sedaj in tukaj, v tem svetu, jo bolj ali manj dosegajo, pa naj jo brez sile ali potrebe zavržejo? Ali res starejši ne moremo stvarneje presojati življenje sploh in naš položaj posebej, ali res ne moremo svojega dela naravnati tako, da bi se mogli najti z mlajšimi, da bi mogli sedaj delati skupaj, za nami pa mlajši sami? Ali ne bi mogli bolj iskati tega, kar je v zdomstvu pozitivnega, in delati tako, da bi tisto čimbolj izkoristili ter se iz njega čim više povzpeli?

12. A problem narodnosti in kulturnega nadaljevanja naše mladine je, ponavljamo, tukaj le primer, o katerem ne moremo bolj izčrpno razpravljati in ga reševati ali celo rešiti. Je samo primer problemov, ki jih rešujemo brez študija, brez stvarne presoje, brez iskanja možnega in dosegljivega, skratka, nestvarno in, lahko rečemo, tudi nepolitično. Kajti politika, v najširšem in najboljšem pomenu besede, je urejanje zadev skupnosti, in dobra, prava politika je pametna politika, zato kolikor mogoče pravilno urejanje teh zadev.

Problem narodnosti in kulturne de'avnosti pri mladini je tukaj torej samo primer prečesto nestvarnega urejanja zadev naše skupnosti. Eden izmed primerov, kakršnih bi mogli naštetih več. V nekem napačnem idealizmu se predajamo utvaram in sanjam in hočemo, da bi življenje bilo, kakor bi mi radi, da bi bilo. Takim sanjam sledi grenko prebujenje, ko se dejstva vsilijo taka, kakršna so, ko moramo sprejeti nekaj, česar nismo hoteli videti in ne predvideti, in se moramo soočiti z dosežki, ki so slabši, kakor bi lahko bili, če bi stvari pravilno stregli. Krivo je, če se v skupnosti kak posameznik zazibava v slepila, a to skupnost more prenesti. Če v slepilih živi vsa skupnost, bo prebujenje toliko bolj boleče. Največja nesreča za skupnosti pa je, če se sanjam in slepilom predajajo njeni voditelji, ker tedaj slepci slepce vodijo. Zlasti voditelji potrebujejo poguma, da si upajo videti in priznati vso resnico; dejstva morajo znati sprejeti, kakršna so, a iz njih skušati doseči največ in najboljše, kar morejo dati iz sebe. To pa z vso žilavostjo in z vsemi žrtvami, ki jih terja.

13. So tedaj idealizmi in idealizmi. Potrebno je, da vedno iščemo dobro in ga skušamo ostvariti. V tem smislu hočemo in moramo biti idealisti. Vedeti in priznati pa moramo, da na tem svetu popolnega dobrega ne moremo doseči; če prezremo in zanemarimo možno dobro, ker iščemo nedosegljivega, navadno ne dosežemo ne tega ne onega. Tak idealizem, ki nas oropa dosegljivega dobrega, ni zdrav idealizem, je prazno in jalovo sanjarjenje. V sanjah so problemi lahko rešljivi, a reševati jih moramo v življenjski stvarnosti.

TRINAJST POLNOČNIH HARF.

(Ali: pesem o jeseni moderne pesmi.)

O polnoči smo se zbrali v nebotičniku noči:
na enem izmed nadstropij z zvezdami v ogrodju sten,
med lilijami planote, zrasle v hrib Kagósaka.
Na koncu poletnih dni.

Zakaj so zvali me? Celi svet se druži v konference!
Celi svet si obljublja boljših misli kolobar...
Lesteneč, mesec na sredi, z nevsiljivih plošč lučjo
preproge iz trav je grel.

Trinajst harfistov moderne dobe. Spev trinajstih harf.
In variante. Tako je napovedal mikrofون
vetrov med bori planote, smrekami in žicami,
kjer bil je pred leti bar.

Pod mesečino so prazne stene prazen kamnolom,
ogromen prostor, ki vanj bi morale odmevati
ljudi besede za smeh in jok in ugotavljanje –
praznina je prava bol.

Čez rob planote v prelaz se s plamenečimi očmi
je vila avtomobilov kača – daleč tja, kjer spi morje
med bilkami iz srebrnih pen, resničnih, mrzlih pen,
med živimi školjkami.

Opolnoči je trinajst harfistov govorilo s strun,
kako trinajstkrat različen, toda v bistvu isti duh
je gnetel nedokončan srce modernega človeka
s pesmijo, da živi.

O, duh potankosti, čutnih barv in čustev temnih sil!
Za vsako ceno izvirnosti. O, duh, ki komaj ceniš lik!
A nesorazmerja ljubiš z ironijo. Ljubiš primitivnost,
nelogiko.

O, duh zaljubljen v preteklost. Skoraj tujec s skupnostjo.
In v podzavesti domá, kjer ni kadečih dimnikov ne avtomatov.
O, duh življenja, kakor sveča trepetaje
za svetlo noč!

Trinajst harfistov. Trinajst značilnosti. Pomešanih
s polnočnim vonjem poletnih bilk in prvih trav jeseni;
s cigareto meg'á, s kozarcem hladne mesečine;
v svili zemljé, jesen.

A duh napravi zemljó koristno, prst in vsako snov.
Ko poje, ljubi z besedo. Včasih čisto tihoma
in včasih s krikom nad tem, kar ni.
In s sanjami o lepšem možnem tega, kar je.

Le duh lahko govori in ljubi. Pesem govori ljubezen.
Skoraj nagonsko, ker ne znamo prav ljubiti.
Vsi smo ranjeni v srcu.
Toda pesem govori ljubezen slutečega.

Opolnoči in trinajst harfistov, harf in melodij.
Za sto in petdeset let ljubezni prav do te noči;
ljubezni, ki jo je duh predal besedi, da jo nosi,
kolikor more, zanj.

V veselem razpoloženju smo se vračali k pomenom,
h koreninam zdravih, ustvarjalnih sanj.
Možjé, žené, so se spet zagledali drug v drugega;
ostale nas je objel smehljaj.

Opolnoči smo odšli iz nebotičnika noči.
Prešli smo v zoro na koncu dvajsetega veka,
gledanega z roba planote.
Z lučkami od zvezd v očeh smo bolj gledali skrivnost.

ROSELIGHT

Prejšnje čase niso hodili v „Roselight“ na medene tedne. Otrok je moral biti spočet v isti postelji, kjer se je pozneje rodil in kjer so starši umrli. Navada, kot je bila navada saditi hraste na obeh straneh široke poti, ki te pelje naravnost od vhoda na plantaže prav do dvorca. Od daleč se iz okvira košatih hrastovih krošenj med mahovitimi pajčolani, ki ovijajo veje, nakazujejo jonski stebri, ki drže prostorno galerijo prvega nadstropja in ostrešje. Stebri in ograje so izrezljani iz lesa in obeljeni. Pravo nasprotje z viktorijanskim pohištvom v notranjščini. Pripeljali so ga iz Evrope. V tistih časih so ladje počasi drsele po Mississipiju in potem na pomole privezane mrle. Zdaj so se pomoli nagnili, njihove polomljene, nekoristne šape se zapuščeno iztezajo med vodami. Prostorni tovornjaki odvažajo žetev s plantaže po asfaltiranih poteh; reka pa teče kar naprej, počasna in lena, nebrizna se ljubkuje z ilastim, s perunikami prekritim nabrežjem.

Tudi petje črncev, ki so se ubijali z zemljo, je utihnilo že pred leti. Zdaj slišiš samo še brnenje traktorjev, v starinski hiši pa vodiča, ki spremlja turiste po sobanah.

„Obiščite Roselight!“ kliče velik napis s prvega hrasta ob vhodu. Z manjšimi črkami je zapisano: „Oglejte si njegov sloviti park z azalejami, stoletnimi drevesi in palačo z bogatijo umetnin in umetne obrti, pravo podobo južnjaškega razkošja.“ Obiskovalcu že pri vhodu potisnejo v roke podolgovato knjižico. Z bleščečim papirjem. Na prednji strani je v ovalnem okviru barvna fotografija hiše. Ko obrneš list, bereš povest te plantaže, ki se prepleta z drevjem, s podobami, s pohištvom in porcelanom.

Na hrbtni strani je posnetek Charlotte Southworth White, moje matere. Prav ista podoba, ki visi nad počrnelim kaminom v jedilnici. Dolga obleka iz zelenega baržuna še poudari bledico v njenem licu, njene skrbno v svitek povezane lase. V jedilnici so še druge podobe: tam so pradedje, dedje in moj oče. V knjižnici moja slika in moji bratje. Leta, morda stoletja, bodo brez moči prenašale poglede, ki se bodo pasli po njih. Le noč bo v odpočitje; in noči so v Roselighu zmeraj enake, noči z neskončnim od zvezdá preluknjanim nebom in množico senc, ki se izgublajo v molk.

Hrušč suhih vej, trepet listov, prhut peruti trga tišino, medtem ko žabe vasujejo okrog mrtve vode v ribniku.

V takšni uri je Alma prižigala sveče in molila. Vnukinja sužnjevske se je rodila v poselski hiši v dnu parka, ob magnolijah. Njeno težko in vlažno telo je slednje jutro prebudilo temno in ološčeno stopnišče, ki je, četudi prekrito s težko preprogo, škripalo pod njo. Z odločno kretnjo je odgrinjala svilene zastore.

„Si sladko spal, ptiček?“ Potemnelo Almino lice je žarelo iz okvira bele rute, ki si jo je zavezala na glavo.

„Oh, Alma,“ je drobila Daphne, „daj mi košarico z gumbi.“

„Seveda, golobička moja! Le opravim te, pa ti prinesem košarico.“

„Veliko gumbov, veliko niti, brž, brž. Danes moram skončati vse.“

„Seveda, dušica.“

Alma je čuvala Daphne še potem, ko smo mi že odraščali, kajti Daphne, čeprav že velika, je ostala dekletce. V edino veselje ji je bila košarica polna gumbov in niti, včasih tudi cvetnih lističev in slaščic. Polglasno je pela in se dolge ure pozibavala med stebriščem, metala drobnjad drugo za drugo na tla, pa jo spet pobirala in začenjala znova. Vrtnar Simon, Almin mož, ji je prigovarjal:

„Pridite, otrok. Vse jutro že sedi. Pridite, daleč na sprehod pojdeva.“

„Pa ne boš vzela košarice, da mi nabereš cvetne liste?“

„V predpasnik jih nabereva.“

„Ne, na mojo obleko jih pripneva.“

„Zdaj pa šteje ptičke in metuljce. Mama pravi, da je treba vse prešteti.“

„Glejte no, kakšne barve je tale ptiček-mušica. Prav gotovo še nikoli niste videli takšne močne sinjine... hočem reči: tako lepe sinjine...“

„Res, lepe... Gumbi so lepi, sladkorčki so lepi, rožice so lepe, Alma je tudi lepa... Zakaj pa mama ni lepa, Simon?“

„Gospa Charlotte že niso več mladi, a ko so se poročili z vašim očetom, so bili najlepše dekline v Bostonu. Njihove oči so bile prav takšne barve kot tistile ptiček-mušica, ki sem ga pokazal prej; telo sloko, prsti pa nežni in dolgi.“

„So moji takšni, Simon?“

„Tudi vaše roke so lepe, otrok.“

„Kaj pa delam z rokami?“

„Igrate se.“

„Pa mama, kaj dela mama z rokami?“

„Vaša mama so zmeraj v delu.“

Daphne je gledala resno.

„Tudi jaz sem zmeraj v delu. Tja morava, kjer se nebo dotika tal. Brž, Simon. Alma pravi, da je nebo še lepši vrt kot tale. Tam sta Chloe in Philip. Zalivata vrt in se igrata z angelci. Veš, Simon, da se angelci radi igrajo?“

Chloe, Philip in Charles, starejši od mene, so se veliko preigrali v parku v Roseligh. V krošnjo dreves so jim postavili hišico, kjer so jih obiskovali ptički in jih objemale veje.

„Škoda, Alma, da ne moreš z nami sem gor. Tako lepo je tu. Ko bomo veliki, bomo imeli prav takšno hišico, kot je tale. Kako daleč se vidi odtod.“

„Previdno, le previdno dol!“ jim je prigovarjala Alma in jih lovila v široki in topli objem. Smejali so se in družno tekli očetu naproti, za njimi pa psi. Oni s krikom, psi z laježem.

Očeta smo videli poredko. Lep čas je že živel v New Orleansu. Na Bourbon Street si je bil najel samsko stanovanje. Tam je pisal zgodovino Luisiane. Ujela sem, ko mu je rekla mama:

„Za drugo rabo nisem bila, kot da sem ti rodila otroke!“

Vsa se je posvetila plantaži.

„Strogo je treba držati otroke, Alma. Slabo si jih vzgojila. Ni prav.“ Nevoljno in raztreseno nas je pogledala in odšla.

„Kaj ti je rekla mama?“

„Je rekla, ja... Ne vem. Nisem prav razumela... No, pridite sem, povem vam povest.“

V Alminih povestih so se naše babice zmeraj spremenile v dobrotne vile, dedje pa v junake, ki se bijejo za svobodo.

„To so vam bili ljudje te zemlje. Zagledani vanjo, ker jih je zrla že ob rojstvu.“ In pritajeno je dodala: „Pa ne iz stremuštva.“

Pod noč je mama sama v livingu igrala klavir. Skrb za nasad z vrtnicami, ki ga je začel moj ded, je prepustila Simonu. Sama se je posvetila azalejam.

Ko je Chloe zbolela, se Alma niti za trenutek ni odmaknila od nje. Umirala je počasi. V sobi na oglu. Vse je še nedotaknjeno: postelja z baldahinom iz rožnate svile, zastori z bruseljskimi čipkami, ljubezenske povesti na policah nad pisalno mizo in v nevesto opravljena lutka v naslonjaču.

— Sedemnajst let je imela, ko je umrla; to vam je pristen primer spalnice gospodične iz tistih časov. Po-

glejte, kakšna dragocena nočna lučka. Sevrski porcelan... – je ponavljal vodič tisto jutro.

— Prosim lepo, dame, ne dotikajte se!

— Čudovito!

— Ne oddaljite se od skupine.

Jaz pa sem odšla na hodnik:

„Tule, na tem balkonu – ne bi se smela vrniti sem –, dolge dni po smrti so zračili njeno posteljnino.“ Ujela sem, kako je rekla Chloe:

„Alma, kako boli, boli. Pomagaj! Rada bi bila zdrava. Ste povedali Johnu, da sem bolna? Niti poljubil me še ni... Alma, ne hodi proč!“

„Tvoje roke držim v svojih, deklica draga, zaspi, kar mirno zaspi.“

Nekdo je rekel: Kje so pokopani?

„V hišici tam gori med vejami tistih dreves...“ sem si mislila.

— V vaški kapeli. Vsi počivajo tam, samo Charlotte Southworth White ne.

— Zakaj pa ona ne?

— Želela je, da jo prepeljejo v rodni Boston. Otroci, ki še žive v Kaliforniji, so poskrbeli zanjo.

„In jaz? Kje sem jaz?“

— Poglejte od tu na azaleje.

„Mar naj bi se bila vrnila mrtva, da bi jim bila za družino?“

— Gospa Southworth jih je dala posaditi. Nad šeststo sadik. Ko se vrnemo dol, vam razkažem štirinosemdeset različnih vrst. Čudovito!

Mama je velela položiti kito belih azalej na Chloeino krsto. Veliko cvetno kito. Nikoli nisem videla, da bi jokala. Ko smo se vrnili s pogreba, je odšla v spalnico. Daphne je silila za njo:

„Mama, kam je odšla Chloe?“

„V nebesa,“ je odgovorila Alma in jo nežno prijela za roko.

„Nocoj me pustite v miru,“ je rekla mama in zaprla vrata. Zmeraj se sprašujem, kakšno lice sta imela mir in tišina za mojo mater. Menim, da povsem nedoločno. Ne glasovi ne tišina, ne odsotnost ne prisotnost, ne podrejenost ne gospostvo, ne bogastvo ne pomanjkanje, nič tega ji ni dajalo življenja... Ostalo je samo hrepenenje v dražljivem obupu nedoseženega uresničenja, ki je polzelo skozi čas, se použivalo v letih.

— *Za menoj, prosim. To je knjižnica. Oglejte si te zavese. Pravi biseri francoske obrti.*

Edina zvezka iz te knjižnice, ki ju imava brat Charles in jaz, je bil oče že prej vzel s seboj.

— *Mr. Charles Southworth White je za to pisalno mizo presedel cela leta. Če kdo želi, si lahko kupi njegovo knjigo Zgodovina Louisiane. Zares pomembno delo.*

Tudi pisalno mizo je bil odpeljal s seboj. Ko sem bila gojenka pri frančiškankah v New Orleansu, je hodil pome in me vodil na sprehod po mestu. Posebej me je očarala španska četrt s koketnimi balkoni iz litega železa in hladnimi dvorišči, ožarjenimi z bouganviljami.

— *S srebrom okovani kristalni črnilnik je pristen, tudi oba svečnika. Divan je znova oblazinjen.*

Moj oče je poznal arhitektonske nadrobnosti sleherne hiše; kupil mi je sladoleđ s kandiranim sadjem. Nič nisem čakala, potopila sem se v slad in barve, on pa je vlekel pipo in se mi nasmihal.

Samo enkrat sem šla gor v njegovo stanovanje. Ko sem vstopila, je oče polglasno nekaj dejal strežaju. Zvesti Tom je brž zaprl vrata v spalnico. Slišala sem, kako se je vrtel notri, kot da hoče na vso naglico spraviti sobo v red. Čez trenutek se je spet pokazal z zadovoljnim in nasmejanim licem. S širokim zamahom je na stežaj odprl vrata v spalnico. Sedela sem medtem na robu divana v livingu. Ob naslonjaču nasproti okna je nekdo pozabil vezenje s čipkami.

Moj brat Charles je bil odličen študent in oče ga je vzel na lov. Philip pa je bil molčeč, otožen. Od srca rad je imel živali. Namesto da bi vprašal: „Gresta loviti?“, je rekel: „Gresta morit?“ in stisnil je ustne in pesti in brcnil v stol. Ko ju je gledal, kako se z bogatim plenom vračata na konjih, za njima pa psi, je bežal ven. Po dolge popoldneve se je izgubljal na polju...

— *Ta salon je bil za velike slovesnosti. Opozorjam na lestence, pa na obe veliki pozlačeni, stoječi zrcali.*

Gospa pegavih lakti, v rožnati obleki, je objela okrog pasu spremljevalko in se ob glasovih valčkove melodije trikrat zavrtela z njo.

Philip ni maral na gostije. Poleti se je pod noč pridružil sluzinčadi. Zgrnili so se okrog velikega ognja. Peli so. Besede iz spirituals so jim polzele iz vlažnih grl in rahel vetre jih je odnašal. Davni odmevi so bežali, se stekali in drseli po njihovih zastrtih trepalnicah, po dolga stoletja utrujenih telesih. Prinašali so jim obljubo sončnega jutra na poljanah večnih radosti.

V zimskem dežju so se potihem sukali po kuhinji med bleščečim bakrenim posodjem. Philip se je zatekal k njim, kadar se je voda otožno spuščala po okenskem steklu in po listih v parku, ki so se upogibali pod njeno težo. Na glas jim je bral iz Biblije. Potem je v svoji sobi pisal pesmi.

„Vse je zaman,“ je zasodila mama. On pa, takrat že mladenič, se je na skednju ljubil z Jessiko, Almino hčerjo. Alma je vedela in se bala.

Zaupala se je mojemu očetu:

„Bo že minilo. Prehitro je rasel.“

— *Tod, prosim, gospoda. Ne trgajte rož. Ni dovoljeno.*

„Ko se vrnem iz Evrope, bom Philipa vzel s seboj,“ je miril gospodinjo.

Malo po tistem so fanta iskali in iskali dolga dva dni. Obesil se je bil na ostrešje.

— *Pa tista z vrtnicami prekrita kočja?*

— *Tisto je skedenj.*

„Kako? Nikomur ni prišlo v misel, da je revše...“

Alma je skozi solze gledala mojega očeta, brez besed. Usmljenje jo je zavezalo v molk.

— *Leta 1920 se je nad Luisiano znesel vihar. Strela je udarila v konjarne na plantaži. To je vse, kar je ostalo. Pozidali jih niso več.*

Ponoči je prišlo. Grmenje in bliski so nas zbrali spodaj v dnevni sobi. Zdelo se je, da se bodo v vetru zlomile stene. Stebri in hrastje so se obupno upirali. Ograja v prvem nadstropju je odnehala. Iztrgal jo je vihar. Znenada smo iz dalje začuli rezget konj. Veter je natezal visok ognjen jezik. Zblaznele živali so drle k reki. Preden so izginile, so se v obrisih risale na zdaj pa zdaj ožarjeno nebo. Nikoli jih ni bilo nazaj.

Tisto jesen sva šla Charles in jaz na univerzo. V New Orleans naju je pospremila Alma. Potem pa sva se peljala sama še daleč.

— *Je že dolgo, kar je družina podarila to plantažo?*

— *Plemenit dar gospe Southworth Whitove. V oporoki jo je volila državi Luisiani.*

„Da rešim ta moj življenjski trud, bom Roselight podarila. (Mama je bila že nekaj let vdova.) Pošteno je, četudi se vama ne zdi prav. Sicer pa, še zmeraj bosta lahko prihajala sem na kratke in brezplodne obiske kot do zdaj.“

Almi tega nisva povedala.

Prav tisto jutro nama je rekla:

„Ko vajine matere ne bo več, morata priti nazaj in ostati tu. Plantaža je vajina, saj sta prava Southworth Whitova. Vaši otroci, gospod Charles, se morajo roditi v Roselighu.“

Alma je bila odločena, da bo čakala, in je molila, medtem ko je Daphne polglasno pela.

— *Razumeli boste, da je s takšnim volilom Charlotte Southworth White prišla v zgodovino. Ogled je končan, gospoda; a prosim, ne odhajajte še. Na dvorišču vam postrežemo s prigrizkom.*

Iz španskega izvornika NIKOLAJ JELOČNIK

Z izvornimi risbami je črtico popestrila akad. slikarka BARA REMEC.

JOŽE CUKALE

PESMI

SESTRI NIRMAL

I

Tvoja bolezen je kakor tat,
ki preži na dragulje, na biserne
ovratnice, ki nevidno a dražestno
visijo vzdolž tvoje lepote.

Prišla je kot „dakot“, ko je ščink
prepeval in taščica svojo bogato lestvico
not in te nasilno prenesla na oddelek za raka.

Sama nisi vedela, kako si pričela rasti v nebo
pojoč kot ptica, ki hoče zraka, zraka.

Tam me počakaj, Sestra Nirmal!
Do tiste pomladi je le še nekaj
korakov.

II

Izpod srebrnih kamnov,
sredi baržuna rož
žubori Tvojih ust smehljajoči se potok
in včasih dotakne se moje antene.

Prinašajo ti rož. šopki so góre –
a krizantem žalostinke
se nikdar ne izognejo mene,

morda, ker tvoja noč nikdar ne zatisne oči –
niti za kratek sen.

III

Luč in zadnje sonce v sobi gorita,
noč v kotu čepi,
senca strahu je že visoko privita
v očeh Sestre Nirmal. Po naše bi klical jo Nada.
Zastava oddelka za raka že skoraj na pol je droga –

SPOMIN NA KOIMBATÓRE

Vse kolibe se držijo za roko
tako tesno, da se komaj razpno
za ples. Potopljene so v sanje,
natkane v smaragdno pajčevino,
ki visi v mesečini
nad Koimbatóre.

A kadar se skozi okna vzpne
pesem kolib, zvezde drhtijo.
V tisti uri
vsi dobri duhovi preprogo držijo do zore,
da pesem in meh in vrči vodnjakov
trkajo na moje duri
tam v Koimbatóre.

Možje še ponoči stopajo
za plugom časa, ki je obstal.
Žene razpno nevidnih meglic pajčolane
med bele šotore.

A kadar otrok jim zajoka
vsa srca prisluhnejo
tam v Koimbatóre.

Sedim med njimi, ki me poslušajo
nagnjeni nad zgodbo o križu.
Kot On krvavijo iz mnogih ran
ob tisti uri,
in vsak od večera do zore
tako je vdan,
da še danes trka na moje duri.
V očeh jim kresnice se vžigajo
in padajo na mojo dlan,
ko straže prve zore
korakajo na Koimbatóre...

KDAJ PRIDEŠ?

Zemlja odsvita v bakru
vzhajajoče luči,
ki bolj in bolj je privita
z vročine ključi.

Kdaj prideš?

Na rob jutra ne prihaja več
svetolasa meglica
s srebrno kanglico.

že dolgo ne prihaja več.

Nate ne čaka več ptica
z davno odpeto pesmijo:

Kdaj prideš?

Vodnjak omedlel je
ob kriku prazne posode,
ki z osušenimi prsi kliče:
vode!

Bivol, do zadnjega zvest,
raztegnil koščene je ude
na kose ožgane glinice –
svojo zadnjo posest.

Odrte oči začudeno zro.
Več ne vidijo zvezd, ki stražijo
njegovo samoto. Noč z mescem
neutrudno potuje.

Na bele kosti
suša dežuje...

IMPRESIJA Z MODRIH GORA NAD MESTOM KETI

Kako težko pustiti je svoj dom
in bele ceste,
vi, ki ostali ste na pesku oceanov,
pač dobro veste.

Dan kot Nilgiris, lep je,
noče še umreti.

Umika se sonce. Bojni vozovi
streljajo z vsemi topovi.
Brzostrelke rdeče so od salv.

Večer krvavi na Ketii...

Z GLASBENO SPREMLJAVO

1937

S plošče je zvenela Beethovnova sonata. Dvogovor violine in klavirja se je spajal, zlival in prelival. Živa in Liza sta tiho sedeli v mraku sobe. V peči je krepetala toplota. Iz predsobe je blede sijala luč skozi motno steklo v vratih. Prostor je bil zaščiten pred nočjo in mrazom. Vlada'lo je soglasje v glasbi in tudi ono redko soglasje med ljudmi, ki se lahko rodi v prijateljstvu, sklenjenem v mladih letih.

1975

Liza sedi v nabito polnem Teatro Colonu. Dva umetnika, violinist Jehudi Menuhin in pianist Louis Kentner izvajata Brahmsove, Beethovнове in Franckove sonate. Ko se preda zvočnemu svetu, ji utrinek misli zdrkne v čas nazaj, stisne jo v grlu. Vidi se v sobi, ki obstaja le še v spominu.

* * *

Glasba je Lizo spremljala že v otroških letih. Vezala jo je pa tudi na ljudi. Različne skladbe, resne ali lahke, so jo vedno, ko jih je ponovno poslušala, spominjale na osebe ali dogodke iz preteklosti. Njen svet je bil stalno spojen z glasbo.

Doživljala je preteklo življenje v nekronoloških odlomkih, istočasno pa pregledala celoto doživetega in sedanjega kot urejeno enoto. Misli so ji vstric zajemale razne dogodke, občutke, dobe tako, da se je vsak trenutek vklesnil v potek celote.

Kadar sedi v Colonu ali v koncertni dvorani Coliseja, ji misel za trenutek uhaja v njen notranji svet, in prisluhne, sklonjena nad seboj, daljnim in bližnjim odmevom.

* * *

1968

Konec leta je Liza prejela pismo od Žive. Doma so junija praznovali tridesetletnico mature. Bivše sošolke in sošolci so po-

slali pozdrave vsem „inozemcem“ s podpisi navzočih. Tudi trije profesorji so še živi. Pismo je prišlo po dolgem odmoru, po približno štirinajstih letih. Motrila je poslano fotografijo. Le malo sošolcev je spoznala. Skozi neznane obraze je skušala priklicati v spomin njihova pozabljena lica mladosti. Ni se ji posrečilo, kot se ji ni posrečilo pri branju nekaterih imen spomniti se, komu so pripadala. Nekako razočarana nad svojo nesposobnostjo je odložila sliko. A nenadoma se je začudila: zavedla se je, da jo je ta pozaba v bistvu pustila brezбриžno. Edino živa jo je še zanimala, njuna skupna dijaška leta.

* * *

Živa je bila izredno nadarjena, izobražena, srčno dobra, dobrušna in požrtvovalna. Liza jo je na tihem občudovala in visoko cenila. Obe sta bili zaprtega značaja, vendar sta se dobro ujemali in razumeli. Strpnost in obzir sta bila nepisan zakon in podlaga njenega prijateljstva. Kadar je katera njiju odpotovala iz študijskih, ali kasneje, delovnih razlogov, so ju družila dolga pisma, polna mladostnega filozofiranja. – Potem je izbruhnila vojna.

1941

Italijanska okupacija. Živa in Liza sta delali v istem podjetju. Ko je nekemu tovarišu umrl oče, sta na pogrebu zastopali z ravnateljem ostale kolege. Rajnega so pokopavali v neki vasi blizu Ljubljane. Po kropitvi trupla na domu so krsto nesli v cerkev. Vrsta ljudi se je vila po pobočju griča, odkoder je bil širok razgled v dolino. V sivem jesenskem dnevu se je mehko razprostirala pred njo v vsej svoji urejenosti njiv in travnikov. Liza je gledala. Gledala in skušala vklesati v oči pokrajino pod seboj. Na tihem se je poslavljalja od Slovenije. Par dni kasneje bo odpotovala v Italijo. Vedela je, da je to slovo dokončno, da bo čez par dni ta zemlja le še spomin...

Vedno jo je vlekle v širni svet. V Ljubljani se je počutila kot v oklepu. A to, kar je tu gledala, razprostrto pred njo, to ni bilo ono majhno, provincialno, malomeščansko mesto. To je bila tiha, valovita zemlja, ki se je nežno vdajala očem in zgubljala v daljavo. Liza je molče hodila v sprevodu. V prsih jo je bolelo.

1975

Teatro Coliseo. Francoski čelist André Navarra igra s spremljavo orkestra Dvoržakov koncert v h-molu. Topli zvočni slap instrumenta ima otožen vpliv. Pred Lizo vstajajo podobe pokrajine, zelene in rodovitne in polne gozdov. Pokrajine mladosti. Čuti se razdvojeno. Saj je navezana na deželo, v kateri živi že

preko sedemindvajset let, kot ljubi ves svet v prepričanju, da je povsod lep, povsod s svojim posebnim čarom. A v spominu obnavlja slovo, kot takrat na pogrebu. Vedno znova. Mogoče ne toliko od tistega koščka zemlje, kot od onega za gorami pogreznjenega sveta in od mladih let.

1942

Januarja/februarja kratek povratek iz Rima v Ljubljano. V zadnjih mesecih se je mesto popolnoma spremenilo. Italijanska okupacija je težko pritiskala nanj... Pred povratkom v Rim se je šla Liza posloviti od Žive v njeno pisarno. Potem jo je živa spremila dol do hišnih vrat. Predno je zavila za vogalom, se je še enkrat obrnila in pogledala nazaj. Živa je še vedno stala med vrati in žalostno gledala za njo, kot da bi se ji smilila. A Liza se je rada vračala v tujino; ljubila je Rim. Latinski značaj nje-nega novega okolja ji je prijal, saj je že preje, kot otrok, preživela šest let v Italiji.

Živa je bila v tem oziru drugačna: bolešno navezana na domovino, je to svojo navezanost mnogo kasneje, v enem svojih pisem slikovito lepo zajela: „... Saj nimamo nič, vendar je lep občutek, da si doma, in če pogledaš okrog vso to majhno lepoto, ta majhen stisnjen svet med gorami, se počutiš tako varno, skoraj del teh čudovitih in trdih gora!...“

Lizo so gore tlačile; njihova nepremična kamnita ostrost, pokrita pozimi z mrtvo, snežno belino, jo je žalostila. Ljubila je le prostranost nižine in morja, ljubila je predvsem vsakršna vodovja: jezera, reke. In neskončnost pampe ravno tako kot drevje in gozdove.

Takrat, v začetku 1942, pod italijansko okupacijo in naraščajočo partizansko dejavnostjo je v Ljubljani vladalo napeto stanje. Zima je bila izredno mrzla. Barometer je padel menda na trideset stopinj pod ničlo in sneg se je visoko kopičil ob robovih omejenih cest. Dosti znancev, prijateljev in sorodnikov je zginilo: ali v laške ječe in koncentracijska taborišča ali v gozd...

Lizino mirno domoljubje, ki se ni nikdar zmaličilo v šovinističen nacionalizem, se tudi pod okupacijo ni spremenilo. Rodila se je v Sloveniji, starši, dedje in pradedje prejšnjih generacij so bili Slovenci. Bila je torej Slovenka. To dejstvo je Liza smatrala za naravno, po sebi razumljivo, enostavno, neomajno, ravno tako kot dejstvo, da je ženska. Ni razumela, zakaj bi se moralo o očitivnih, samo po sebi umevnih stvareh dosti in strastno govoriti, poudarjati in prepričevati. Počemu? Vidna, stvarna dejstva ne more nihče spremeniti, obstajajo in, ker so ne-izvenredna, ni treba o njih govoriti. Ta njen vidik je bil tudi eden izmed razlogov, da je ni motilo zapustiti domovino, v nasprotju z neka-

terimi prenapeteži, ki so smatrali za patriotično dolžnost živeti v Ljubljani za časa okupacije.

A vse to ni imelo nobenega opravka z njeno odločitvijo živeti in se za vedno nastaniti v inozemstvu. Liza se v Ljubljani ni nikdar dobro počutila; mogoče zaradi klime ali bližine gorá, ali pa tudi zavoljo splošnega, malomeščanskega okolja. – Ortega y Gasset pravi v svojem eseju o Goetheju:

„Človek spozna svoj jaz, svoje posebne poklicno nagnjenje le po ugodju ali neugodju, kakršnega čuti v vsakokratnem položaju. Nesrečno čutenje ga opozarja kot igla registracijskega aparata, kdaj njegovo dejansko življenje uresničuje njegov življenjski program, njegovo entelehijo, in kdaj se od te odmika. – Leta 1929 poroča Goethe Eckermannu: »Človek zavisi z vsemi svojimi skrbmi in svojimi prizadevanji od zunanjega sveta, od svojega okolja, in se mora potruditi, da ga spozna in udinja sebi, v kolikor ga potrebuje za svoje cilje. O samem sebi pa ve samo, kdaj uživa in kdaj trpi, in samo njegovo trpljenje in užitki mu razodevajo njega samega, ga učijo, kaj mora iskati in čemu se mora izogniti. V ostalem pa je človek nejasna narava; ne ve od kod pride, ne kam gre, ve malo o svetu in predvsem ve malo o samem sebi.«

Samo njegovo trpljenje in užitki mu razodevajo njega samega. Kdo je ta »on sam«, ki se pojasni šele *potem*, ko je trčil s tem, kar se mu dogaja? Očividno je življenjski načrt naše biti, ki v primeru trpljenja ne soglaša z našim dejanskim življenjem; človek se razkolje, se razdvoji – v tistega, ki bi moral biti, in v tistega, ki je dejansko postal. Ta izpah se očituje kot bolečina, tesnoba, jeza, slaba volja, praznina; v nasprotju s tem ustvarja soglasje čudovit pojav sreče.

Ta esej je Lizi potrdil pravilnost njenega stališča. Kajti v mejah svojih možnosti je nagonsko vedno skušala „ostvariti svoj življenjski program“. Vselej je čutila, kdaj je kakšna stvar v njenem življenju bila pravilna ali ne.

1971

Desetdnevni povratek v domače kraje po tridesetletni odsotnosti. Liza je v dveh mesecih obšla skoraj vse sorodnike in prijatelje, razpršene po Franciji, Italiji, Avstriji in Jugoslaviji.

V Ljubljani se je čutila zgubljeno. Mesto je bilo drugo. Ni ji bilo več domače. Bilo ji je tuje tudi tam, kjer so še stale stare hiše. Staro osrednje mesto je bilo kot druga slika v istem okviru. In vse je bilo majhno, stisnjeno. Po cestah so hodili drugi, tuji ljudje. Počutila se ni na pravem mestu in vpraševala se je, zakaj skuša v tem čudnem kraju iskati „tiste stezice, ki so včasih bilé...“

Deset dni za lastno družino in po Sloveniji razpršene sorodnike in prijatelje je premalo. Živa in Liza se sploh nista odtajali, še manj pa na kolodvoru, ko sta čakali na nekdanj slavni Orient-Expres, ki je došel z večurno zamudo. Nečak jo je z avtom le zapeljal na postajo in ji nesel kovčke, potem se pa takoj poslovil, češ, da ima neke izpite na univerzi. Brat, svakinja in nečakinja so se pa kar doma poslovili in ni se mogla otresti občutka, da so komaj čakali, da odide. Brat in ona, živita vsak v svojem svetu, v katerem ni več prostora za drugega, ne v njegovem za sestro, ne v njenem za brata. Z živo sta zdaj neugodno sedeli na neki klopi na kolodvoru in si nista imeli kaj dosti povedati.

Ko je končno sedela v kupeju in se je vlak zatekel po tračnicah, se je oddahnila. Začutila se je sproščeno. Ni se ji zdelo res, da je še pred kratkim hodila po ulicah svojega rojstnega mesta, katerega slika, popolnoma drugačna od sedanje – taka kot takrat pred več kot tridesetimi leti – je še vedno obstajala v njenem spominu in odrinjala zdaj podobe teh zadnjih desetih let. V asociaciji misli se je spomnila prvih časov v Buenos Airesu. Takrat se ji tudi ni zdelo res, da stopa po argentinskih, južnoameriških tleh. Vse ji je bilo tako neizmerno tuje.

Primerjala je prve čase v Argentini in pravkar doživete dneve v Ljubljani. Oboje si je bilo do neke določene mere slično: Občutek nerealnosti, bivanje na tujem, slike kot iz pozabljenega predala vzete, stare, zaprašene razglednice... in ljudje... Otipljivo je bilo, kako živijo: skrčeni vase in brez pravega stika z drugimi. Ali pa je bila ona sama tista, ki ni našla poti do njih?

Olajšano je vzdihnila. Vlak je hitel, pel svojo drdrajočo pesem, v vedno istem taktu in uspavajočem, pomirljivem ritmu. Zaprla je oči in zagledala pred seboj travnike in gozdove, njive in naselja, ki so drčali mimo nje, ko se je vozila z avtom po tlakovani cesti... Tako lepa dežela... Lizi se je v prsih krhalo... v teh tridesetih letih Južne Amerike je pozabila, kako lepa je slovenska pokrajina... Domotožje?... Samo po deželi?... Po čem? Po tem, kar je olajšano zapuščala, ali po onem pogreznjenem svetu svoje mladosti? Po mladosti? Odrinila je mešanico občutkov od sebe. Saj nima smisla, si je mislila. Pot gre naprej, ne oziraj se nazaj, si je rekla. – Popoldan se je nagibal k večeru. Že trudno sonce se je igralo z drobtinicami prahu v kupeju. Vlak se je bližal meji.

1975

Liza posluša Beethovnov Peti klavirski koncert. Pianist Hans Richter-Haaser ga izvaja skupno z "Ensamble Musical de Buenos

Aires" pod vodstvom dirigenta Simona Blech-a. Ko se predaja glasbi, ji misli spet švigajo za trenutke drugam. Spominja se svojega zadnjega obiska v Ljubljani in se zaveda, kako zelo se počuti tu, v Buenos Airesu, doma. Tu v tem svetu, kjer se je njena osebnost lahko svobodno razvijala. Ne visi bolešno na preteklem. V sebi nosi vse svoje življenje in njene samote so obljudene z vsem doživetim tako, da se preteklo in sedanje spaja v enoto. Ko misli na Živo, se zaveda, da se ločitev tridesetih let ne prekorači z lahkoto. Ko je v Ljubljani srečala stare prijatelje in bila ginjena nad njihovo prisrčnostjo, je imela vtis, da tam, kjer obstaja prava ljubezen ali prijateljstvo, nimata ne čas nobenega pomena. A zdaj, po štirih letih, v oddaljeni perspektivi časa se zaveda, da so bili to le njeni osebni občutki, porojeni mogoče v navdušenju trenutka, in da ne more presoditi v globino, kaj drugi – sence njene mladosti – danes res mislijo, čutijo, do nje občutijo. Kakšen pomen ima danes prijateljstvo iz one dobe, ko je bila Evropa popolnoma drugačna, čeprav je tudi takrat svet škripal in se lomil na vseh koncih? Kaj pomeni v današnji dnevni borbi tu, v Južni Ameriki, kjer je duhovno neodvisna in svobodna in ji ugaja živeti sama? Kaj pomeni v takih okoliščinah prijateljstvo iz mladih let? Verjetno le hrepenenje po lastni mladosti – in nič več. Pot vsakogar je šla v drugo smer. In čeprav mi, Srednjeevropsko-južnoamerikanci hrepenimo po Evropi in se čutimo drugačne od tukajšnjega prebivalstva, smo se vendarle spojili s to deželo. Razdvojenost med „tu“ in „tam“ je verjetno prava sila, ki nam pomaga dvigniti se in iz ptičje perspektive nepristransko soditi čas in dogodke „tu“ in „tam“, takrat in zdaj.

1976

Minilo je poletje in počitnice s potovanjem z ladjo po Paraná do Paraguaya. Lepota pokrajine je polzela mimo ladje in Lizo vedno znova utrjevala v prepričanju, kako zelo je navezana na to zemljo, na novo domovino in kako ji ni več tuja.

Po povratku na delo razveseljiv začetek nove glasbene sezone. Spet posluša Beethovnov Peti klavirski koncert. Virtuozna bojevitost prvega stavka v nasprotju s slovesno mirnostjo drugega in živahen, ritmično izviren zaključni Rondó, se ji zdijo kot odmev razdvojenosti njenih občutij, odmev hrpenenja po prešlem svetu in vedno kritiziranem tukajšnjem; večni spor z „tu“ in „tam“; končna vzpetost in objektivni pregled, pridobljeno široko obzorje in končno premaganje razdvojenosti... Zaveda se, da jo notranja neodvisnost in materialna samostojnost osrečujeta in da je v bistvu zadovoljna. Njen z mladega pridobljen in s časom povečan individualizem ji je pomagal premagati vsako bolešno, naivno-sentimentalno povračanje v preteklost.

1937 - 1976

Liza posluša sama doma s plošče Beethovnovi Sonati za klavir in violino v a-duru, Kreutzerjevo. Daleč so časi, ko sta pozimi 1937 z Živo sedeli ob tej sonati. Vselej, kadar jo sliši, vstaja v njenem spominu podoba sobe v mraku, prasketanje ognja, živa poleg nje in toplota njenega prijateljstva, v sozvočju z dvogovorom violine in klavirja.

Dvogovor je izzvenel.

SONETI

Prepesnil KAREL RAKOVEC

*Tvoja s cvetjem poslikana obala
bodi prekleta! Izbrisan tvoj spomin!
O otok hijacint, škrlatni Zante!
Isola d'oro! Fior di Levante!*

(E. A. Poe)

WILLIAM SHAKESPEARE

Shall I compare thee to a summer's day?

Pomladnemu naj te primerjam dnevu?
Ti si bolj ljubka, tvoj značaj manj strog:
treso se majski popki v vetra gnevu
in vse prekratek je pomladni rok.
Včasih oko neba prevroče sije
in često zlata polt mu potemni.
Vse lepo se lepoti kdaj izvije
in po narave krivdi čar zgubi.
A tvoja vigréd trajala bo zmerom,
lepote ne zgubiš, ki ti je v kras.
Ne bo se smrt bahala s tvojim plenom,
ti v večnih verzih boš prerasla čas.
Dokler bo dihal kdo in brati znal,
ti bo življenje ta sonet dajal.

WILLIAM SHAKESPEARE

How oft, when thou, my music, music play'st

Kadar igraš, Evterpa, na klavir
in ti šumi pod prstki valovanje
blaženih tipk, in harmonije vir
budiš iz strun, ki čute upijanja,
sem tipkam nevoščljiv: ko nežno dlan
poljublja skakanje lesenih škratov,
mi ustnice zarde, ker jih je sram,
da so ogoljufane za trgatev.
Za tak ščeget bi rajši bile les,
svoj položaj z deščicami menjale,
ki se po njih sprehaja prstov ples,
mrtev les boža in živa usta žali.

Če sitnim tipkam tvoj dotik je ljub,
njim prste, meni usta daj v poljub.

M. HERNANDEZ

Como el toro he nacido para el luto

Biku enak sem se rodil za rakev
in žalovanje, v boku kakor bik
imam peklenskega železa žig
in nosim sadež moškosti v koraku.

Biku enak terjam ves svet za ceno
svojega velikanskega srca,
in ker se mi ljubiti tebe da,
grem biku enak za tvoj poljub v areno.

Biku enak se z ranami krasim,
moj jezik s srcem je oblit, po plečih
se mi vali rjojenja spenjen zrak.

Biku enak te iščem in sledim,
in mojo željo zadržiš na meču,
kakor prevaran bik, biku enak.

WILLIAM SHAKESPEARE

Poor soul, the centre of my sinful earth

Uboga duša, sonce grešne zemlje,
ogrožena od nje, ki te obkroža,
zakaj glad duhu veličino jemlje
in se razkošno lepotiči koža?
Če trhli hiši štet je rok zakupa,
čemu ji dekoracije bogate?
Morda telo, rejenec tvoj, zaupa,
da ga ne sne črv, dedič te potraje?
O duša, živi mar na zgubo sluge,
z njegovim trudom množi si zaklade.
Peno ur prodaj, večne kupuj zasluge
in gladni duh naj živež licu krađe.

V njem smrt použiješ, ki ljudi použiva,
in ko umrje smrt, boš neumrljiva.

LUIS DE GONGORA

Cosas, Celalba mía, he visto extrañas

Čudne, Celalba, videl sem prizore:
oblak se utrgal, vetri razvezali,
visoki stolpi tla poljubovali,
odprla zemlja je pekla zapore.

Mostovi so se trli kakor oreh,
pošastnih hudournikov, rek silnih
ni bilo moč prebresti niti v mislih,
mogle še manj so jih zavreti gore.

Kot za očaka Noeta na hraste
so plezali ljudje najbolj mogočne
in v vrhe smrek, ki so najviše rastle.

Na vodah brezoblične in brezčutne
sem videl pse, pastirje, ovce, koče,
jaz pa sem najbolj bal se svoje slutnje.

JOHN KEATS

Why did I laugh to-night?

Zakaj sem se smejal nocoj? Demon
odgovora osornega ne da
in nem bogov je nedostopni tron.
Do svojega obrnem se srca.
Srce! Sama sva, žalostna; povej,
zakaj sem se smejal! O molk strašan!
Tema!, tema!, ječim naj slejkoprej,
roteč nebo, srce, pekel zaman.
Zakaj sem se smejal? Vem, oberoč
doji me domišljije sladki vrč,
vendar minil bi rad še to polnoč
in videl templjev upepeljenih mrč.
Mučijo me lepota, slava, stil,
a smrt je več: smrt je življenja cilj.

CARLOS DRUMMOND DE ANDRADE

Carta

Koliko dolgih let se nisem brigal,
da bi ti pisal. Star sem, obubožan
in stare vse vesti. Poglej v pridvigu
znake na mojem licu, ne od božanj

(kako mehka je bila tvoja roka!),
udarci so, trni, brazde spomina
iz dni življenja maminega sina,
ki na večer zgubi modrost otroka.

Pogrešam te ne toliko ob uri
spanca, ko si mi naredila križ
na čelo in se je noč odprla sanjam,

temveč ko ugledam zjutraj poleg duri
noč nakopičeno vseh svojih dni
in čutim, da živim in da ne sanjam.

G. M. HOPKINS

I wake and feel the fell of dark, not day

Zbudim se in otipljem koc teme, ne zore.
O ure, črne ure, ki sva jih sinoči
prečula! Kakšne zrlo si, srce, prizore!
In še boš, preden zakasneli dan napoči.

Ker imam pričo, govorim. A mislil nisem
ur, leta mislim, vse življenje. Neutoljiva
tožba tuli kot duše izgubljenih pisem,
poslanih ljubemu, ki, joj mi, daleč biva.

Sem zgaga, žolč. Nedoumljivi božji ukaz
mi okušati da grenko: moj okus sem jaz.
Kost gradi prekletstvo, drob polni, kri stopnjuje.

Skisa testo kvas lastnega duha. Zdaj vem,
taki so pogubljeni, njihova muka v tem,
da so kot jaz svoj lastni znojni jaz; le huje.

MARIE LUISE KASCHNITZ

Nichts und alles

Najbolj boli napol prizaneseno.
Sobe razparane v mili naravi,
zibel (in upanje v njo položeno)
brez smisla kot kulisa po predstavi;

in vsi predmeti prah v luči nagoti,
še preden bodo zmeti v prah za vedno;
in najljubše v oblaka bližnji gmoti
tuje in kot da ni ljubezni vredno.

Kam je zbežala nežnih rok dobrota,
lesket solznih oči, trenutka ugodje?
Pride vihar in vzame sredi pota
molčeče spremljevalce naše usode.

Da bi sprejeli ubežništva pogoje
in slej imeli nič in vse za svoje.

FERNANDO PESSOA

Passos da Cruz VI

Od daleč prihajam in moj obraz
kot v zamegljeni, odmaknjeni podobi
nosi tuje poteze, nič podobne
navadnemu človeku, ki sem jaz.

Morda sem bil kdaj prej ne Boabdil,
pač pa njegov poslednji pogled s ceste
v obličje s silo odvzetega mu mesta,
pod jasnim indigom mrzel profil.

Danes pa sem kraljevsko domotožje
po tem, kar sem od daleč v sebi zrl:
Granada izgubljena sem jaz sam...

In na tej poti, ki drži Drugam,
cveto v obrobni slavi vitke rože,
sončnice kralja, ki je v meni umrl.

UGO FOSCOLO

Né più mai toccherò le sacre sponde

Nikdar več ne bom stal na tvoji sveti
obali, ki me dečka je zibala,
o Hijacinta! Tvoj škrlat se sveti
v grškem morju, ki je iz njega vstala

deviška Venera in s prvim smehljajem
prečarala tiste otoke v plodne;
tvojim čistim oblakom, tvojim gajem
je veljal verz pevca, ki je usodne

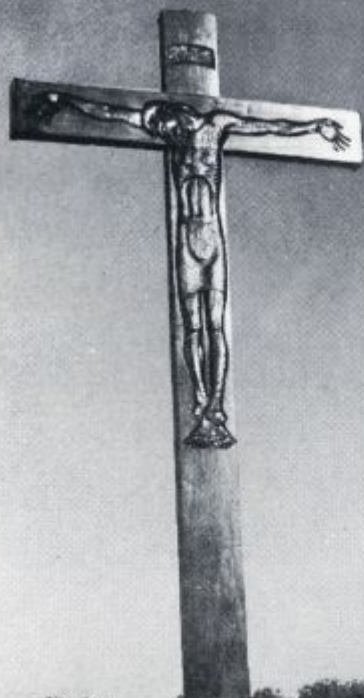
vodé opeval in blodnje po tujem,
preden je lep od slave in muk brez mej
tla Itake poljubil Odisej.

Pesem samó od sina pričakuj,
o zemlja rodna! Nam je božji sklep
predpisal neobjokovan pogreb.

Križev pot v cerkvi v
Cassanovi.
Fibro cement,
30 x 50 cm.

Razpelo.
Pokopališče v Lomas de Zamora.
Trd les, višina 5 m.

Sv. Frančišek s Križanim.
kapela Sv. Frančiška v
José León Suárez.
Les, 2 m.

Brezmadežna - Sv. Anton
Farna šola v J. L. Suárez.
Les, višina 1,10 m.

Sv. Družina.
Les, Tovarna GATIC.

Duh. Tone Ogrin.
Na pročelju cerkve v Lujanu,
provincia San Luis.

MARDUK

Bilo je sredi jesenskega popoldneva, sonce zlatorumeno, na polju lahna sapica, vsa narava odeta v pisano obleko; kmetje so pospravljali svoje pridelke ali vozili gnoj na njivo, pastirji na pašnikih so pekli krompir in pokali z biči, z drevja je odletavalo listje, podobno rumenim cekinom, in pod nogami glasno šuštelo, ko sem na stezi pri potoku srečal Hozjanovo Kristino. Mični luknjici v njenih rdečih ličkih, odkritosrčni smeh in en sam ljubeči pogled so zadostovali: iz njenih velikih sinjih oči je švignila svetla iskra, kresnila ob moje srce in ga vžgala.

Ni se pa maralo vneti Kristinino srce. Bilo je kot mokra goba, ki tli in se kadí, plamena pa ne da nobenega od sebe. Kristina je ostala skrivnostno hladna in me spravljala v obup. Pa še pred višjim tečajnim izpitom sem bil. Namesto da bi reševal enačbe, spregal nepravilne francoske glagole in premleval življenjepise slovenskih pesnikov, sem raje sanjaril, si poln ničemurnosti pustil rasti brke ali si pred ogledalom popravljal samoveznico.

Ko so pokukale prve rumenokrile trobentice iz snega in so se na zmočvirjenih jasah in na parobkih jeli klanjati beloglavi zvončki in se mi je srce na smrt razbolelo, sem se spomnil na Marduk.

Marduk je metala karte, brala bodočnost iz dlani, vedeževala iz kavne usedline, znala sestaviti horoskop in mnogo človeških usod, elementarnih nesreč in važnih zgodovinskih dogodkov kakor so smrt, potres, atentat, povodenj, suša, srečolov, samomor, puč, dediščina, vojna, zahrbtna bolezen, poroka in drugo napovedovala z občudovanja vredno natančnostjo.

Marduk je bila ciganka.

S cigani in z njihovimi navadami in običaji sem se seznanil že v otroških letih in se od njih naučil celo nekaj ciganskega.

Cigani so živeli v Krajini menda že od pamtiveka. Da bi bila Poljana kdajkoli brez njih, tega si niti najstarejši ljudje niso mogli odmisлити. Bili so že ves čas del krajinskega življenja kot toča poleti ali nahod pozimi, skoraj vedno v nadlogo in le redkodaj v korist.

Tujec se je na poti iz Loških Toplic v Poljano najprej seznanil s cigančki, ki so pri potnikih beračili za cigaretno ogorko in za drobiž. Fantički so tako dolgo bosonogi skakali po eni nogi pred kolesarji in pešci ter rezali smešne obraze in peli ciganske pesmi, dokler jim le-ti niso vrgli čika ali denarja pod nogo.

Cigani so bili boski tudi pozimi v snegu in mrazu. Kadili so prav vsi, vključno dojenčki, katere so matere nosile v culi na hrbtu. Čim je ciganka pobrala s pločnika kadeči se cigaretni ogorek in potegnila iz njega dim ali dva, je njeno dete v culi na hrbtu že stegnilo svojo ročico za čikom in potem moško resno srknilo nikotin iz njega.

Prav vsi cigani so mrzili delo in ljubili krajo. Za delo so prijeli samo v skrajni sili, kadar ni bilo priložnosti za krajo in še potem samo z eno roko. Odkar so jim jeli orožniki gledati na prste, so hodili krast v bolj oddaljene kraje ali celo čez državno mejo. Ko pa je prišel v Poljano narednik Milenkovič, ki je prihajal v cigansko naselje kar nenapovedan in sredi noči, da cigani niso vedeli ne ure ne dneva, nagnal vse odrasle moške v zbor in jih preštel – gorje tistim, ki jih ni bilo doma— je njih tatvinam in nočnim pohodom za vedno odklenkalo.

Ciganke so beračile in vedeževale in lahkoverne kmetice ob vsaki priložnosti opetnajstile za živež in denar. Če so mogle, so tudi kradle.

Ker niso imeli pohišтва, so spali kar na golih tleh, po dvajset in več v enem prostoru. Jedli so samo dvakrat na dan (kadar so kaj imeli), dopoldan zajtrk in prvo polovico kosila, popoldan pa drugo polovico kosila z večerjo. Kadar ni bilo jedi, so se zadovoljili s cigaretnim ogorkom, ki so ga oplaknili s korcem vode, ali preprosto gledali skozi prste. Do sitega so se najedli samo takrat, kadar so kmetom poginile domače živali: svinje, govedo, konji in psi. Mrhovino so pustili nekaj dni v zemlji, da je prst „potegnila iz nje bolezen“, potem pa mrhovino izkopali, jo začinili z različnimi zelišči in s česnom in jo obilno osolili, da so iz mesa pregnali duh po gnilobi. Dokler so imeli mrhovino, so živeli brezskrbno kot ptiči po toplem dežju: cvrli, kuhali, se mastili, plesali, prepevali in se imeli radi.

Marduk je bila drugačna, povsem neciganskega kova. Oblačila se je po kmečko in bila vedno snažna in obuta. Samo njena temna indijska polt in veliki španski uhanj so pričali, da je ciganka.

Preživljala se je z vedeževanjem. Bila je pametna in v vsej ciganski naselbini samo ona pismena. Nikdar se ni slišalo, da bi kogarkoli okradla ali opeharila kot ciganka Matuška, ki je Flegarci, gostilničarki v Gradišču, nosila neko mažo, katera naj bi jo

pomladila za celih dvajset let, in pri svojem črnem poslu izvabila iz lahkoverne ženske pet tisoč dinarjev. Ko je prišla potegavščina na dan, Matuška pa v ječo, se je izkazalo, da je bila čudodelna pomlajevalna maža navaden goveji loj, prepojen z rumeno vodo, v kateri so se kuhali čebulni olupki.

Marduk je prispela v Poljano tisto poletje, ko se je v gošči pod hudičevo globačo prikazoval ljudem peklenšček. Nihče ni vedel, odkod je prišla in kako dolgo bo ostala in jo o tem tudi nihče ni spraševal. Za cigane, svetovne popotnike in potepuhe, ni važno, odkod pridejo in kam so namenjeni, ker so itak povsod doma, kjer domujejo lahkoverni ljudje in je priložnost za krajo. Zato jih orožniki tudi za domovinsko pravico ne vprašajo.

Večina poljanskih ciganov se je rodila v Krajini, tam odrastla in tudi tam umrla. Le tu in tam je kakšna družina pripotovala od kdove kod, ostala nekaj časa med poljanskimi bratrance in strici, ki so jih po ciganskem običaju brez ugovorov sprejeli za svoje, in kadar so uvideli, da v Poljani ni bolje kot drugod ali celo slabše, so jo mahnili naprej. Pritepenci seveda niso imeli ničesar, kvečjemu kakšen pobit pisker ali zarjavele žlice, staro kljuse in garjevega psa, včasih pa niti tega ne. Ker so bili tudi poljanski cigani brez premoženja, so se s prišleki dobro razumeli in si medseboj zaupali svoje križe in težave, in kadar so si bili posebno na roko, so si tudi izposodili žene in hčere. V koči se je vedno našel kot, kjer je novodošla družina lahko legla, saj v nji ni bilo oprave, da bi jim bila v napotje. Kuhali so pa zunaj, da ne bi v sobi zakadili. Pozimi je bilo celo prijetno, če se je koča napolnila s toplimi telesi. Na ta način jih vsaj zeblo ni in jim ni bilo treba hoditi v gozd krast drva.

Marduk pa je prišla in tudi ostala. Prvo leto je živela pri Cenarjevi družini. Toda ko so se pri Cenarjevih vselili razni strici, svaki, bratrance, zeti, tašče in drugi bližnji in daljni sorodniki s svojimi družinami, taščami, tetami in botrino in se povrh tako naglo množili kot majski hrošči na hrastih ali komarji ob Glavki – otrok je bilo toliko, da jih na kraju niti njihovih mater niso razpoznale in z gotovostjo vedele, kateri je njihov in kateri ne in od katerega očeta – je Marduk sklenila, da se izseli iz tega ciganskega ulnjaka.

Jeseni so jeli cigani postavljati novo bajto, ne iz blata, temveč iz brun. Bruna so povezali med seboj z motvozom in z žico, jih zlepili z blatom, premešanim s plevami, streho pa pokrili s škodlami. Bajta je imela samo eno sobo, ena vrata in eno okno. Obe odprtini sta gledali proti soncu. Da koče ne bi odnesel vihar, so jo z debelimi vrvmi privezali k dvema velikima topoloma. Koča zares ni bila posebno trdno zgrajena, toda bila je dom in to celo

varen dom, kajti dokler bosta stala oba topola in kljubovala viharjem, tako dolgo tudi bajte ne bo odpihnilo. Najbolj zanimivo in svojevrstno pa je bilo, da je stanovala v bajti samo Marduk.

Marduk je med cigani uživala veliko spoštovanje. Zato cigani na to niti pomisliti niso upali, da bi se preselili k njej. Niti to jih ni motilo, da si je kupila ključavnico in svojo bajto zaklepala, kadar je odšla zdoma. Zakaj so jo cigani tako nazarensko cenili in spoštovali, tega Poljanci nikoli niso izvedeli. Sicer pa kmete ni zanimalo, kaj imajo cigani med seboj in kako živijo, dokler jih niso okradli ali jih na kakršenkoli drug način oškodovali.

Marduk ni beračila ali kadila kot druge ciganke; ne cigarete, še manj čike ali pipo in tudi tobaka ni žvečila ali črno bsikala. V vas je odšla samo takrat, kadar si je v svojem enoličnem življenju zaželela nekoliko spremembe. V Gradišču je obiskovala samo bogate meščanske družine, pri katerih je babjevornim gošpem in zaljubljenim hčeram prerokovala.

Pri nas je bila redna obiskovalka. Ker oče ni nič dal na cigansko prerokovanje – ko je slišal, da si je mati pustila metati karte ali vedeževati iz kavne gošče, se je iz nje celo norčeval – nas je obiskala Marduk samo takrat, kadar je bila mati sama doma. Mati je ciganko za njeno vedeževanje obdarila z jajci, mastjo, moko, bučnim oljem ali drobižem.

Jaz sem bil pri metanju kart vedno navzoč. Tiho sem sedel v kotu za mizo in z velikimi očmi občudoval Marduk, ki je z večšo roko premešala karte. Mati je morala karte štirikrat prevzdigniti, nakar jih je ciganka spretno in na poseben način razložila po mizi.

Z zanimanjem sem zasledoval razne kombinacije kraljev, fantov, kraljic, asov in številc ter vedeževanju iz njih. Marduk je bila tako veščica, da je do dneva natančno napovedala začetek velike vojne: prvi dan v mesecu, ki se konča na -R, in njen konec: vojna se bo iztrošila na Muri. Vojna je potem zares izbruhnila na moj rojstni dan. Kaj pa je mislila Marduk s tem, da se bo vojna iztrošila na Muri, mi je bilo takrat španska vas.

Ko sem bil v četrtem razredu, je hotela Marduk tudi meni vreči karte. Iz njenega vedeževanja se sicer nisem norčeval kakor se je moj oče, toda na njene vraže prav tako nisem nič dal. Povrh mi je bilo nerodno, branil sem se, potem pa na materino prigovarjanje le pristal. Marduk mi je prerokovala, da bom oproščen nižjega tečajnega izpita, kar se je potem zares uresničilo. V njeno vedeževanje pa kljub temu nisem verjel in se zanjo tudi pozneje nisem zanimal. Šele ko sem se tako nesrečno zaljubil v Kristino in izgubil tla pod nogami, so me njene karte zopet zamikale in komaj sem čakal, da me bo našla Marduk samega doma.

Ciganka je pokazala na srčno damo, ki se je stiskala med dvema fantoma, na karto kralja in na srčno dvojko in meni nič tebi nič izjavila, da sem zaljubljen v sinjeoko in svetlolaso dekle in da imam ljubezenskega tekmeca, ki mu bom podlegel.

Njene besede so mi preklale srce.

— Kaj pa moj višji tečajni izpit? sem vzkliknil in bil ves nesrečen.

— Ga ni v kartah, mladi gospod! Pač pa vidim v njih veliko nedolžne krvi. Sovražnike si boste nakopali na glavo, ki vas bodo gonili po ječah.

— Po ječah!? sem se čudil in bil prepričan, da kvasi ciganka same neumnosti.

Z višjim tečajnim izpitom se mi zares ni bilo treba gnjaviti: hudiči so planili nad nas na samo cvetno nedeljo. Tri dni pozneje nam je prosvetno ministrstvo potrdilo osmi razred in nas oprostilo višjega tečajnega izpita. Sedel sem pa med vojno tudi več kot dovolj, saj so me nacisti gonili po vsej Evropi.

Kristininega izvoljenca so gestapovci ustrelili kot talca.

In vojna?

Vojna se je zares iztrošila na naši Muri, do koder so rdeče-armejci pritirali nacistične horde in jih tam dokončno strli.

In Marduk?

Med splošno „čistko“ je „izvoljena rasa“ odgnala Marduk in cigane v kacet in jih tam zažgala.

Fairfield, 28. oktobra 1980.

OB SREBRNI REKI

Ni hotela načeti pogovora, čakala je, če bo on kaj omenil. Sedaj bi bil ravno pravi čas za to. Manjka še teden dni do obletnice in v miru bi se lahko pogovarjala, kako in kje jo bosta praznovala. Ne moreta čakati zadnjega dne, lahko se ne dobi več kart, – potem pa se lovi po mestu in ne veš, kaj bi. Pa mož je naprej bral časopis in niti opazil ni njenih nejevoljnih in že kar nestrpnih pogledov. Parkrat je šla po nepotrebnem mimo njega, se kot nehote zadela v časopis, – pa vse ni nič pomagalo.

„Ah, ne“, je sklenila – „če misli, da bom spet jaz, kot za desetletnico morala vse sama pripraviti, se presneto moti.“

Od tega je sicer že dolgo, a še sedaj se z mešanimi občutki spominja tistega praznovanja. Marjan je bil sicer pozoren mož, to mu mora priznati: nikoli ni nobena obletnica prešla brez lepega šopka nageljnov, tudi na rojstne dni ali godove ni pozabil. . .

Ampak to, letošnje, pa ne bo šlo kar tako preprosto mimo.

Jezila in veselila se je ob misli, da bi vsaj petindvajsetletnico zares praznovala. To že ve, da njemu ni do zunanega šundra, vabila sorodnikov in podobno. Vse to se mu upira in tudi sama ne smatra za potrebno. Saj lahko praznujeta sama, na tiho, kot je bila tiha in skromna njuna poroka.

Prestala sta težke čase, bilo je polno skrbi in težav. . . Deset let nista niti enkrat sama naredila prostega koraka, niti v cerkev nista skupaj hodila. . . Nazadnje se je uprla.

„Veš kaj,“ mu je prepričevalno dopovedovala: „Če nisva toliko vredna, da bi vsaj deseto obletnico praznovala kot se spodobi, potem pa tudi ne vem, kakšen smisel ima vse to.“

Vesel jo je objel in pritrtil: „Jaz sem za to, ti vse pripravi, sam sem ti na razpolago.“

Osupla ga je pogledala. Torej ona naj vse pripravi. To se pravi, preskrbi nekoga, ki bo varoval otroke, nekaj še seveda speče, si zamisli program. . . Potem pa je iznenada zbolela in bolezen se je vlekla ves mesec, ravno za obletnico je spet vstala.

Svakinja je z bratom prišla natovorjena z revijami, igrami, paketom mateja in bombižo varovat otroke. V hladilniku jih je tudi čakala dobra malica. In sta šla. . . Čeprav še ne povsem

trdna, je vesela stisnila roko možu in sta zadovoljna tekla na vlak, od tam pa na podzemsko železnico. Nista imela programa. Že samo dejstvo, da gresta sama kamorkoli, je bilo zanju program. Jasna takrat še ni kaj prida poznala mesta. Posebno podzemске se je nekako bala.

„Ne, v tisto temno luknjo me pa res ne veseli,“ je ponavljala, kadar so se ji smejali na ta račun. Takrat pa je prvič sproščeno stala na električnih stopnicah in se prav nič bala, kako bo izstopila. Znašla sta se na Floridi. Držala sta se pod roko in se vsemu smejala.

„Saj, če prav pomisliš, še nisva tako star par“, se je Marjan udobrovoljil in jo povabil na kavico. Hodila sta od knjigarne do knjigarne. Koliko zanimivih knjig, koliko neznanih imen. Kupila sta jih nekaj in Jasna jih je navdušena ogledovala. Naenkrat jo je ustavil pred zlatarno.

„Še tukaj si malo oglej.“ A Jasna si tam ni imela kaj ogledovati. Seveda, pred leti. . .

Nehote je vzdihnila. Marjan jo je molče opazoval.

„Poglej, tisti prstan z agvamarinom ni predrag, ga hočeš?“ Nič posebnega ni bil, tudi ne predrag, a ona je vedela, da ni zanjo. Bolezen je pospravila prihranke. Molče je odklonila. Odtrgala se je od izložbe z občutkom, da daje slovo lepi, stari sanji.

Z luninim sijem obdana sta stala pri odprtih vežnih vratih. Molče sta gledala po prazni cesti. Zmrazilo jo je. Bilo je v maju.

„Kaj nisi rekla, da so ti všeč zaroke?“ je Marjan pretrgal molk. „Ti veš, da ne moreva, pa tudi me ne vesele vsa takšna slavja, najlepše je v dvoje, – a če hočeš, naj bo današnji dan najina zaroka.“

Presenečena ga je pogledala.

„Vidiš,“ je nadaljeval: „danes smo petindvajsetega, to število je tebi všeč, tudi mesec maj imaš rada. Prstana res nimam, pa bo drugič.“

Tako sta se zaročila, a na tisti prstan, ki si ga je tako želela, je zaman čakala.

Zaman je prišel prvi božič, pa spet velika noč, rojstni dan, obletnica poroke, – prstana ni hotelo biti.

„Je pozabil na to?“ se je spraševala. Včasih mu je lahko omenila. Zvesto je prikimal, ni kazal zadrege, le denarja ni zanj. Leta so se vrstila, vse praznike so praznovali, le zaročnega večera ni nihče nikoli omenil. Hotela je biti stvarna, praktična, – v resnici pa je vedno težje prenašala to pozabo. Več let ko je minilo, večje je bilo razočaranje.

„Ko bi vsak mesec samo nekaj dal na stran, pa bi tisti prstan že zdavnaj lahko kupil,“ se je jezila v mislih in glasno ugotavljala, da možem ni nič verjeti.

Pri deseti obletnici so že obledele njene sanje po prstanu, še bolj pa vera v obljube.

Ko se je odmaknila od izložbe, se je začutila otožno sproščeno. S tem so se končale vse sanjarije, čakanje, razočaranje, upi in spet dvomi.

Po tistem prvem praznovanju so sledila še druga. Otroci so rasli, že ni bilo tako težko najti priliko, da sta si vzela nekaj ur časa. V tistih trenutkih sta se čutila spet mlada, sproščena.

„Nikdar pa nisva prišla iz mesta sama, toliko le ni bilo mogoče,“ je ugotavljala „in naravnost nezaslišano bi bilo, če še sedaj ne bi šla.“

V roke ji je padla zanimiva propaganda.

Marjan se je končno naveličal branja, odložil časopis in poskibil v kuhinjo, če bo kmalu kosilo. Takrat se je odločila. Ponudila mu je prospekt z željo, naj ga prebere. Senca mu je padla čez obraz, pa vseeno je vzel in bral. Ko ga je odložil, je odločna stopila predenj: „Kaj se ti zdi? Ti je všeč? Bilo bi nekaj novega. Tako malokdaj pomolimo nos iz mesta, da je naravnost čudno.“

Marjan je molče gledal skozi okno.

„Ampak povej kaj, ne drži se kot lipov bog,“ se je pričela razburjati. „Če imaš kaj boljšega na programu, pa povej.“

„Ničesar nimam na programu in tudi ta tvoj izlet ni izvedljiv.“

„Zakaj?“ je rezko vprašala.

„Kako zakaj, saj sama veš.“

„Seveda, denar, kajne, denar. Večno ista pesem. Nikjer ne bova prespala, zjutraj greva in zvečer se vrneva, – kaj še hočeš.“

„Vendar ni mogoče,“ je navidezno brezbrizno spet dodal. In to jo je končno ujezilo. „Ko bi mi vedel naštetih tehten vzrok, bi mogoče še razumela, pa ga nimaš. Otroci so preskrbljeni, dolgovi nimava . . .“

„To že, pa ti ne pomisliš, da v današnji draginji nič ne ostane.“

„Jaz da tega ne pomislim, prav jaz?“ se je razburjala. „Ali morda ne poznam cen, kaj misliš, da živim na luni? Ampak srebrna poroka je le ena. Le pomisli, kako malo jih je, ki dožive zlato. Pa ti bi menda še takrat iskal kakšen izgovor.“

Slabe volje je šel na vrt. Jasna pa za njim.

„Povej mi vzrok, resnični vzrok, bom videla, če ga bom razumela.“

„Vzrok: povišali so davke, k zobozdravniku tudi moram. Ni denarja. Ne razumeš to?“

„Davki lahko malo počakajo, k zobozdravniku pa se tako ne spraviš, – to so prazni izgovori. Enostavno nočeš iti. Seveda, na otok res ne moreva čisto sama, pa drugi ljudje te ne bodo motili.“

Ogorčena se je vrnila v kuhinjo, ropotala z lonci, pa spet stekla na vrt.

„Sedaj pa zares. Za take izlete se je potrebno pravočasno prijaviti, zato mi dokončno povej: ja ali ne.“

„Pa če greva v kino?“ jo je skušal pomiriti.

„Pusti me pri miru s kinom. Je ja ali ne?“

„Ne.“

„Torej ne,“ je počasi zategnila, kot da ne more verjeti. „Tudi prav, kakor hočeš. Ti kar ostani doma, jaz pa bom svojo petin-dvajsetletnico praznovala na otoku Srebrne reke.“

Jezno se je zasmejala in se vrnila v hišo.

Na predvečer izleta je lilo kot iz škafa. Kesala se je, da je kupila drago karto, ki je veljala v vsakem vremenu. Hčeri je naročila glede hrane, pripravila sebi popotnico in vso noč slabo spala.

Drugo jutro ni deževalo, težki oblaki pa so pokrivali nebo.

„Ne, ne bom vzela dežnika, potem bo gotovo dež,“ je godrnjala med zobmi in se že malo kesala avanture. Za vsak primer je pa le oblekla dežni plašč in ruto potisnila v žep. Marjan je spal, ko je odšla...

Ladjica se je napolnila do zadnjega kotička. Večini izletnikom so viseli fotoaparati okoli vratu. Nihče ni mislil na slabo vreme. Jasna se je stisnila v kot in molče opazovala, kako se odmika obala. Vsi so bili dobre volje, veseli, nasmejani in tudi sama je s trudom kazala vesel obraz. Poleg nje je sedela skupina upokojenih učiteljic. Slovesno so držale torbice v naročju in skozi očala motrile sopotnike. Najstarejša je bila najbolj živahna. Ves čas je vstajala in kaj popravljala, preizkušala gumijaste pasove, ogovarjala vodiča. Tudi Jasne se je lotila. Kar z vremenom je začela. Jasni ni bilo do pogovora, a obenem se je silila otresti melanholije, ki jo je prevzela. Nek sram ji je gnal rdečico v lice.

S trudom je odgovarjala neznanki, ki pa se ji je takoj predstavila kot Laura iz La Plate.

„Veste,“ ji je zaupala, „vse smo upokojenke in vse sošolke, pa če ne bi bilo zaradi mene, bi kar doma sedele. Pa kaj boš vedno pogreval šolske dni, ki tudi niso bili tako imenitni. Treba je v svet, živeti z ljudmi. Kaj ni res?“

Iznenada se je Jasna glasno zasmejala. Laura jo je začudena pogledala, pa se nazadnje še sama pridružila smehu.

„Ko bi ona vedela, zakaj sem jaz med njimi,“ je spet pomislila in spet jo je napadel živčni smeh.

„Ah, ne zamerite, veste, ampak tako sem vesela, da sem se odločila za ta izlet. Saj so mi ponujali, pa sem se branila...“

„No, dobra je ta,“ je presenečena ugotavljala, „sedaj se pa še lažem. Sicer pa, komu mar. Če sem že tukaj, bom skušala čim lepše dan preživeti.“

Vreme se je zboljšalo, vozili so se po sredini reke, da se ni videlo na nasprotni breg. Ladjica je odrivala rjave valove, prvi navdušenci so se že skušali v fotografiranju.

Laura je presrečna ogovarjala potnike. Njen stari zgubani obraz se je ostro odražal od mladostne postave in svetlo pobarvanih las. Jasni je kar sama prinesla pijače. Druge njene tovarišice so pokroviteljsko motrile ostali svet, se lepo nasmihale. Njih tipična šolska govorica jih je ločila od ostalih. Vozili so s precejšnjo brzino, tu pa tam so se v dalji pokazali obrisi otokov, ločje in motorni čolni.

Iznenada je Jasno obšla žalost. Ko bi bila sama, bi se razjokala. Le kaj si misli Marjan? Kakšna obletnica je to, tako vsak zase.

Pred petindvajsetimi leti sta ob tej uri stopila pred oltar. Bilo ji je, kot da sanja, kot da namesto nje nekdo drugi ogovarja...

Če se sedaj ladjica pogrezne – jo je spreletelo. Ona zna plavati, a obala je daleč.

Ni kaznovala samo Marjana z izletom, tudi sebe je.

„Ne, ne bom sedaj mislila na to. Marjan sedaj bere časopis, Alenka pripravlja kosilo. Potem bo spal popoldansko spanje. In potem, – potem bo kmalu večer in z večerom vrnitev.“

Zagledali so poraščen, podolgovat otok. Nekateri so slikali, drugi so pospravljali reči. Ladjica je pristala ob pomolu in mornarji so jim pomagali na suho. Posijalo je sonce. Nekaj otrok jih je radovedno opazovalo. Dva fantiča sta lovila ribe.

Prešli so dolg pomol, stražnico z razbitimi okni in vodič jih je peljal proti nekdanjemu kamnolomu. Ustavili so se pred laguno, vso preraščeno z vodnimi rastlinami, da se voda sploh ni videla.

„Tukaj so kopali kamenje,“ je razlagal, „ko pa so prenehali, je voda tunel zalila.“ Pridružil se jim je potepinski pes in jih ni več spustil spred oči.

„Otok ima lastno elektrarno, plin, redno telefonsko zvezo z mestom, pitno vodo, letališče, bolnico, gostilno, prizidujejo ji hotel, – sicer pa boste vse to videli.“

Obšli so trg Almiranta Browna z doprskim kipom in na vzpetini zagledali topove, uprte proti reki. Na asfaltirani cesti je stal majhen omnibus.

„Popoldne se bomo odpeljali z njim na oddaljenejšo točko.“

„Kako, šele popoldne,“ je protestirala ena izmed učiteljic. „Moje noge pač niso za hojo. Na prospektu piše...“

„Že vem, kaj piše, oprostite,“ je bil vodič nejevoljen. „Preveč nas je, da bi se vsi naenkrat zbasali vanj.“

„Saj sem vedela, da je vse le propaganda,“ ga je zavrnila. Laura jo je pomembno pogledala in kazala na belo barvane topove: „Si predstavljaš, da smo na nekdanji mornariški trdnjavi? Saj otok ni velik, ne bo take hoje.“

Ob cesti je stala zaprta pošta, bivša šola z razbitimi šipami, z vežo, polno smeti. „Lepa reč to,“ – je šepnila Laura Jasni, ki je začudeno gledala nered.

„Včasih je živele okoli sedemsto ljudi na otoku,“ je razlagal vodič, „sedaj jih je le sto dvajset. Otok so pred nedavnim odprli tujskemu prometu, veliko je še za postoriti.“

Ustavili so pred edino gostilno, odložili prtljago, se odžejali in razdelili v dve skupini.

„Kakšen mir je tukaj in kakšen zrak,“ se je čudila neka gospa in ves čas naganjala moža, naj bolj hitro stopi. Opiral se je na palico in klepetal s sosedom. Tudi v središču otoka so bile ceste razdeljene na kvadre. Pri neki hiši so na vrtu pred hišo kurili ogenj za asado, drugače pa skoraj ni bilo videti človeka. „Pravijo, da jih je stodvajset,“ je pripomnila Laura, „pa imajo dobro skrite. Res, da je nedelja in da je do Uruguaya le tri kilometre, pa vendar.“

Nikjer ni bilo nobenih trgovin, ne kioskov.

„Ustavili so se pred starinsko pekarno, kjer so pekli kruh ne le za otočane, ampak tudi za kaznilnico, ki je bila nekdanj na otoku. Starinski stroji so samevali v temačnem prostoru in bližnja prazna mesarija ji je delala družbo. Nekaj delavcev je popravljalo bližnjo starinsko dvorano.“

„Tukaj bomo imeli folklorne večere,“ je pojasnil vodič. Vstopili so v prenovljeno kapelo in Jasna je pokleknila v klop.

„Tako bi morala sedaj z Marjanom klečati skupaj,“ je pomislila. „Če bi vsa ta leta morala preživeti na otoku, bi pogosto, kot ona v Lepi Vidi stala na obali in čakala.“ Česa? tega ne ve, ve pa, da bi ji bil otok premajhen, pretesen. Celo v mestu ob Sreberni reki se ni prav znašla...

Vsepovsod se je kazala bujna, poltropska narava. Visoka drevesa so ovijale dolge ovijalke, padale po vejah proti tlom. Jasna je pobrala zračni nagelj in ga skrila v taško. Bilo jim je strogo

prepovedano trgati rastline. „Saj ne bomo otoka odnesli,“ je zagodrnjala učiteljica z bolno nogo.

Obšli so spomenik padlih, bolnico brez bolnikov, z narisanim velikim rdečim križem na strehi. Prišli so do starinske hiše, sedanje šole, v kateri je Perón preživel svojo kazen. Spet so se ustavili pri drugi stari, novo pobarvani hiši z urejenim vrtom.

„To je hiša argentinsko-urugvajskega prijateljstva,“ je pojasnil vodič in dodal, da je v njej bivši predsednik Frondizi preživel del svoje internacije.

„Vidiš,“ je dodala Laura, „kakšna čedna hiša je to, pa se je še pritoževal, da so podgane in da je vlaga.“

„In kdo ti je rekel, da ni imel prav,“ jo je zavrnila kolegica. „Sedaj je hiša urejena, kakšna pa je bila takrat, pa ne več. Sicer pa o podganah in vlagi kar verjamem za ves otok.“

Prišli so do kaznilnice. V resnici je stalo le še nekaj razpadajočega zidu. „Že so jo začeli podirati,“ je spet opomnil vodič, „pa so se spomnili, da bi jo bilo zanimivo pustiti v spomin na nekdanje dni.“

„No ja, hvala za take spomine,“ se je oglasil mlad fant, a le slikal stavbo brez strehe in vrat, med ostalimi mozaiki je poganjalo mlado drevje. Približali so se obalnemu svetilniku. Tudi tam so se na rahli vzpetini svetili topovi.

„Zdaj pa h kosilu,“ je odločil vodič. Zasedli so prostorno sobo, mlad fant je prišel s kitaro in jim delal družbo.

„Jutri igram na televiziji,“ se je pohvalil. „Ob nedeljah tukaj nekaj zaslužim, čez teden pa v mestu.“

Po kosilu so se stlačili v omnibus. Laura je najprej namestila bolno kolegico, potem pa prisedla k Jasni.

„Kar tako tiho,“ jo je nagovorila. Jasna se je medlo nasmehnila.

„Pa ne, da ste tudi vi naše sorte,“ je bila radovedna.

„Da sem sama?“ je uganila Jasna. „Ne, nisem sama, slučajno sem se znašla na izletu brez drugih.“

Laura ji ni verjela. „Ne mara priznati,“ je pomislila. Sram jo je, a samota ji sveti iz oči. „Veste, človek se lahko še tako trudi zatreti samoto v sebi, nekaj je vedno ostane. Meni tudi, čeprav mi tega ne boste verjeli.“

Avto je zavil po ozki poti proti staremu pristanišču. Peljal je mimo „Kitajske četrti“, prazne, razpadajoče. Hišam so manjkala okna in vrata, vrtovi so bili preraščeni z visoko travo. Tu in tam je še stala na pol podrtja stražnica.

„Tukaj so večidel živeli Kitajci, zato so ta del tako poimenovali,“ je pojasnil vodič. Izstopili so, si ogledovali razpadavine. Tudi strehe so se že vdirale, prav tako leseni podi. Ob poti so stali visoki evkalipti, že vsi olupljeni. Nekatero je vihar podrl in so

ležali na tleh, drugi so se naslonili na soseda. Tišino je motilo klicanje ptic, avto jih je potegnil do letališča. Asfaltni pasovi so se bliščali v soncu. Nobenega letala ni bilo videti, kontrolni stolp je bil prazen. „Tudi jet letala lahko pristajajo,“ je spet vodič omenil. „Prav tako je tukaj blizu pristajališče helikopterjev.“ Obšli so mornarsko šolo, brez mornarjev, prazno konjušnico in zavili na pokopališče.

Bilo je ograjeno z navadno železno mrežo, ob kateri so rasla visoka drevesa. Obšli so majhno, odprto kapelico, katere stolp je zamakal. Velika parcela je bila skoraj prazna. Le ob robovih so stali stari grobovi. Trava je bila pokošena.

Prvič v življenju Jasne ni prevzela tesnoba na vrtu mrtvih. Ni bilo grobnic, vsi križi so stali postrani. Na cementnih grobovih so pisale letnice: 1913, 1914, 1913... Rumena mrzlica je pobrala kopico mladih vojakov. Najnovejši grob je bil iz leta 1941.

Jasna je prevzeta opazovala jate malih zelenih papig, ki so se vrešče podile z drevesa na drevo. „Saj to ni pokopališče,“ je pomislila. Je zares še nezorana njiva božja. Tukaj bi se v miru počivalo...“

Ozrla se je po Lauri. Učiteljice so hodile zadaj. Počakala jih je.

„Rada bi vam nekaj povedala,“ je zašepetala. Laura jo je potegnila na prosto in radovedna čakala.

„Veste, gospodična,“ je pričela, „res nisem sama, imam moža in tri otroke...“ oklevala je: „Imam tudi srebrno poroko.“

„Kako, kaj pravite,“ je Laura zastrmela. „In to ni pravljica?“

Potegnila je sliko s taške. „Hotela sem jo praznovati, pa on ni o tem hotel nič slišati.“

„Slišite,“ je Laura zaklicala kolegicam. „Ampak kaj takega pa še ne. Potem ste šli pa kar sami.“ Posilil jo je smeh. „Marsikaj sem že doživela, ampak kaj takega pa še ne.“ Jasna je v zadregi gledala.

„Mujer - ženska,“ je vzkliknila in jo potresla, vsa solzna od smeha. „Na, hotela sem nekaj doživeti in to je bolj zabavno, kot ves izlet.“

„Ne reži se tukaj,“ jo je zmerjala kolegica. „Saj bi se ti tudi, ko bi imela kaj smisla za humor,“ jo je zavrnila.

„In kaj sedaj? Kajti sedaj bo kmalu izlet pri kraju in gremo domov?“

Jasna si ne ve odgovora. Zjutraj je nalašč v spalnici prižgala luč in ropotala z vrati, Marjan se pa ni prebudil. Kaj pa, če se je delal spečega? Morda se bo zvečer tudi.

Omnibus je spet obšel glavni trg, kar skozi okno so si še ogledali hišo, kjer je preživel drugo internacijo predsednik Iri-goyen, in se vrnili h gostilni. Peš so se podali na pomol. Ob poti

so zagledali trop krav. Mlada punčka je zavreščala: „Mama, krave!“ in tekla za njimi. Mama je vpila za njo, a otroku so bile krave več ko vse drugo.

Na ladjici so si ljudje kazali trofeje: skrivaj odtrgane vejice, kamenčke in že razvite slike. Večerno sonce je zlatilo rjavo reko. Peljali so se po stranskem kanalu in vrbe žalujke so se jim klanjale. Prehitevali so druge ladjice, motorne čolne, se prepustili toku širokega kanala, ob katerem so se vrtili otoki s hišami na visokih stebrih zaradi poplav.

Poglej jih, moderne stavbiščarje,“ si je mislila Jasna, a obenem jo je že skrbela vrnitev.

Pristali so v temi. Spet so se zbrali oblaki in grozili s ploho.

V hiši je bilo vse tiho. Odklenila je stranska vrata in stopila v temno kuhinjo. Ko pa je stopila v spalnico, jo je pozdravila mehka svetloba nočne lučke. Mož je sedel na postelji in bral. Odložil je časopis in vstal.

„Si imela lep izlet?“ jo je prijazno vprašal. „Bilo je zanimivo,“ je navidezno ravnodušno priznala.

Odložila je plašč in torbico, spet hotela oditi, a jo je zadržal.

„Pripeljala sta se oba sinova, Miro in Matej. Alenka se je postavila s kosilom. Bili smo vsi razen tebe.“

„Prav, jaz pa sem bila sama, kosilo je bilo tudi okusno.“

„Ne, saj ti ne očitam, pomiri se. Saj sem sam precej kriv. Hotel sem ti pripraviti presenečenje in sem ga tudi sam doživel.“

Iz nočne omarice je vzel majhen zavitek. „Vidiš, to je resnični vzrok mojega odklonila.“ Odvil je papir, odprl škatljico in v roki se mu je zasvetil zaročni prstan.

Prijel jo je za roko in ji ga potisnil k poročnemu.

„Dolgo si čakala nanj,“ se je nasmehnil in jo objel. Jasna je ginjena molčala. Stisnila se je k možu in solze so ji stopile v oči.

Dvignil ji je obraz. „Nikar,“ je poprosil. „Naj vsaj sedaj popraznujeva.“

Nekaj časa sta molče stala objeta. Naenkrat ga je premagal smeh: „Enkrat sem te pa le potegnil. Leto dni sem hranil zanj, pa nisi nič vedela. Nikakor si nisem mogel privoščiti še izlet, saj sem tako suh, da bom do konca meseca hodil peš v službo. Še dobro, da ni daleč in da je le še par dni.“

Takrat pa je prišla Jasna na vrsto. Stiskala se je k možu in se glasno smejala. „Tudi prav, malo telovadbe ne škodi. Sama tudi nič nimam in do konca meseca bomo jedli samo polento in krompir.“

Vlila se je ploha. Zdelo se ji je, da nekje zvoní. Vedno bolj močno je bilo zvonjenje in po hišnih vratih je zaropotalo. Predramila se je, se ozrla po temnem prostoru, počasi vstala in prižgala luč. Z naročja ji je padel prospekt na tla. Ugasnila je radio in pri-sluhnila.

„Le kdo bi sedaj hodil sem,“ je premišljevala. Naenkrat se je spomnila: Alenka. Tekla je k vratom, in ko jih je odprla, sta Alenka in njen fant Jure premočena planila v kuhinjo. „Ampak, kaj nisi slišala zvonca,“ je hčerka ogorčena spraševala zmedeno mater.

„Kaj pa ti je? “ se je začudila. „Je bilo lepo na otoku?“ jo je Jasna preslišala.

„Bilo je zanimivo,“ sta pristala.

„Samo Alenka je ves čas mislila na vas in si očitala, da vas je ravno na obletnico pustila samo,“ je pojasnil Jure.

„Saj nisem bila sama,“ je protestirala Jasna. “ Opoldne sta se pripeljala Miro in Matej. Po kosilu sta me spremila na pokopališče. Sijalo je sonce in možu sem nesla na grob lep šop nageljnov. Do sedaj mi jih je on vedno nosil, za srebrno poroko pa sem mu jih jaz dala.“

„Sta imela lep izlet?“ je spet vprašala.

„Veš, mama, morala bi iti z nama, gotovo bi te zanimalo. Na pokopališču so se po visokih drevesih spreletavale zelene papige.“

„In tisti mir je nekaj posebnega, kajne.“

Začudena sta se pogledala.

„Ko sta se fanta poslovila, sem prižgala radio in se zalistala v vajuin prospekt. Potem sem, kar v stolu trdno zaspala. In ne vesta, kakšne sanje sem imela. . . “ Z levico si je potegnila po čelu.

„Kaj pa imaš tam?“ je hčerka presenečena vzkliknila.

Jasna je začudena stegnila roko, na njenem prstancu se je lesketal briljantni prstan.

FOTO ALBUM

Bil sem takrat zaposlen kot pisar in projektant za notranjo opremo. Urad je bil v spodnjem delu Toronta, v veliki trgovski hiši, komaj deset mestnih blokov od ontarijskega jezera.

Bilo nas je v risalnici šestnajst. V auli dve tajnici, pa šef in v posebnih uradih s steklenimi stenami, dva njegova pomočnika.

Prvi asistent Peter, angleški emigrant, je bil odgovoren za risalno produkcijo pa za pravilnost in natančnost vseh načrtov.

Bil je zelo nervoznega značaja, o čemer je pričalo njegovo neprestano hehetanje; kot človek, ki je vedno v zadregi. Mož je imel težave tudi s prebavo in je vedno hrkal in si odpahoval.

Po uradu je šla govorica, da je imel želodčni čir, kot je to z nekaterimi ljudmi, ki se v življenju preveč ženejo.

Peter mi ni bil zoprni toliko zaradi teh očitnih značilnosti, pač pa zaradi neprestanega negiranja kanadske kulture.

„To tu ni dobro, to je napak, ono zanič!“ Hvalil pa je vse, kar je bil pustil doma: „V Angliji je lepše, čaj je boljši, ljudje bolj prijazni, hiše bolj zgrajene, vlaki hitrejši, vreme... itd.“

Tako je govoril ob kosilu, ob odmoru s čajem, tudi med delom v risalnici.

Peter je bil v Kanadi komaj štiri leta. Doma je bil arhitekt, v Ontariju pa njegova diploma ni veljala, zato je delal kot risar in to je bila njegova prva služba v Torontu.

Držal pa se ga je ves tisti furnir angleške miselnosti, ki je zakoreninjena v vsakem Britancu, ki je slep za resničnosti sedanjosti in še vedno in neprestano tava v iluzijah empirske polpreteklosti.

Zato je bil njegov severnoangleški akcent močnejši iz leta v leto. prav tako se njegov način oblačenja ni skladal s torontsko modo. Peter je bil eden tistih emigrantov, ki v podzavestni obrambi svoje identitete nehoti postanejo profesionalni Angleži, Nemci, Slovenci ali kdorkoli že. Karikatura, ki je v filmu, v romanu zabavna, ali vsaj zanimiva. V življenju pa pusta, dolgočasna, celo zoprna.

Peter je bil moj predstojnik in čeprav je bil izvrsten risar, ga ni bilo lahko prenašati. Šele čez čas mi je ta njegova zoprnost postala jasna.

Bil sem v Torontu že dolgo let in se po prvi fazi romantičnega fantaziranja o izgubljeni domovini, po dolgih letih prisilne prilagoditve novim razmeram z veliko težavo prebil v drugo fazo, ki je prav tako umišljena kot prva. ko se zdi človeku vse, kar je v novi deželi, dobro, sodobno, napredno, -- ono, kar je v Sloveniji, pa zastarano, reakcionarno, starokopitno.

V naporu za vsakdanji obstoj sem garal in se po delu ukvarjal s slikanjem, pisanjem in z drugimi hobiji. da bi si ohranil duševno zdravje in našel vsaj nekakšen smisel v severnoameriškem velemestnem načinu življenja.

Obrisal sem si končno potne srage, potem ko sem se zbudil iz dolgoletne mrzlice prilagoditve, začudeno strmel v novi svet in komaj verjel, da sem bil še pri sebi, kolikor toliko uravnovešen in pri zdravi pameti.

Petrova navzočnost me je spomnila na prvo fazo mojega kanadskega razvoja, iz katere sem se s tako težavo izkopal.

Na Petra sem gledal navzdol, z istimi očmi, s katerimi motri priseljenca rojen Kanadčan.

Ta superiornost je tipično ameriška in človek se je nalezlo počasi, ne da bi se tega zavedal, kot težke ozdravljive bolezni, ki te nikoli več ne zapusti.

Pokliče te novodošli Slovenec po nasvet v pomoč pri iskanju službe, pa ti je nerodno. Čudna obleka, slaba angleščina, okorno obnašanje te spomnijo na prva tvoja leta tu, na životarjenje, na pomanjkanje, torej na vse, kar bi rad za večno pozabil.

Obisk Slovenije mi je omogočil nadaljni razvoj in vstop v tretjo in verjetno končno fazo mojega emigrantskega življenja.

Opaziš, da domovina ni več taka, kot si se je spominjal v Kanadi, mitološko bitje, po katerem si stegoval roke kot starec v sanjah.

Kako drugače je vse.

Razdalje krajše, ceste bolj ozke, ljudje drugačni, znanci postarani, nekdanje vitke ljubice debele in sivih las.

Kljub prijaznosti starih prijateljev, splošne gostoljubnosti, lepote gorá in dolin in starih vasi in napredka te obide zavest, neprijetna, pa resnična, da si tu tujec.

Zavest podobna oni, ko si stal, pred tolikimi leti, z lesenimi kovčegi, prvič na kanadski zemlji.

Tujec!

Rojen si bil tu, isti jezik govoriš, v šolo si hodil tu.

Vseeno, tujec.

Tu. Tam. Povsod.

Do konca?

„Greš z menoj?“ se je obrnil k meni Peter.

„Kam pa?“

Presenetilo me je, da me je ogovoril.

Bilo je prav pred kosilom in nameraval sem si ogledati med enournim odmorom neko novo trgovino.

„O, umrla mi je teta in v oporoki zapisala, da je moje nekaj hišne oprave, posodja in pohištva. Ni daleč od tu. Morda ti bo kaj všeč. Prodam ti poceni!“

Šla sva z dvigalom v podzemsko garažo, kjer je bil Petrov avtomobil.

Hiša, v kateri je živela Petrova teta, ni bila kaj posebnega. V tri nadstropja ozke fasade kot vse hiše na tisti cesti, z majčkenim vrtnom za ograjo spredaj in z večjim drevjem nasajenim vrtnom zadaj.

Notranjščina je bila zaradi zaprtih oken zatohla in vroča.

Peter je gledal po hiši z nemirnimi očmi kot kak policist.

V dnevni sobi je najprej odmaknil fotelje in dvignil preprogo. Pogledal je pod mizo v jedilnici, obrnil vse stole. Snel je s sten vokvirjene fotografije in porumenele oljnate slike. Z nožem je zadaj odstranil papir, s kleščami pulil žebličke in dvignil karton za slikami. Slike je metal v sredino sobe, okvirje v stran. Soba je zadobila videz hišne preiskave.

„Kaj pa delaš?“ sem ga vprašal.

„Stare babrice včasih skrivajo denar za sliko, pod preprogo, v blazine foteljev,“ je odgovoril nevoljno.

Pustil sem ga.

V kuhinji sem iz razne šare in posode izbral dve ponvi iz bakra, nekaj nožev za rezanje mesa in okusno izdelan starinski pribor za začimbe.

V drugem nadstropju so bile tri majhne spalnice, zgoraj še dve na pol prazni sobi, polni vlončenih rastlin.

Pohištvo je bilo težko, rezljano in starinsko. Pustil sem vse kot je bilo.

To ni bil več dom, pač pa le hiša. Starinska tičnica v viktorijanskem stilu je bila prazna. Vrata so bila odprta, neštete gugalnice nemične. V posebnih posodicah je še bila voda in semena. Odprl sem okno.

V sobo je planil svež zrak. Stare zavese so se premaknile za hip.

Pod mano ulica z avtomobili, od vsepovsod šum prometa. Na levo in desno, dokler je segel pogled, mogočna drevesa in vmes strehe hiš. Toronto je znan po množici dreves v predmestjih, celo v središču.

Drugo okno je zijalo v fasado hiše iz rdeče opeke brez oken tako blizu, da bi se je lahko dotaknil, če bi se močno nagnil čez okensko polico.

Prijatelj Ludve mi je nekoč tako sobo takole opisal:

„Tu smo v Ameriki, nepoklicani ljudje, ki jih trpijo zaradi bogve česa... Stanujemo skoraj vedno v podstrešni sobi, ali vsaj v prvem nadstropju, za razgled so nam sezidali samomorilske rdeče opekaste stene s slepimi okni stranišč.“

Sem pa tja занese veter javorjev list, ki javkajoče zašelesti, predno se prilepi na premočen tlak, kjer gnijejo ogorki cigaret in zmečkan papir žvečilnega gumija.

To je usoda vseh izkoreninjencev, usoda slovenskih zdomcev ali pa plemenitih ameriških expatriatov, ki so hodili pred nekaj desetletji zaradi obupa nad lastno domovino živeti v Evropo.“ —

Taka je bila moja prva soba tu, takšen zid pred oknom. Tam sem z bratom, z Ludvetom, s Stanetom in včasih še v družbi drugih, pil uvožena slovenska vina, filozofiral o pomenu življenja, o minuli vojni, nje vzrokih in posledicah v Evropi, po svetu in še posebno v domovini, se včasih smilil samemu sebi, hvalil Boga in usodo, da sem se izognil medvojnim kot povojnim krvavim obračunom doma, in končno koval načrte za bližnjo in daljno bodočnost.

Nekega sončnega dne se mi je končno le posvetilo, da me nihče ni zaprl v tisto sobo, da je oni zid iz rdeče opeke le zid, ki je bil tam dolgo pred mojim prihodom, da me nihče tam ne drži uklenjenega in da so torontski dnevnikarji polni glasov o sobah, stanovanjih, o hišah na prodaj.

Odplačal sem stanarino osupli stari irski gospodinji, ki ni znala ne pisati ne brati, ki pa mi je po lastni volji prala perilo zastonj, če ne za požirek whiskyja, in se preselil v novo stanovanje z dokaj lepim pohištvo, s preprogo, s tapetami. Okna so gledala na obširen zelen park s klopmi, gugalnicami in z lepo negovanimi cvetličnimi gredami.

Šum prometa je bil bolj znosjen, zaradi visokih topolov in drugega drevja.

Obzorje se mi je polagoma razživel, srce umirilo, spomini padli in se uvrstili v bolj realistično perspektivo.

Kupil sem si, po kanadski navadi, radijo na kredit in si nabavil celo svoj lastni telefon.

Slovensko družbo sem lažje pogrešal.

„Ted! Ted! — kje pa si?“ se je iz pritličja oglasil Peter.

Zaprl sem okno in se, ko sem se obrnil, zadel v malo obstensko mizo.

Tam je bil, v temnozeleno usnje vezan debel album.

Imel je ob strani skrbno izrezljano bakreno zaklopko.

Na prvih straneh so bile že orumenele in še komaj razločne fotografije mladega dekleta v staromodni noši. Potem slike istega obraza v družbi fanta z mogočnimi brki. Držal se je na moč mo-

gočno, okorno kot ga je bil najbrže postavil fotograf, pred ozadjem, ki je kazalo vrbe žalujke ob meglenem jezeru.

Bile so tam fotografije istega para med cvetličnimi stojali, ona s sončnikom, on stoje z eno roko na prsih kot Napoleon, drugo roko potaknjeno v žep.

Potem poročna slika s pripisom: Birmingham, julij 1911.

Ona v čipkasti obleki, s pajčolanom, veselih oči, ženin okoren, zaskrbljen kot vsak ženin vsepovsod.

Listal sem in iz albuma so padli neki listki, najbrže računi, in dve z drobno pisavo popisani pismi.

Zadaj sta bili dve debelejši kuverti, ena manjša s poštno znamko angleškega kralja Jurija; bila je rožnate barve, v čudnem kontrastu z orumenelimi, že od gljivic načetimi stranmi albuma, ki je imel vonj neprezračene kleti.

„John 1918“. Slika je kazala mladega fanta v uniformi angleškega pešaka. Na prsih je bila pripeta vojaška kolajna.

Na drugi sliki je bila množica ljudi v dežnih plaščih pred odprtim grobom, brez pripisa ali letnice.

Ena fotografija večjega formata je bila prilepljena na fin karton. Ta je imel prav ob robu skrbno narisane okvir v dveh bledeh tonih. Slika je predstavljala tri majhne otroke z velikimi pentljami v laseh in v marinarski obleki. Ker so vsi sloneli na nekakšni ograji in so bili vidni pravzaprav le od pasu, bi bilo težko reči, ali so bili fantki ali deklice. Bili pa so vsi svetlih lask in enemu je šlo malo na jok.

Spomnil sem se na fotografijo, ki jo je imela vokvirjeno moja mama, v spomin na mojo zorno mladost.

Ležal sem na ovčjem kožuhu nag, z dvignjeno glavico, star šest mesecev, po tedanji fotografski modi na trebuhu. Tudi tista slika je imela ob robu z roko narisane okvir in natančno v sredini letnico pa moje ime.

Listal sem po albumu.

Kdo so bili vsi ti ljudje, od kod so prišli ?

Vkljub letnicam in kakšnemu pripisu kje v kotu slike, so bili to le obrazi.

Fotografije so bile zgolj to, brez kakršne koli umetniške vrednosti, čeprav si po kompoziciji in po osvetljavi lahko spoznal, katere je bil napravil v ateljeju poklicen fotograf, katere kje zunaj na prostem kak amater. Bile so vse le slike obrazov ljudi, ki jih je poznala Petrova teta.

Listal sem po albumu in zazdelo se mi je kot da bi na sprehodu po napol zapuščenem pokopališču bral po nagrobnih spomenikih imena.

Imena in letnice rojstva in smrti.

Kaj pa o življenju vmes?

Kdo so bili ti ljudje?

Kaj so delali, na kaj so upali? Kaj so v življenju dosegli?

Koga so ljubili, koga sovražili, če so?

Kje so zdaj?

Kje njih ljubljene? Kje so stanovali, kje živeli. Kaj se je zgodilo z njihovimi premoženji? So še živi, ali že pokopani? In kje? So se jim življenjski upi uresničili, ali so živeli kar tako iz dneva v dan; od plače do plače, od petka do petka kot večina ljudi vsepovsod.

Listal sem po albumu in dolistal.

Zapr! sem končno album nalahko, kot da bi bil mašna knjiga, in zaprl bakreno zaklopko.

V pritličju sem izročil album Petru.

„To sem našel zgoraj.“

Vzel je album in pogledal po slikah brez posebnega zanimanja.

„Sorodniki?“ sem ga vprašal.

„Najbrže, toda v drugem ali tretjem kolenu. Prestari so, nikogar se ne spominjam!“ je zmignil z ramo.

Potem je pričel dvigati fotografije in jih metati na tla.

„Denar?“ sem vprašal, „še vedno upaš?“

„Človek nikoli ne ve.“

Ko slik ni bilo več, je škilil še za platnice. Končno je vrgel na tla še album.

„Pojdiva!“ je rekel, „to je vse le kramarija.“ Vtaknil je ključ v vežna vrata.

Stal sem pri vratih in Peter je že obračal ključ.

„Počakaj!“

Stopil sem nazaj v dnevno sobo in pobral fotografije s tal. Skrbno sem jih zložil kot igralne karte pri partiji taroka.

„Pojdiva že“, je priganjal Peter.

Ozrl sem se še enkrat po sobi in položil fotografije na čipkast prt, ki je pokrival mizo, med dve vazi brez rož.

Kot da bi to komu pomagalo.

VIRIDA V STIČNI

(Zgodovinska razprava)

U V O D

V tej razpravi sta važni dve stvarnosti: kje v Stični naj bi bila Virida pokopana in kdaj naj bi umrla. Tako prvo kakor tudi drugo vprašanje je v zgodovini neenotno in deloma napačno. „Viridis Barnabovis seu Barnabae filia, ducissa Mediolanensis et archiducissa Austriae“ (IP) je v stiških nekrologih in analih zabeležena med ustanovnimi člani in izrednimi dobrotniki.¹ Zadnja svoja vdovska leta je preživela v neposredni bližini stiškega samostana pri sv. Lambertu na „Greiffenberg oder Pristaviza“. V samostanu si je testamentarno izvolila svoj grob, kjer naj počivajo njeni posmrtni ostanki. Kot verna žena se je oskrbela z duhovnimi sredstvi, ki jih je samostan do svojega razpusta posređeval.²

Ko je Virida zapustila dvorno življenje na Dunaju in se utajila v hribovsko samoto pri sv. Lambertu, je prišla ne le v neposredni stik s samostanom, temveč tudi z malim slovenskim človekom po tistih grapah in goličavah. I. Janežič je prislunil zgodovinski preteklosti in v odmevu domačega človeka po nji naslovil povest „Gospa s Pristave“. S tem je Virida prešla v narodno pripovedništvo oziroma v narodni zaklad.³ Zgodovina seveda dolguje ženi popolnejšo podobo.

Kljub Viridini desetletni povezanosti s samostanom in okolico in kljub dejstvu, da je bila žena pomembnega avstrijskega kneza, čigar smeli načrti govore, da je bila ona njim netivo, čeprav je bila mati deželnega kneza, ki je še priznaval zgodovinsko obveznost slovenskega ustoličenja na Knežjem kamnu, kljub temu, da je bila iz vplivne in mogočne milanske rodovine, pri kateri so še poznejši avstrijski vladarji iskali političnih in zakonskih partnerjev ter njen grb še v 17. stoletju sestavlja dolgo vrsto znakov avstrijskega državnega grba; kljub vsem tem dejstvom stojimo pred zagonetko: *ne stiški, ne vladni, ne rodbinski anali ne vedo povedati, kdaj naj bi Virida umrla in kje točno naj bi bila pokopana*. S stiške strani poročajo kronisti 17. stoletja in tudi še iz 18.

stoletja, da leži v „samostanski cerkvi, kjer je na evangeljski steni v prezbiteriju njen grb“. Preiskave in sondiranje leta 1936 niso na tem področju našle nobene grobnice oziroma njenega groba. Ko je vzgojitelj na dunajskem dvoru, zgodovinar jezuit Anton Steyrer vprašal v Stično za Viridine podatke, mu je opat Anton Gallenfels osebno pisмено odgovoril na kratko „neznani je tako dan, kot leto njene smrti“.⁴ Ob Pucljevem času so zagovarjali njeno smrtno leto s 1424 oziroma 1425. Pozneje so prešli na letnico 1414, ki je še do sedaj ostala kot domnevna letnica Viridine smrti (Milkowicz, Gruden). In to kljub dejstvu, da je že Radics potom Richterja vedel za listino iz leta 1409,⁵ v kateri govori sin Ernst o pokojni materi. Stiška poročila se površno naslanjajo na grb Viskontijev, ki je bil res do leta 1936 na evangeljski strani v glavnem prezbiteriju (takrat vzeti iz stene in provizorično nastanjen na kapiteljsko steno). Iz pismenega odgovora opata Gallenfelsa, češ da v „samostanski cerkvi ni nobenega sledu o Viridinem grobu, smemo razbrati, da v samostanu samem v začetku 18. stoletja niso bili popolnoma prepričani, da se njen grob v resnici nahaja tu, kjer je Viskontijev grb.

Izključni namen razprave je rešiti nastavljeni dve vprašanji: ugotoviti čas Viridine smrti in kraj njenega groba. V zgodovinskih študijah igra čas dostikrat odločilno vlogo. Spričo tako različnih letnic, katerih se še moderni zgodovinarji drže, čeprav hranijo tako vladni kakor domači arhivi originalne dokaze, ki trdijo, da je Virida že dvajset, oziroma skoro deset let med pokojnimi, smemo upravičeno dvomiti v temeljitost dosedanjega zgodovinskega podajanja. Pri dognanju Viridinega groba igrajo odločilno vlogo izsledki ob prezidavi prezbiterija samostanske cerkve v Stični kakor tudi kapele „sv. Jurija v stari zakristiji“, leta 1975. Da bo slika popolnejša, bo treba podrobneje podati tudi kraj, kjer je Virida preživela svoja vdovska leta. Z izpolnitvijo nakazane zgodovinske vrzeli dobi tudi Stična v prevesu 14. stoletja prozornejši obraz. V zvezi s stavljenimi vprašanji bodo korigirane nekatere netočne, da ne rečemo nepravilne in deloma krivične sodbe in podajanja, ki jih srečamo v domači zgodovinski literaturi.

I. VIRIDA PRI ŠENTLAMBERTU NA PRISTAVICI

Najobširnejše poročilo o Viridi tako o kraju njenega bivališča pri Stični kakor o času smrti ter kraju pokopa nam je ohranil samostanski kronist p. Pavel Pucelj († 1721).⁶ Delal je tri desetletja za Valvasorjem. Deloma smemo Puclju prisoditi nekoliko krivde, ker se je preveč oprl na Valvasorja. Oba sicer črpata iz nepopolnih stiških predlog, a Pucelj ima nekoliko več. Zato dajemo slednjemu prednost, čeprav je tudi njegovo podajanje površno in nekontrolirano. Saj so bile Viridine darovnice še ob razpustu intaktno ohranjene. O Viridinem bivališču Pucelj (in Valvasor) izrecno trdi,

da „si ga je izbrala pri cerkvi sv. Lamberta, imenovani Pristavica“. Nato nadaljuje s časovnim opisom kot drugotnim dokazom: „sicer je vse v ruševinah in teren izravnán, vendar je groblje še vidno oziroma temelji nekdanjega gradiča“.7 Nimamo pametnih razlogov, da bi mogli domačemu kronistu poročilo osporavati.

Virida je torej svoja vdovska leta preživljala blizu samostana na 613 m visokem hribčku slabih deset minut od zaselka Pristava. Na zahodnem porobju prisekanega stožca stoji gotska cerkev sv. Lamberta, ki spada pod Pristavo in dandanes nima lastnega imena. Podležnost cerkve Pristavi podaja že Pucelj. Med samostanom in Pristavo je kakih 260 metrov višinske razlike. Hrib se posebno na južnovzhodnem pobočju strmo spušča v dolino Bukovščice. Na sever se preko Obolnega upre lep pogled na Kamniške planine in na Storžič. Sredi ploščadi stoji pritlična kmečka hiša, ki je do nedavna služila samotnemu cerkovniku. Takoj za hišo se teren dvigne za kak meter, ki ga obrašča grmičevje. Po sredini je deloma golo deloma poraščeno s travo. Pod plitvo plastjo je že pri hoji čutiti grušč in zidno kamenje. Tik pred prvo svetovno vojno je skušala kopati in preiskovati vojvodinja Mecklenburška, pa jo je čas zavrl. Kolikor je iz prostranosti ploščadi mogoče sklepati, je mogel biti tu le miniaturni gradič. Petnajst metrov od hiše stoji nekako v smeri sever-jug cerkev. V korenu cerkvenega pročelja je vzdán rimski nagrobnik, ki naj govori za gotovo starost cerkve. V prezbiteriju za oltarjem je na steni apside (gotske) posvetilni napis iz leta 1497, 14. julija, v latinskem tekstu in štirih vrstah. Dohod do cerkve je iz zahodne strani po globoko vrezanem kolovozu oziroma širši stezi. Zahodno pobočje pod cerkvijo ima oblogo iz lomljenega kamna, ki ščiti teren pred poseďanjem. Podružnica je bila najprej pod šentviško župnijo, od 1. 11. 1938 je pridružena Stični. V Puceljevem času, po urbarju 1701-1724,⁸ po seznamu inkorporiranih cerkva iz leta 1667⁹ in podobnih dokumentih se je zaselek imenoval Pristavica oziroma v nemškem izrazu „Greiffenberg oder Pristaviza“.10 Ob razpustu samostana je bilo tam 37 ljudi v petih družinah. Urbar iz leta 1701 podaja tri kmetije, ki vse spadajo v samostansko zemljiško območje, tretji del desetinske dače pa spada pod šentviško kaplanijo.¹¹

Tu se takoj odpre cela vrsta vprašanj: kako si je Virida mogla izbrati za svoja vdovska leta tako samotno in svetu odmaknjeno bivališče, čemu v bližini samostana, čemu prav na Pristavi(ci), ko je vendar imela svojo hišo v Ljubljani? Si je to točko sama izbrala, je bila v to prisiljena in torej namenoma odrinjena iz vladnega kroga v skrajno provinco? Je bil to politični ali družinski eksil?

Virida je hči mogočnega milanskega grofa Barnaba in žene Reginne. Razsežno posest sta skupno upravljala z bratom Galeazzom. Slednjega je leta 1378 nasledil sin Janez (1347-1402), znan po svoji nečlovečnosti. Strica je s sinovi vtaknil v ječo, kjer je Barnabo leta 1385 umrl. Janez se je polastil vsega premoženja in bil 2. 5. 1395 postavljen celo za vojvodo. Od tod vsekakor Puceljev

izraz za Virido "ducissa Mediolanensis". Sama se imenuje le „Milanensis“ oziroma „von Maylan Herzogin zu Österreich“.

Viridina poroka z avstrijskim vojvodom Leopoldom III. ima spet svoje sence, ki ne prerokujejo kaj dobrega. Leopoldov starejši brat, vladar Avstrije, Rudolf IV. je stremel po raztegnitvi sveta do Jadrana. Pri tem je trčil ob oglejskega patriarha, pod čigar oblast je spadala Benečija. Oglejski advokati so bili goriški grofje, ki so si znali zahrbtno pridobiti dokaj oglejskega sveta. Patriarh Bertrand (od 1334) je hotel Goričane pripraviti do vrnitve prilaščene zemlje, pa je moral plačati z zavratnim umorom (6. junija 1350). Beneški parlament je advokaturu nad Oglejem izročil avstrijskemu vojvodu Albertu II. Kakor doslej Goričani je tudi ta podobno postopal, le s to razliko, da je šlo sedaj vse v korist avstrijske hiše. Sicer se je Albert pobotal, da vrne vse Ogleju. A skoro istočasna smrt tako njegova kakor patriarha Nikolaja (1359) je imela za posledico, da je ostal sporazum na papirju. Patriarh Ludvik della Torre je takoj ob svojem nastopu sprožil zahtevo po vrnitvi, vendar je pri mladem vojvodu Rudolfu (rojen 1. 11. 1339) zadel na gluha ušesa. Prvi Rudolfov korak nasproti patriarhu je bila dedna pogodba z Goričani, ki so imeli glavno oglejskega sveta. Svojega mlajšega brata Leopolda je zaročil s Katarino, hčerjo grofa Majnarda. Zaroko so slavili 22. septembra leta 1361 – dan je za oglejske patriarhe dan najobčutnejšega udarca, ki so ga v zgodovini doživeli v boju za samostojnost svetne oblasti.¹² Ker je Goričan začel popuščati v zvestobi, se je Rudolf obrnil na milanske Viskontije in pri njih iskal sličnih vezi. Prišlo je do zaroke in naslednjega leta, na nedeljo 23. 2. 1365 do nad vse slovesne poroke s 14 letnim Leopoldom in leto mlajšo Virido. Barnabo je dal hčeri sto tisoč zlatnikov, prav toliko je mlademu paru dal Rudolf ter zraven še deset tisoč zlatnikov letno iz knežjih postojank po Kranjski (Ljubljana, Kranj, Kamnik).¹³ To sta bili dve važni politični zmagi avstrijskega Rudolfa proti Ogleju: s prvo je deloma strta patriarhova svetna moč, z drugo dobi hud udarec rodovina patriarha Ludvika della Torre, ki je prav tako iz Milana in je tekmovala z Viscontiji.

Koncem leta 1348 nastopi v Stični opat Peter. Patriarh Nikolaj ga 1. 12. 1357 imenuje za svojega kaplana.¹⁴ Kaj je patriarha nagnilo k temu koraku, v dekretu ne pove. Dejstvo pa je, da odlikovanje pada v čas, ko patriarh pritiska na vojvoda Alberta, naj vrne Ogleju prilaščeni svet. Vojvoda se je k temu obvezal 9. 10. 1356.¹⁵ Je morda stiški opat posredoval med strankama? Sumiti bi smeli, da si je v neki važni zadevi stekel zasluge oziroma da je patriarh na kaj takega računal. Med letom 1359, ko je prišlo do oboroženega spopada med Rudolfom in Ludvikom, in med 1361, ko je Rudolf sklenil dedno pogodbo in zaroko z goriško rodovino ter s tem patriarhu zagrenil življenje, stopi opat Peter spet na pozornico. Rudolf mu je izročil v vzgojo zaročenega mladoletnega brata Leopolda. Imenoval ga je za dvornega kaplana in družinskega člana (familiaris). Vojvoda izdaja imenovanje v Gradcu 6. 2. 1360. na poti k mirovnim pogovorom s patriarhom, ki so se vršili v Ljub-

ljani.¹⁶ Imenovanje opata Petra za dvornega kaplana in familiara je znak premetene Rudolfove politike: tako vplivno cerkveno osebo kot je stiški opat, patriarhov kaplan, iztrgati iz patriarhovega vpliva in ga vključiti v svoj krog. Opatov priimek ni sporočen. Iz številnih zemljiških darovnic (v prvih 11 letih jih je znanih 19, dalje je še precej dokupil) bi smeli soditi, da je član domačega plemstva! Opat Peter se je preselil na dvor leta 1360 kmalu po 25. 7.¹⁷ in tam ostal nekako štiri leta. Kot opata v Stični ga srečamo že 12. 1. 1365. Zadnji akt med opatom Petrom in vojvodom Rudolfom je zamena sveta za ustanovitev Novega mesta (7. 4. 1365).¹⁸ Vojvoda Rudolf umre v Milanu na bratovi poroki 26. 7. 1365, kmalu za njim konča tudi opat Peter svojo vladno.¹⁹

Deloma imamo že sedaj vsaj dva namiga na vprašanje, kako da se je Virida naselila v bližini Stične. Prvi bi bil povezan z opatom Petrom posebno s strani Leopolda. Prozoren je tudi s strani Viride, kjer igra njena dota s strani avstrijske hiše važno vlogo. Rudolf mlademu paru poleg denarja iz državne blagajne nakaže tudi dohodke iz kranjskih virov. Kot vdova bi bila torej v glavnem navezana na dohodke iz Ljubljana-Kranj-Kamnik. V času svojega bivanja na Kranjskem je razpolagala s precejšnjimi vsotami. Stični je med 1397 in 1404 nakazala 1250 dukatov, Kostanjevici med 1401 in 1404 devetsto, opatu v Stični 1400, gospodinjji Čretežki 400 itd. Značilno je, da samostan Viridi zastavlja svet, ki leži na področju deželnoknežjega sveta kakor npr. Dobrnič, Žužemberg, Trebnje, ali pa ga je poprej podaril deželni knez kakor Stara vas, Troščine. Svet v neposredni bližini Pristavice je vojvodska last še čez sredo 13. stoletja (Metnaj, Dobrava).²⁰ Obolno, Debeče, Osreddek so še leta 1460 vojvodska last.²¹ Stiški urbar leta 1572 omenja, da so vasi Pristavica, Debeče, Planina, Vel. in Mali Osreddek, Brezovo, Poljane in Obolno prišli v samostansko last leta 1560 in sicer potom zamene z brati Glovičarji. Našteti svet tvori finančno podlago šentviški kaplaniji ali beneficiji.²² Beneficij v šentvidu je prišel v samostanski sklop potom utelešenja šentvida. Koliko novih podanikov je leta 1560 prejel samostan, je radi poškodovanega urbarja nemogoče določiti; saj je na tem področju samostan že pred tem imel nekaj zemlje. šentviški beneficij je leta 1422 ustanovil Pavel Glovičar in ga dotiral s podložniki in desetinskimi dohodki.²³ Ko je rod izumrl, je prezentacijska pravica prešla na stiške opate.²⁴ Kako so Glovičarji prišli do tako obsežnega sveta, ni znano in bo treba šele raziskati. Srečamo pa Pavla Glovičarja prav v času Viridinega bivanja na Pristavi. Je bil morda pri njej v službi? Denarja mu ni manjkalo. Saj si je bil celo opat Lindek pri njem denar izposodil.²⁵ Znan je še Pavlov brat Herman ter Jur, ki je bil v samostanski službi.²⁶ Glovičar ali Glogovičar preneha nekako istočasno z Virido.

Virida je imela hišo v Ljubljani, kakor je sama povedala v kostanjeviški listini.²⁷ Ker je mati deželnega kneza, je razumljivo, da mora imeti v vladnem dvorcu stanovanje. Prav iz tiste listine je razvidno, da aktov ne izdaja iz Ljubljane. Vse kaže, da se akti izdajajo iz njenega stanovanjskega okolja na Pristavi ali v samo-

stanu. Ko je prišel sin Viljem 13. novembra 1399 na obisk, je izdala listino iz Ljubljane. Pri tem vstane vprašanje: se je Virida na Pristavi naselila v prazno in torej bi moralo biti stanovanje šele v ta namen napravljeno, ali pa je že poprej bilo tam nekaj primernege. Radics zapiše, češ da je bil že takrat tam vojvodski lovski gradič.²⁸ Ne pove, iz katerega vira to črpa. Iz popisanege ozemeljskega razporedja bi mu smeli pritrditi. Cerkev sv. Lamberta je v tem stanju iz leta 1497, kakor pove posvetilni napis. Če motrimo razvoj naselja: v 16. stoletju so tu tri hiše, v 18. in 19. stoletju naraste na pet. Če gremo po tej lestvici nazaj v 14. oziroma v 13. stoletje, ko je bila tod vojvodska posest še neokrnjena oziroma predno je vojvoda dal Stični Metnaj in Dobravo (1263), bi smeli „Pristavico“ skržiti na eno ali dve hiši. Od te strani bo treba soditi, da naselje ni nekaj samorastlega, temveč ga moramo imeti kot pritliklino neki točki in v tem slučaju bi naj bil vojvodski lovski gradič. V tem smislu razumemo Puclja, ki trdi, da se šentlambertski grič imenuje „Pristaviza“. Zaselek je v tem pomenu dobil ime po gradiču, ki je že poprej služil svojemu namenu kot lovska točka. V tej zvezi bo treba Viridino „bivanje“ pri šentlambertu deloma zožiti, saj je bila od časa do časa tudi v Ljubljani (npr. 13. 11. 1399), deloma pa še bolj navezati na to točko. To bi pomenilo, da se je tudi osebno popolnoma odtrgala posvetnosti in se zaprla sama vase. Ker je bila versko in duhovno pozitivno usmerjena, moramo sklepati, da se je oskrbela s cerkvico, da je mogla zadostiti svojim religioznim potrebam, če take doslej še ni bilo tu. Da bi cerkev z gotskim prezbiterijem zgradili šele leta 1497,²⁹ ko je bila posvečena, za dve ali tri oddaljene hiše ali le kot spomin na Virido, si je težko zamisliti. Da je oglejski generalni vikar osebno prišel sem cerkev posvetiti, ima vsekakor zgodovinsko ozadje. O tem bo kasneje še bolj vidno. Za to dejstvo govori tudi rimska listina z odpustki za „cerkev sv. Lamberta, mučenca in škofa – šentviška podružnica“ z dne 18. oktobra leta 1500,²⁹ torej tri leta po konsekraciji. „Odpustke naklanjajo – devet kardinalov – na prošnjo duhovnika oglejske škofije Jeronima, sina pokojnega Jakoba, ki je za njo posebno vnet in pravi, kako jo verniki v procesijah trumoma obiskujejo in časte, da se v stavbi in opremi obnovi — suis structuris et aedificiis debiliter reparatur, ohrani in vzdržuje – conservetur, et manuteneatur, naj se dobro oskrbi s knjigami, kelihi, lučmi, cerkvenimi ornamenti in drugimi rečmi, ki so nujne za božjo službo. Da verniki tem raje sem poromajo in velikodušno darujejo za obnovo, ohrano, vzdrževanje in obrambo — ad reparationem, conservationem, manutentionem et munitionem“. Sto dni odpustka dajejo kardinali na dan sv. Lamberta, na velikonočni torek, na torek po binkošti, na praznik sv. Barbare kakor tudi na dan njene posvetitve“. Barbara je zaščitnica utrd, obrambnih stolpov in taborov. Slednje smemo aplicirati na ta kraj. Poleg imena Barbare moramo vključiti tudi turške vpade, ki so bili na dnevnem redu. K rimski listini je pripomniti, da so izrazi kot „trumoma obiskujejo, reparatur, conservetur“ itd. stereotipni v rimski kuriji in ni nujno, da se točno vsi nanašajo na šentlampert.³⁰

II. KDAJ SE JE VIRIDA NASELILA NA PRISTAVICI?

Ker kronisti posredujejo poročilo, da si je Virida izbrala bližino Stične za svoje bivališče, čeprav govore listine, da je imela tudi v Ljubljani stanovanje, se osredotočimo bolj na Pristavico oziroma šentlampert kakor na Ljubljano oziroma dajemo prvi prednost. V Stični, v bližini Pristavice si je izbrala svoj zadnji zemeljski počitek. Tako moramo razumeti stavljeno vprašanje. Da moremo čas njenega prihoda v bližino Stične pravilno določiti, moramo najprej premotriti dve vprašanji: kakšno je bilo njeno razmerje do Stične v prvih letih svojega bivanja na Slovenskem oziroma kdaj in v kakšni luči se Virida prvič predstavi samostanu. Drugo vprašanje se nanaša na njeno družino. Otroci so bili še deloma mladoletni. Čemu ni ostala pri otrocih doma in kdaj naj bi jih mogla oziroma smela zapustiti? Dokaj prozorno sliko Viridinega odnosa do Stične posredujejo njene darovnice. Seveda ima odnos tudi do drugih oseb (do Kostanjevice, uslužbencev), vendar je med njimi velika razlika.

1. Viridine darovnice

Virida se do samostana predstavlja kot dobrotnica v naslednjih darovnicah. Navajamo jih po časovnem redu in iz njih vzemimo momente, ki govore o njenem odnosu do samostana in obratno.

a) Leta 1397, 23. oktobra, v četrtek pred Simonom in Judom, kraj izdaje ni podan, daje samostanu oziroma opatu Albertu in konventu 400 dukatov. Samostan ji da 17 kmetij in mlin. Po njeni smrti pripade avtomatično vse samostanu. Listino izdaja Virida v polnomočju svojih sinov in dedičev. Konvent sprejema sledeče obveznosti: 1. dnevna maša v čast MB pri oltarju sv. Katarine, 2. večna luč pri oltarju MB, 3. vsako leto od njene smrti dalje in sicer na njen smrtni dan obletnica z biljami in večernicami ter mašami vseh duhovnikov, kolikor jih je trenutno v samostanu, 4. sprejem nje in prednikov med samostanske ustanovitelje. Zadnja točka je vsekakor dana v smislu ustanovnih članov oziroma dobrotnikov.³¹

b) Leta 1398, 21. aprila, v nedeljo pred sv. Jurjem, spet brez imena kraja izdaje, daje konventu z opatom Albertom 250 dukatov za 13 kmetij. Po njeni smrti se vse avtomatično vrne samostanu. Listino pečati sama z vednostjo vseh sinov in dedičev. Od konventa ne terja nikakih protiuslug, vse poklanja „Bogu v čast, sebi in prednikom v dušni prid“.³²

c) Leta 1402, 28. junija, na dan pred Petrom in Pavlom, kraj izdaje ni naveden, poklanja konventu z opatom Albertom 300 dukatov za 7 kmetij in dva dela desetine. Po njeni smrti pripade vse točno samostanu. Od samostana želi le, naj se je po smrti spomi-

njajo kot dobrotnico. Sicer pa je dar namenjen v njen in prednikov dušni blagor. Darovnico izdaja v svojem imenu kakor tudi v imenu sinov in dedičev.³³

č) Leta 1404, 24. februarja, na drugo postno nedeljo ji opat Albert s konventom zastavi za 300 dukatov 7 kmetij, dva desetinska deleža in glavarsko zaščitništvo s pripadajočo desetino. Po smrti se spet vse povrne v samostansko last. Podar je brezobvezen, le v božjo čast in dušni blagor njen ter prednikov. Listino izdaja v lastnem kakor tudi v imenu sinov in dedičev.

Prvi dve listini sumarično potrjuje sin Viljem iz Ljubljane 13. novembra 1399. Viridina prva listina iz leta 1397 je bila ob razpustu še v originalu ohranjena in sicer kot 51. v vrsti duhovnih ustanov. Tam je v pripombi rečeno, da je priložen tudi original vojvoda Viljema iz leta 1399, s katerim materino volilo potrjuje, in pa da leži v samostanu pokopana (Liegt in Sittich begraben).

Prvič zasledimo Virido v tesnem odnosu do samostana 23. oktobra 1397 ter zadnjič 24. februarja 1404. Istega dne je izdala tudi Kostanjevici darovnico,³⁵ a ne v stiški kakor tudi ne v kostanjeviški ni podan kraj izdaje. Važna je vojvodova listina, izdana v Gradcu 25. oktobra 1399.³⁶ Tokrat polagamo važnost ne toliko na točno testamentiran grob, temveč na čas Viridinega prihoda v bližino Stične, ki je bliže Pristavici kakor vladni Ljubljani. Na prošnjo opata Alberta menja vojvoda Viljem skupno s svojim mlajšim bratom knežjo župnijo Dobrnič z žužemberškim vikarijatom za stiški Tržič in ljubeljsko področje.³⁷ Opatovi prošnji vojvoda ugodil, „ker si je mati, vojvodinja Virida izvolila grob v samostanu“. Kdaj in s katero listino si je Virida kaj takega določila? V prvi listini iz leta 1397 omenja sicer smrt indirektno, ko predpisuje obveznost maše in smrtno obletnico, vendar nikakor direktno, kakor govori vojvoda Viljem dve leti kasneje. V duhovnem seznamu iz leta 1784 stoji sicer, da je Virida v Stični pokopana, in še bolj pomembno, da je Viridini listini iz leta 1397 priložena Viljemova iz leta 1399. Viljemova iz leta 1399 ima v Seznamu številko 52. Tam je rečeno, da ji je priložen original vojvoda Ernesta iz leta 1421, ki potrjuje dobrniško – tržiško zamenjo. Takrat si Viljem izgovori „letno vsake kvatre slovesno obletnico“. Kratki regest v Seznamu pove le to. V prepisu Viljemove listine, po DS, pravi Viljem, da opravljajo slovesno zadušnico „bei seiner allhiesigen Begräbnis“ in vsake kvatre eno obletnico. Vse kaže, da je Viljem leta 1399 izdal še eno listino, s katero potrjuje materin testament z dne 23. oktobra leta 1397. In tista listina je bila priložena številki 51. duhovnih ustanov. Kar iz tega sledi, je dejstvo, da je Virida v bližini Stične že 23. oktobra leta 1397 in si je že takrat izbrala Stično za grob. Odločitev je bila torej dokončna. Je s tem namenom prišla tudi v Stično iz Dunaja?

Vse štiri darovnice je Virida poklonila samostanu pod opatom Albertom Lindekom. Lindek je bil koncem leta 1387 postuliran sem iz Kostanjevice.³⁸ S svojo rigoroznostjo in brezčutnostjo je za-

del v konventu že takoj ob nastopu na notranji odpor. Več konventualov je radi tega izstopilo,³⁹ nekateri so iskali za sprejem v drugih samostanih kakor npr. teološko naobraženi p. Gerin, ki se je preselil v Rein.⁴⁰ Izredne vizitacije so se kar vrstile, leta 1398, 1400, 1404 in 1405. Leta 1403 je povzročil interdikt nad samostansko in šentviško cerkvijo. Skozi sedem let je bila Lindekova oseba v križnem ognju. Iz šestnajst obtožb proti njemu iz prve vizitacije jih v zadnji naraste na dvaindvajset. V njih se njegova slika, njegove religiozne, redovne, npravne in upravne nižine pokažejo v taki luči, „da bi moral brez pomišljanja biti s tega mesta odstranjen“.⁴¹ Radics je Lindeka temeljito in nepristransko podal v razpravi, ki je dr. M. Mikužu dobro poznana. Če pa slednji trdi, „da je . . . eden največjih opatov vse stiške zgodovine sploh“, smemo trditi o potvorbi zgodovine.⁴²

Virida je 23. oktobra 1397 že v območju Stične. Ker se popolnoma preda življenjskemu zaključku, in to pri 46 letih ter si že izbere svoj grob, bo treba vsekakor soditi, da je v takem notranjem namenu prišla v bližino Stične in je bil dvorec v Ljubljani le nekaj zunanjega. Sin Viljem navaja v listini iz leta 1399 nekaj argumentov, s čimer ugodi želji opata Lindeka po zameni Tržiča in Dobrniča: 1. ker samostan vzorno in vestno vrši tako nočno kakor dnevno božjo službo in 2. ker si je tu mati izvolila svoj zadnji počitek v grobu. Viljem jemlje drugi motiv iz materine listine, ne sicer iz njenih pisanih besedi, temveč iz njene stvarne vsebine. Ker pa Viljem oba motiva postavlja v zaporedno celoto, moramo sklepati, da tudi prvi motiv sloni na Viridini listini. Virida bi po teh mislih morala biti že nekaj časa pred 23. oktobrom 1397 na Slovenskem in sicer v bližini samostana, če si je mogla napraviti opisano sliko o religioznem življenju v samostanu in njegovih osebah. Je imela Virida v spominu opata Petra? Lindek je prišel pred vizitatorja oziroma redovnega sodnika šele leta 1398. Po redovnih statutih ženski ni bilo dovoljeno stanovati v samostanskem obzidju. Izven klavzure je bil reprezentančni dvorec „coenobium aestivale“ ali „Frischlingshof“, današnji Gradiček (po razpustu samostana preimenovani v Schloss, grad in analogni verjetno „poletni samostan“ kot gradiček).⁴³ Tu bi Virida lahko mogla dobiti primerno stanovanje, če bi prišla v bližino le umreti. Vendar njeno zdravstveno stanje ni moglo biti posebno na višku, če si že izbira grob. S tem je deloma tudi načeto vprašanje, da se ne misli več vrniti na dunajski dvor.

Računati moramo, da je eden ali drugi sinov mater pospremil v novo bivališče in jo od časa do časa obiskal. Obisk je bil vsekakor 13. 11. 1399, ko je bil Viljem na vladnem obisku v Ljubljani. Viljema pa že srečamo v šentvidu pri Stični leta 1396 in sicer 12. novembra. Takrat daje vojvoda nekemu Greymelu dvajset kmetij iz vojvodske posesti med Muljavo in Krko.⁴⁴ Kmetije srečamo spet leta 1460 v deželno knežjem urbarju. Greymel je dobil svet torej le začasno v uporabo. Pomembno je dejstvo, da se v vojvodovem spremstvu nahaja tudi dvorni podmaršal: „dominus dux per vicedominum curae“, ki je pristojen za finančna

vprašanja. Sicer ni izključeno iz izraza "dominus dux per vice-dominum", da je vojvoda prisoten le po zastopniku. Žal da listina ne pove, kaj odstopa Greymel vojvodu. Napisano je le, kaj daje vojvoda njemu. Tudi ni najti nikakega namiga, iz kakšnega motiva se menjava sveta dogovori. Morda ne sežemo preko zgodovinske stvarnosti, če trdimo, da vojvodovo oziroma podmaršalovo prisotnost, torej finančnega upravnika v šentvidu in menjavo sveta spravljamo v zvezo z Viridinim prihodom v bližino Stične in s tem na Pristavico. Naj bi ta čas bil imenovani Greymel na Pristavici oziroma pri šentlambertu kot najemnik gradiča? Vsekakor je takrat že moral biti tam gradič in je moral biti v stanovanjske svrhe za vojvodinjo primerno adaptiran. Priprave za Viridino preselitev na Pristavico so potrebovale nekaj časa in povpraševanj sem in tja ter pisemenih zvez. O vsem tem ni ničesar zapisanega. Vsekakor je leta 1396 bilo načrtovanje na dvoru. O stanju na dvoru in Dunaju bo kasneje govora. V istih dneh, 5. novembra 1396⁴⁵ potrdi vojvoda Viljem samostanu privilegije. Osebna poveza med Viljemom in Lindekom iz Stične je na dlani. Iz povedanega moramo sklepati, da je v novembru 1396 Viridi izbrano novo domovanje na Pristavici ter da je Ljubljana le prehodna pot na Pristavico.

Pucelj se oklepa listine z dne 23. 10. 1397 ter izračuna, da je Virida po enajstih letih, ko je ovdovela, prišla na pristavo.⁴⁶ Vsaj na štirih mestih svoje kronike govori o Viridi, a le na omenjenem mestu podaja točno število let. Vemo, da njegova kronika ni njegovo originalno delo, temveč je bolj ali manj modificiran prepis starejših avtorjev, ki jih sem in tja srečno, največkrat pa napak popravlja in popravlja. Prav pri tem poročilu kar mrgoli stranskih stavkov, med katerimi je naslednja misel: „Virida... izdaja darovnico leta 1397... ki že takrat živi kot vdova pri Stični... enajst let je že vdova – Viridis... quae tunc prope Sitticium iam hoc tempore orbata marito... 11 anis vidua relicta, habitabat, fundavit anno 1397“. Ker leto smrti dokaj kasneje zapiše (1424/1425), pravi temu odgovarjajoče, da je „večino vdovstva preživela na Pristavi – viduitatis suae annos potiori ex parte... apud Sanctum Lambertum“.⁴⁶

Na podlagi Viridinih darovnic ter sinovega obiska v stiški bližini ter njegovo oziroma njeno spremstvo nas sili k trditvi, da se je Virida iz Dunaja preselila v stiško bližino vsaj pred zimo leta 1396. Kar je v „enajstem letu njenega vdovstva“.

2. Viridine družinske razmere pred letom 1397

Pucelj prevzema sodbo svoje dobe, ki jo je podprl z delom o habsburški genealogiji Ludvik Schönleben, in zapiše, da je „Večji del svojega vdovstva preživela pri šentlambertu“. Ker ji devlje smrt, pač pod pritiskom priznanega in upoštevanega Schönlebna, v leto 1424 oziroma 1425, bi pomenil „večji del“ nekako nad dve

tretjini življenja oziroma „38 ali 39 let vdovstva“. Virido bi pripeljal v stiško bližino sin Viljem oziroma njegov podmaršal pred 12. 12. 1396.

Po Rudolfovi nepričakovani smrti v Milanu leta 1365 sta mladoletna brata Viljem in Albert (prvi je v sedemnajstem letu, drugi v petnajstem) vladala vzajemno, kakor je bil določil oče Albreht (umrl leta 1358). Leta 1379 sta si brata razdelila: Albreht dobi Avstrijo, Leopold vse ostale dežele (Štajersko, Koroško, Kranjsko in Tirolsko s švicarskimi enklavi). Leopold je prebival v Gradcu. Virida ga je vneto podpirala pri njegovih slavohlepnih podvzemih. Ko je njen mož pri Sempachu v Švici 6. julija 1386 z večino plemstva izgubil življenje, je tudi Virida izgubila vpliv tako na vlado kakor na svoje otroke, ki so bili med petim in šestnajstim letom. Najstarejši je Viljem (rojen 1370), njemu slede Leopold (rojen 1371), Ernest (rojen 1377) in Friderik (rojen 1383), dva sta umrla v otroških letih. Po Leopoldovi smrti je Leopoldov brat Albreht III., vojvoda Avstrije pritisnil na Viridine otroke, da podpišejo dogovor: sam vlada vse dežele v njihovem imenu, in sicer do smrti. Ko je Albreht 29. avgusta 1395 umrl, se njegov sin Albreht IV. ni zmenil za dogovor in je hotel vse dežele sam vladati. Pri Leopoldovih otrocih je završalo in v javnosti sta se napravila dva tabora. Osemnajstletni Albreht IV. se je čutil za resen boj prešibek ter je pristal na sporazum oziroma na delitev iz leta 1397. Akt je bil podpisan v Hollenburgu na Donavi 22. 11. 1395. Albreht ohrani Avstrijo. Ostale dežele prevzame Viljem kot najstarejši Leopoldinec. Nato si Viljem in brat Leopold 30. marca 1396 razdelita: Viljem ima štajersko s Koroško in Kranjsko z Istro, Leopold Tirolsko z ostalim zaledjem. Mladoletna brata sta bila izročena v varuštvo in sicer Viljemu Ernest, Friderik Leopoldu. S tem je bila mati faktično izločena iz družine. Je igrala pri tem materina bolezen ali nezmožnost, pustimo ob strani. Psihološko sodeč, mati otrok ne bo prej zapustila, dokler ne postanejo polnoletni oziroma dosežejo "nubiles" leta. Zadnji, Friderik je bil leta 1396 v šestnajstem letu, predzadnja, hči Elizabeta je umrla s 14 leti leta 1392. Koncem leta 1395 je najstarejši res postal vladar, naslednjega leta drugi, ostala dva sta bila razdeljena med brata. Sporazum 30. marca leta 1396 moramo smatrati za prelomnico v Viridinem življenju. Ker je Virida tega dne oproščena skrbi za zadnja dva otroka in sta ju brata vzela v varstvo, bo treba določilo njenega odhoda z dvora vzeti v čas med 22. novembrom 1395 in pred 30. marcem leta 1396. Obisk Viljema oziroma njegovega dvornega odposlanca v šentvidu, zamena sveta z Greymelom 12. 11. 1396 dobi s tem otipljivo verjetnost, da je Virida takrat že v stiški bližini oziroma na Pristavici. Motreno s strani Viridinih začetnih odnosov do Stične, posebno iz njene oporočne listine kakor tudi s strani vladnih in družinskih razmer moremo vprašanje zaključiti z veliko verjetnostjo: Virida se je iz dvornega življenja preselila v samotno Pristavico „v enajstem letu“ vdovstva“ tj. med 22. 11. 1395 in 30. 3. 1396 oziroma 12. 11. 1396. Od tega časa je nepretrgoma ostala v bližini Stične.

III. KDAJ JE VIRIDA UMRLA

Opat Gallenfels odgovarja dunajskemu vladnemu kronistu Steyrerju, da v samostanu ni znano ne leto ne dan njene smrti. Taka sodba je bila v samostanu v času, ko je Pucelj delal in izpopolnjeval svojo Idiografijo. Sedanji samostanski nekrolog, ki so ga leta 1915 sestavili na podlagi reinskih, Pucljevih in Fabianovih nekrologov, spominja na Virido 31. maja. V fragmentu nekrologa iz leta 1496, ki seže od srede septembra do konca leta, ni omenjena. Sama zapiše v listini leta 1397, naj se obletnica opravlja na dan njene smrti. Sin Viljem dostavlja leta 1399, naj se njena obletnica obhaja "bey allhiesigen Begräbnis".

V času Gallenfelsove izjave, ko ni znan ne dan ne leto smrti, navaja Pucelj dve letnici, in sicer leto 1424 ter 1425. Sicer je čutiti njegovo negotovost, ko preskakuje iz enega leta na drugo.⁵¹ Schönlebnovi letnici 1425 oporeka, češ da „sicer poročajo drugi, da je umrla že leto poprej“. Isto leto ima tudi Valvasor. M. Herrgott⁵² že leta 1772 odklanja Valvasorja na osnovi Ernestove listine z dne 11. 3. 1414 na homagiju v Ljubljani in nedvoumno trdi, da tega dne ni preživela. Kljub temu piše njen smrtni datum v leto 1414. Isti datum prevzema tudi Milkowicz.⁵³ V navedeni listini pravi Ernest, da je „naša draga gospa mati Virida, vojvodinja milanska in avstrijska, pokopana v božji hiši v Stični“. Ernestova izjava potrjuje Puclja in vse, ki govore, da je v samostanu pokopana. Prav na osnovi te listine pa je treba Pucljevo dopolnilo, „poročilo drugih, da je umrla že prejšnjega leta“, smatrati za pomembnejše, kakor ga je sam vrednotil. Pucelj jemlje „poročilo drugih“ iz neimenovanega pisca starejšega časa, kakor je sam. Tudi Valvasor ne pride v poštev, ki isto trdi kakor Pucelj, namreč letnico 1424 oziroma 1425. Pucelj naseda tiskani črki iz Schönlebnovega peresa. Anonimni pisec more biti le iz samostanskega arhivalnega vira. Škoda, da o tem Pucelj ne pove podrobnosti. Tu smemo Puclju očitati šibkost pri vrednotenju predlog. Čutiti je, da je bila med Schönlebnovo in anonimnega pisca letnico velika razlika, ki se je Pucelj ni upal zapisati. Pred Pucljem se je bavil s hišno kroniko p. Volfgang Scharf († 1686), a o Viridi nimamo ohranjenega izpod njegovega peresa ničesar.

Viridino smrt moramo iskati nazaj od Ernestove listine iz leta 1414. Isti sin izdaja pet let poprej na Dunaju listino za Čretežko Katro, in sicer v četrtek pred tretjo postno nedeljo, 7. 3. 1409. V njej pravi vojvoda, da je imenovana Čretežka zastavila „pokojni materi vojvodinji Viridi“ popisano zemljo.⁵⁵ S to listino se vsaj za pet let odmaknemo letnici 1414 oziroma za šestnajst let od Pucljevega datuma. V stiških, kakor istočasno tudi v kostonjeviških listinah nastopa Virida zadnjič 24. februarja leta 1404. V izvenstiških je še 1. julija leta 1404.⁵⁶ Med upniki opata Lindeka, ki dokončno resignira 13. julija 1405, je med 23 imeni na 16. mestu zapis "item so hat er von unserer Frauen der Herzogin empfangen zu Leibgedinge 1400 fl".⁵⁷ Navedeni upniki so na splošno vsi še

živeči. Izraz je tudi pri Viridi na prvi pogled in v splošni povezi direkten in bi menil še na živečo osebo. Vendar se končni sodbi sedaj še izognemo. S tem se krog Viridine smrti zoži med leta 1404 in 1409. Če pa vključimo v račun še 31. maj, je krog še ožji, namreč med 1405 in 1408. Prav v letih, kjer naj iščemo njen smrtni datum, se odigravajo pretresi tako pri njenih družinskih članih kakor tudi v samostanskem življenju. Tu je njena neposredna bližina, ki ji je vsekakor osebno predana. Te dve strani moramo nujno premotriti. Trdi dogodki se vsekakor morajo na nek način tudi pri njej odražati.

1. Razmere v samostanu med 1404 in 1408

Leta 1404, 24. februarja, na drugo postno nedeljo se Virida še izkaže do samostana in opata Lindeka kot finančna dobrotnica. Istčasno je Kostanjevica pri tem udeležena. To je tudi njen zadnji izraz naklonjenosti oziroma navezanosti na samostan. Sedmega julija istega leta pomaga še Čretežki Katri. Tridesetega julija tega leta se vrši izredna vizitacija v samostanu, ki je naperjena le proti opatu Lindeku.⁵⁸ Navadno vizitacijo izvrši redno le pater abbas, kar je reinski opat. Tokrat prideta še dva prisodnika, opat iz Vetrinja in iz Kostanjevice. Že prvotni redovni statuti predpisujejo, naj v težjih primerih, posebno kadar gre za opatovo depozicijo, prideta še dva sosednja opata. V našem primeru operirajo vizitatorji po papeški buli Benediktina iz leta 1335, kjer je rečeno, naj vizitator privzame še dva prisodnika, kadar gre za opatovo odstranitev ali kako izredno kočljivo vprašanje.⁵⁹ Tokrat je v križnem ognju opat Lindek. Vizitatorji mu naštejejo šestnajst hudih prestopkov. Lindek jih ne more utajiti in se prizna krivega ter obljubi poboljšanje. Dajo mu eno leto odloga. Najobsežnejši del obravnava nezakonito in samovoljno razpolaganje s samostansko imovino in njeno odtujevanje. S tem časom utihne Virida. Pa ne le nasproti Stični, temveč na sploh. Lindek je že prejšnjega leta (1403) izzval papeški interdikt nad samostansko in šentviško cerkvijo, ker je s svetno oblastjo nastopil proti šentviškemu vikarju.⁶¹ Sodni stroški pri rimski kuriji so samostan stali 2 tisoč goldinarjev ter poleg tega je moral plačati ribniškemu in dobrepoljskemu župniku še 160 dukatov.⁶² V to leto pade najem 300 dukatov pri Viridi, ki je bil vsekakor nujen za kritje gornjih stroškov. S tem časom preneha Viridina podpora opatu oziroma samostanu.

Ker opat Lindek v teku leta obljubljenega poboljšanja ni pokazal in so se pritožbe še stopnjevale, je prišla njegova odstavitev, ki je bila leta 1404 zagrožena. Odstavitev je bila deloma človeška. Vizitatorji so mu priznali „svoboden odstop“ in dobil je uraden naslov „senior“ v smislu častno resigniranega opata. Priznano mu je bilo dosedanje opatovanje in priznana letna renta. Sodni forum sta poleg reinskega vizitatorja tvorila še opat iz Zwettla in stiški „senior“, ki je po resignaciji živel v redovnem Neubergu (Zg. Štajerska). Konventno odposlanstvo za Lindekovo odstavi-

tev in nove volitve vodi resignirani stiški opat Andrej Čretežki, ki se je bil umaknil Lindeku. Senior Andrej je bil v tem času samostanski burzar ali blagajnik. Enoglasno je bil izvoljen reinski ekonom Peter. Tudi Lindek ga je volil. Vizitator je takoj obvestil vojvoda Viljema in regenta Kranjske, Ernesta, da je Lindek svobodno odstopil in bil izvoljen reinski Peter.⁶³

V drugi polovici leta 1405 se razmere v samostanu naglo zaostre. Senior Albert začenja kmalu po 26. avgustu, torej že v enem mesecu, podvzemati korake za svojo rehabilitacijo. Pred 19. oktobrom 1405 dobi pri vojvodu Ernestu v Ljubljani avdienco, kjer se uradno pritoži, da ga je vizitator krivično odstavil.⁶⁴ Lindek prepriča Ernesta o krivici. Vojvoda piše reinskemu vizitatorju, naj se radi tega pride zagovarjat na Dunaj pred vojvoda Viljema. Proti Ernestovemu odloku sta nastopila brata Leopold in Friderik, ki predlagata in tudi dosežeta, da stvar razmotre redovni opati.⁶⁵ V trodnevni razpravi na Dunaju, ki jo zaključijo 25. novembra, overovi šest opatov zakonitost Lindekove resignacije in Petrove izvolitve. Potom zahrbtnih zvez z dunajskim plemstvom se je Lindeku posrečilo Viljema dobiti na svojo stran. Ta izdaja Lindeku priporočilo za Ernesta, ki bo v Ljubljani 20. decembra na uradnem dnevu. Ernest je v Ljubljano citiral tako Petra kakor seniorja Alberta. Kako so se razgovorili, ni povedano. Ampak pred odhodom iz Ljubljane, 30.12.1405 odgovori Ernest obema pismeno, naj se mirno zadržita, dokler ne dobita od njega odgovora. Po vrnitvi na Dunaj daje skupno z Viljemom pismeni nalog upravniku v Ljubljani ter upravniku na Svibnem, ki nosi datum 20. januarja leta 1406, naj v Stični spet ustoličita Lindeka za opata.⁶⁶ Lindek se je takoj maščeval nad protivniki in vse vtaknil v ječo. Po šestih tednih, 9. marca pride Ernestov nalog, naj zaprte takoj izpuste. Opat Peter se je s pristaši zatekel v Rein, kjer je ostal do božiča leta 1406.

Reinski vizitator je apeliral na redovnega generalnega vikarja opata Castiel iz Brondolo, ki je na pritisk Ernesta in Viljema razsodil v prid Lindeku. Reinski vizitator apelira na generalni kapitelj, ki 17. septembra zaseda pod predsedstvom vikarja iz Brondelo v Heilbronn. Kapitelj leta 1406 razveljavi vikarjevo odločbo in poveri opate iz Heligenkreuza, Vetrinja in Kostonjevice, da zadevo uredi. V času zasedanja generalnega kapitlja umre vojvoda Viljem 15. julija 1406. Novi vojvoda Leopold podpre komisijo treh opatov. V zaščiti ortenburškega grofa se komisija poda v Stično in upostavi patra Petra.⁶⁷ Lindek se zateče k celjskemu Hermanu. Ernest se je moral z rešitvijo sprijazniti. Da je nerad pristal na Lindekovo odstavitev, je čutili v zahtevi, ki jo je poslal opatu Petru, da mora resigniranemu Lindeku preskrbeti zadostno pokojnino. Konvent se je 1. marca 1408 izjavil, da bo Lindek prejemal letno v dveh obrokih določeno penzijo. Na Petrovi strani sta stala vojvoda Leopold in Friderik, od deželnega plemstva Ortenburški in Turjaški Jur,⁶⁸ dočim sta Lindeka podpirala Ernest in deloma Viljem, ki pa je v kritičnem času umrl, od domačega plemstva pa Celjan Herman st., sosed Lindekov.

2. Vladne razmere v avstrijskih deželah med leti 1404 in 1409

Leta 1404 začenja med vojvodi nevaren razdor, ki se naglo razvija in končno sliči bratski vojni. Vojvoda Avstrije, mladoletni Albreht IV. je bil izročen v varuštvo Leopoldu. Ta dva sta 21. marca 1404 sklenila zvezo proti Viljemu in Ernestu. Še ne 27 letni Albreht je v zvezi z Viljemom in ogrskim kraljem Zigmundom julija in avgusta zaman oblegal moravski Znajmo. Tam si je Albreht nakopal bolezen. Nekateri zgodovinarji trde, da je umrl na dizenteriji, drugi govore o zastrupitvi. Pokopan je bil 14. septembra 1404 v Klosterneuburgu. Varuh Albrehta V., sina pokojnega Albrehta IV., je postal Viljem, ki pa je umrl že 15. julija 1406. Friderik, najmlajši Leopoldinec in regent Tirolske, je bil pod Leopoldovo kuratelo. Po Viljemovi smrti je bil Ernest osamljen in tako v razmerju dva proti enemu. Na stanovanjskem zboru na Dunaju 6. avgusta 1406 je bil predložen kompromisni predlog, da eden prevzame varuštvo nad Albrehtom V., drugi pa naj vlada štajersko s Koroško in Kranjsko. Zediniti se niso mogli. Vojska med Leopoldom in Ernestom je bila skoro neizogibna. Prvega je podpiralo nižje plemstvo in dunajsko meščanstvo, z drugim je bilo višje plemstvo. Leopold je 17. 12. 1405 sklenil z moravskim Joštom vojaško zvezo in si zagotovil pomoč v orožju in moštvu. Ernest je šel po pomoč v Budimpešto. V spor je posegel in poveril Celjana Hermana, da med bratoma posreduje. Osebnost je bil Celjan opredeljen za Ernesta, zato pomenek na Dunaju 23. februarja 1407 ni rodil uspeha. Neuspešni so bili tudi sestanki med strankama začetkom leta 1408. Sporazum 22. maja oziroma 2. junija 1408, da brata skupno vodita varuštvo nad Albrehtom, je odvrnil oboroženi spopad, sicer je pa ozračje ostalo še vedno napeto. Končno pride avgusta 1408 med tremi Leopoldinci do premirja: razdele si hišni zaklad in sicer v škodo mladega Albrehta, ki mu prepuste polovico, drugo si med seboj razdele.⁷⁰

Kako naj se je vedla v kritičnem družinskem razdoru mati Virida, s katero stranko naj je držala, je sploh mogla ostati apatična do sprtih otrok? In v stiškem primeru, ki ga je doživljala iz neposredne bližine: stoji na strani Alberta ali je za Petra? Radics je prepričan, da ima resignirani Albert zaslonbo pri Viridi ter da je ona pri sinovih dosegla, da je bil Albert leta 1406 reintroniziran. Po njegovi sklepčnosti bi mati stala na strani Viljema in Ernesta. Radics razprtijam med sinovi ne polaga važnosti oziroma izključuje možnost, da bi to moglo vplivati na mater.

Zadnjič se Virida izkaže s finančno podporo obema hkrati, Stišni kakor tudi Kostanjevici, na postno nedeljo 24. februarja 1404. Zadnjič nastopa istega leta sedmega julija, ko pomaga Čretežki Katri. Njeno ime srečamo le še enkrat in sicer v zvezi z Lindekovo resignacijo, o čemer bo kasneje govora. Po listinah je Stišni dala 1250 dukatov, dočim je Kostanjevici dala le 926 du-

katov. Slede trije člani čretežko-turjaške rodovine: Čretežka Kata, rojena Turjaška dobi 400, Elizabeta Turjaška, rojena Čretežka 400 dukatov ter Turjaški Teobald 100 mark. Pri vseh teh podarjih je bila klavzula, da se zastavljeni svet avtomatično vrne lastniku, čim Virida umrje. Čretežka Kata sme svet odkupiti, mora pa to storiti 14 dni pred ali po sveti Marjeti (20. julija). Turjaški Elizabeti vrne svet šele sin Ernest 10. 8. 1411 in sicer „radi zveste službe pri njem in bratih“.⁷³

Čretežka Elizabeta, rojena Turjaška, je bila Viridina gospodinja. Isto vlogo je nato vršila pri Leopoldovi ženi Katarini ter pri Ernestovi ženi Cimburgi. Če bi bila Elizabeta na strani Lindeka in torej na strani Ernesta (in Viljema), bi jo pot od Viride vodila naravnost k Ernestu in ne najprej k Leopoldu. Ernest ji je šele čez več let vrnil zastavljeno zemljo kot plačilo za „zvesto službo“, pa še takrat na prigovarjanje Friderika, kakor sam pravi v imenovani listini iz leta 1411. Friderik je izrazil zagovornik opata Petra. Čretežka je poročena s Turjačanom Viljemom, ki je s sinom Jurijem neodjenljiv opornik opata Petra.⁷⁴ Posebno pomembno pa je dejstvo, da je vodja odbora proti Lindeku „senior Andrej“ Čretežki,⁷⁵ častno resignirani stiški opat, ki ga je zamenjal iz Kostanjevice postularani opat Lindek. Andrejeva svakinja je bila Viridina gospodinja. Senior Andrej je moral skupaj z Lindekovimi protivniki v šesttedenski zapor. Ko je vojvoda Ernest dal pisemski nalog, naj zaprte izpusti, navede imenoma le „blagajnika Čretežkega“. Posredovanje za „takojšnjo“ izpustitev zaprtih, kakor se Ernest izrečno izrazi, je moglo priti le od neke vplivne osebe, za katero stoji njegova mati in z njo njena gospodinja Elizabeta Čretežka. Glavni pritisk je vsekakor prišel na seji treh opatov v Reinu 24. 2. 1406.

Leto 1406 pomeni za Stično leto popolne zmede. Opat Peter se v drugi polovici marca z delom svojega konventa preseli v Rein, kjer ostanejo do božiča.⁷⁶ Koncem maja oziroma začetkom junija je bila seja v Vetrinju, ki ji je predsedoval generalni vikar iz Brondolo. Navzoči so bili opati iz Reina, stiški Peter, iz Vetrinja, Kostanjevice in iz Zwettla. Točen dan seje ni podan, vršil se je „poleti-in estate“.⁷⁷ Reinski je takoj po seji sestavil obširno spomenico na generalnega vikarja, ki ima datum 8. junija. Iz tega datuma smemo sklepati, da se je sestanek v Vetrinju vršil v binškoštnem tednu, torej v prvih dneh junija. Če naj je Virida umrla 31. maja, kakor zapiše stiški nekrolog iz leta 1915, nikakor ne more biti leta 1406. Castiel de Brondolo je prišel v Kostanjevico iz Stične, kjer je vizitiral in potrdil Alberta za opata.⁷⁸ Da bi se kateri vojvodov začetkom junija 1406 mudil v Stični ali njeni bližini, ni nobene sledi. Vojvoda Leopold, ki po Viljemovi smrti (15. julija 1406) prevzame vlado v dednih deželah, oprosti Stično 22. oktobra 1406 za dve leti težkega bremena gostinske dolžnosti in jo izroči v zaščito deželnemu glavarju Stubenbergu.⁷⁹ Ta vojvodov odlok je vsekakor vzeti kot potrditev sklepa redovnega generalnega kapitlja z dne 17. septembra istega leta (1406), ki enoglasno ovrže postopek generalnega vikarja in da nalog trem

opatom, naj grede v Stično in vzpostavijo opata Petra.⁸⁰ Za izid te vizitacije vemo. Lindek zbeži v Celje.

Leopold je že vseskozi viden pristaš opata Petra. Nosi ime pokojnega očeta, ki ga je vzgajal stiški opat Peter. Oprostitev redovne zgodovinske dolžnosti gostinstva. „Gostoljubje“ je Lindek izrabljal v osebni prid in s tem na stežaj odprl vrata laiškemu vplivu na redovno življenje. Kako je Lindek prav gostinstvo izmaličil, so vizitatorji točno popisali na generalnem kapitlju.⁸¹ Vsekakor je bil prepis vloge poslan tudi vojvodu, kakor so podobno storili opatje ob vetrinjskem kapitlju.

Samostan je 1. marca 1407 resigniranemu Lindeku določil letno pokojnino (40 funtov dunajskih fenigov v dveh obrokih – ob resignaciji leta 1405 so mu namenili 46 funtov). Naselil se je v Slovenjem gradu, torej v bližini rodnega gradu in celjskega zaveznika. Generalni kapitelj je leta 1407 rešitev potrdil. Opat Peter je ostal opat v Stični do smrti leta 1428. Kaj naj pove vojvodova dvoletna oprostitev gostinske dolžnosti? Do 22. oktobra 1408 naj je samostan oproščen resnih izdatkov. To se je vsekakor doseglo na prošnjo opata burzarija Čretežkega seniorja. Samostanska finančna moč je bila na tleh. Čemu je dan termin dveh let? Se samostan v tem času more spet dvigniti na zeleno vejo? Ali hoče vojvoda Leopold seči za dve leti v preteklost, ko je nastopil opat Peter oziroma Lindek zavozil gospodarstvo v propast? Je s tem želel zadostiti usodni napaki, ki jo je zakrivil pokojni brat Viljem, proti kateri je sam takrat brezuspešno nastopil.

Za Viridino razmerje do opata Lindeka po njegovi (prvi) resignaciji kakor tudi za čas njene smrti je pomemben seznam Lindekovih dolgov. V DR II, 52 je podana izčrpna lista. Sestavljena je bila, kakor se zdi, med 13. julijem in 26. avgustom leta 1405. Dostavek v DR II, 51 govori za ta čas. Vizitator piše stiškim volivcem 24. junija 1405, naj za 13. julij s seboj prineso poročilo o trenutnem stanju samostanskih izdatkov in dolgov od zadnje vizitacije. Ta pa je bila leta 1404 v sredo po sv. Jakobu. Ali je bil seznam predložen v celoti, kakor ga zakončno podaja DR II, 52, je težko odgovoriti. Rešitev dveh zadolžnic Pavla Glowitzerja se je vnesla šele 26. avgusta 1405. Od 23 dolžnikov je na 16. mestu: „item so hat er von unserer Frauen der Herzogin empfangen zu Leibgedinge 1400 fl“. Prve štiri številke spadajo k Lindekovemu bratu Frideriku. V številki 11 in 13 sta imenovana po dva upnika. Po kakšnem sistemu so upnike urejali, je težko soditi. Za vojvodinjo pridejo sami samostanski uslužbenci, pred njo trije upniki v materialu (sir, vino), nato deželni glavar. Dolg župnikoma v Ribnici in Dobropolju je iz spora za šentviško župnijo leta 1401 in 1403.

Viridina zadolžnica v izrazu ni popolnoma jasna. Čretežka Katra jo še živečo (1. 7. 1404) titulira s polnim naslovom „der Edeln Hochgeborn Fürstein unser genadigen Frauen Frauen Viridis von Maylan Herzogin zu Österreich etc...“ V stiški zadolžnici je le „od naše gospe vojvodinje“ brez titularnega in osebnega naslova.

Splošno podaja seznam le še živeče osebe. Vendar so tudi izjeme. Šesta zadolžnica ima: „Ulriku dem Tenikher 400 fl in 40 mark šilingov, ki ima pismeno dokazilo“. Na koncu seznama sta zapisani dve zadolžnici bratov Glogowitzer..., „ki jih je samostan prenesel na pokojnega Teniker in njegove dediče“. O tem so se z upokojenim opatom dogovorili, da jih samostan prevzame in opravlja dve večni maši pri oltarju sv. Križa.⁸⁴ V seznamu duhovnih ustanov ob samostanskem razpustu te obveznosti ni.

Virida je med Lindekovimi upniki. To ni združljivo z „življenjsko rento“, ki je nekaj podarjenega. Od strani redovnih statotov je nezakonito dejanje oziroma nepremišljen in samoglav korak. To pove že vizitacija leta 1404. Takrat obtožuje vizitator Lindeka v enajsti točki (od 22 obtožb): „Napravil je z več upniki nemogoče kontrakte, ki daleko presegajo samostanske dohodke, in ne more dokazati, da sme napraviti take dolgove – že iz tega dejstva bi moral po redovnih statutih biti odstavljen“.⁸⁵ Isto dejanje mu je že vizitacija leta 1298 očitala. V tej zvezi bi smeli sumiti, da od Viride obljubljena oziroma dana življenjska denarna preuzitnina ni šele iz leta, ko je bil že v senci odstavitve leta 1404, temveč sega v prvi čas Viridine preselitve na Pristavico.

Kaj se je zgodilo z letno rento, ki je bila v primeri s podobnimi osebami precej visoka (E. S. Piccolomini je imel 26 mark ali 130 fl, Janez de Segovia 645 fl, Nicolaj Cusanus 1500 fl)?⁸⁶ Zastavljena zemlja se je z Viridino smrtjo avtomatično vrnila v samostansko last, kakor je v listinah določila. Je bila pri Lindekovi renti kakšna klavzula, npr. dokler boš opat? Ali pa je bila dana časovno vladajočemu opatu, kar je trenutno že Peter, pa jo je Lindek porabil vso za sebe? So dediči, njeni sinovi poleg druge državne imovine zahtevali nazaj tudi ta denar? Realna bi bila slednja misel. To bi pa govorilo za stvarnost, da Virida 13. julija 1405 ni več pri življenju.

IV. DATUM VIRIDINE SMRTI

V zvezi z vprašanjem leta in dne Viridine smrti premotrimo kritično letnice, ki jih podajata Pucelj in Schönleben. Tako letnica 1424 kakor tudi 1425 sta od strani zgodovinskih listin napačni. Če naj velja kronološki 31. maj, more biti smrtno leto le 1405. Schönleben postavlja direktno letnico 1425, dočim je Pucelj za 1424. Ampak to postavlja le v opreki s Schönlebnom, češ da imenovani nastavlja eno leto kasneje in operira s „prejšnjim letom“. Prvo vprašanje moramo zastaviti Schönlebnu: kako je na to letnico prišel? Pri Pucelju pa se moramo vprašati, kaj naj točno pomeni „prejšnjega leta“. Schönleben svojega vira ne pove! Puceljev „poročilo drugih“ more sloneti vsekakor v prvi vrsti na stiškem področju. Če naj bi Pucelj črpal iz ljubljanskih vladnih virov, bi to najprej pričakovali od Schönlebna. Da v deželnovladnih arhivih ni bilo podatkov, moramo sklepati iz dejstva, da se dunajski vladni

zgodovinar Steyrer s vprašanjem po Viridinem smrtnem datumu ne obrača v Ljubljano, temveč naravnost v Stično. V tej povezi moramo tudi Schönlebnu soditi, da je uporabljal stiški vir. Pucelj Viridino smrt omenja na dveh mestih in obakrat jo prinaša v odnosu: „okoli leta 1424 oziroma naslednjega leta“ in „leta 1425 oziroma prejšnjega leta“. Pucelj sam ne uvidi, da je z oznako „okoli 1424 oziroma naslednjega“ zapisal tako računsko kakor tudi stvarno neskladnost. Pri obeh letnicah bi moral zapisati „okoli - circa“. „Anno sequente - praecedente“ ne moremo vzeti kot le izmikovalno besedico nasproti Schönlebnovi trditvi oziroma Puceljevo osebno iznajdbo, temveč sloni na „poročilu drugih“. Zdi se, da se Puceljev nesamostojni izgovor „naslednjega - prejšnjega“ v „poročilu drugih“ ne nanaša toliko na določeno smrtno letnico, temveč bolj na dualistično smrt, ki naj v dveh letih nastopa zapored. Ker je govor o smrti „milanensis ducissae Austriae“, bi bil „anno sequente - anno praecedente“ v odnosu z neko smrtjo člana Viridine družine.

Viridina smrt spada gotovo med 7. 7. 1404 in 7. 3. 1409. Ker je po letu 1405 več ne srečamo, bo treba smrt zožiti med te dve letnici. Napačni letnici 1425 oziroma 1424, se zdi, imata le nekaj zgodovinskega dejstva. Če dvojko zamenjamo z 0, bi bil Pucelj po tej rešitvi za leto 1404, Schönleben seveda za 1405. Nekrolog (v prepisu iz leta 1496 in bil 1673 še v rabi) je v stolpcu „Nobiles“ ohranjen od 19. do 31. oktobra. Viride ni med plemstvom. Ni je tudi med familiars. Letnici 1424 in 1425 namesto pravih 1404 in 1405 bi smeli pripisati slabemu čitanju gotske pisave. Takrat so uporabljali promiskue tako rimske kakor arabske številke. Pri Perneku piše „j5^oIXX“, na podboju originalnega samostanskega vhoda je začrkana „j4^o86“. Zdi se, da je nekdo radi okvarjenega nekrologa povezal ničlo z rimsko naslednjo številko. Po tem bi merila letnica na 1405. Če naj bo 31. maj resničen, potem bi umrla leta 1405, vsekakor pa po 7. juliju 1404 in pred 19. oktobrom 1405.⁸⁷

Omenjeni smrti dualizem bi ležal pri njenih dveh sinovih: Viljem umre 15. 7. 1406, kar bi bilo „prešnjega leta“ z ozirom na mater. Ernest umre 14. junija 1424. To je bilo „naslednjega leta“ z zamešano letnico. Morda se hoče vojvoda Leopold s privilegijem z dne 22. oktobra 1406, za katerega je opat Peter potom reinskega vizitatorja zaprosil, zahvaliti samostanu za naklonjenost do matere in prebroditi finančni polom pod Lindekom ter z „za dve leti oprostiti dolžnosti gostinstva“ izraziti spomin na mater, ki je pred dvema letoma umrla. To naj bi bilo 1405 (31. maja).

V. KJE JE VIRIDA POKOPANA

Virida je pokopana „v stiškem samostanu“. To zagovarjajo vsa stiška in izvenstiška poročila do razpusta. To trdi tudi sin Ernest 11. 3. 1414: „pokopana je v tej božji hiši - die in demselben Gotts-

haus ist begraben". Stiška series, ki jo je DR prejel iz Stične, pravi, da si je Virida sama izgovorila, naj jo pokopljejo v stiškem samostanu. Virida v listini z dne 23. oktobra leta 1397 sicer točno popiše, kaj naj opravljajo po smrti, z nobeno besedo pa ne omenja, kje naj jo pokopljejo. Pove pa sin Viljem dve leti kasneje, 25. oktobra 1399. Najprej popiše motive pri zameni Tržiča: opat je to misel sprožil. Nato nadaljuje: „radi lepe božje službe, ki jo v stiškem samostanu vneto in vzgledno podnevi in ponoči vrše, kjer si je tudi naša draga gospa mati izbrala grob, kakor tudi Bogu v slavo, preblaženi devici naši Gospej sv. Mariji in vsem svetnikom v čast, v dušni blagor nam, vsem našim prednikom, bratom in potomcem“. S tem je potrjena trditev stiških kronistov, da si je sama izgovorila grob v samostanu in tudi bila res tu pokopana. Predpisane obveznosti so se za njo do samostanskega razpusta opravljale. V takrat napisanem seznamu je rečeno, da sta obe listini tako iz leta 1397 kakor Viljemova iz leta 1399, ki prvo potrjuje, v originalu priloženi. Na robu je opazka „Liegt in Sittich begraben“.

Pričakovali bi, da bo Virida sama imenovala kraj pokopa. Vojvodinja Neža (1263) je dobila prostor v glavnem prezbiteriju. Se morda ni več smatrala za aktivno vojvodinjo oziroma je bila v bližino poslana kot vladna izločena oseba? Sin Ernest imenuje kraj pokopa „Gottshaus“, Viljem mu pravi „Closter“. Ernest ponovno rabi besedo „Gottshaus“, kar pomeni samostan kot tak, torej v širšem pomenu Viljemov izraz „radi lepe božje službe, ki jo v samostanu opravljajo noč in dan, kjer si je tudi... izvolila svoj grob“, lahko pomeni ožji kakor tudi širši obseg, ne le samostansko cerkev. Virida rabi izraz „Gottshaus“ v splošnem pomenu. Obletnico naj namreč opravljajo vsi mašniki, kolikor jih je trenutno v samostanu – „in ihrem Gottshaus“. Da misli na samostan v širšem obsegu (intra muros monasterii je uraden izraz), moremo razbrati iz druge obveznosti: dnevna maša naj se opravlja „in ihrem Gottshaus Unser Frauen auf St. Catharina Altar – v svoji hiši božji naše Gospe pri oltarju sv. Katarine. Uradno nosi v redu vsak cistercianski samostan naslov „ecclesia sanctae Marie in...“ ali v slovenščini „samostan Matere Božje v...“, v nemščini se glasi „Gottshaus...“. Ernestov in Viridin „Gottshaus“ je torej istoveten z Viljemovim „Closter“, kar je po naše „samostan“.

Virida si je svoj grob izvolila v „samostanu“ in je dejansko bila tu pokopana. To je zgodovinsko potrjeno. Vprašanje je le, kje naj iščemo njen grob: v cerkvi v prezbiteriju, v križnem hodniku, na pokopališču ob cerkvi, ali pa na drugem prostoru, kjer se je smelo pokopavati – vendar na področju samostana (intra muros monasterii). Pri „oltarju svete Katarine“ si je določila večno dnevno mašo, ostalo v samostanski cerkvi in v klavzuri (večna luč pri oltarju MB, slovesna obletnica z biljami in vsemi mašami se more obhajati le v glavni samostanski cerkvi).

Pucelj pokaže na točen kraj njenega groba: „v samostanski cerkvi pred glavnim oltarjem ob evangeljski steni“. Dokaz mu je „njen grb - ejus insigne, kača požira otroka, ki ji tiči do oprsja

v žrelu“. Gerberius ima isto trditev, „v cerkvi - in templo, desno ob glavnem oltarju“. Ostalo povzema iz Valvasorja „III, 11, str. 531: Danes ni v cerkvi sledu o njenem grobu. Z dovoljenjem cesarja Maksimilijana so namreč leta 1497 grobove izkopali in nagrobnike odstranili,⁸⁸ ker so radi preobilice bili že kar v napotje in pa ker je bilo treba samostan obdati z obzidjem.“ Pucelj navaja ta nalog s sledečim besednim zakladom: „Cesar veli grofu Viljemu Turjačanu, ki je takrat bil kranjski deželni glavar, naj opata Martina ne ovira in naj ga pusti, da samostan obda z okopi in obzidjem, ker je načrt pameten, dobro preudarjen, veliko in drago podvzetje, ki se je kasneje ob napadih, posebno turških izkazalo izredno koristno. Cesar pa je postavil zahtevo, naj se nagrobniki in spomeniki, ki bi obrambnemu zidu bili v napoto, izruvajo in drugam preneseo.“ Valvasor podaja cesarjev nalog nekoliko drugače: „V samostanu je bilo pokopanih več knežjih in plemskih osebnosti. . . a nagrobnikov ni več, odstranili so jih namreč, ko so gradili obzidje in so mu bili v napotje. To so storili z dovoljenjem Maksimilijana I., kakor pove njegov privileg iz leta 1497, naslovljen na kranjskega deželnega glavarja Viljema Turjaškega. Stiški si namreč niso upali spomenike izruvati“. Opat Gallenfels podaja za izginotje nagrobnikov sledečo utemeljitev: „O vojvodinji Neži ni v moji cerkvi nobene sledi več. Tudi za vojvodinjo Virido ne vemo ne dneva ne leta smrti. Če od drugih kaj izvem, bom od srca rad sporočil. Dejstvo je, da je samostan večkrat utrpel težke poškodbe tako od sovražnikov kakor tudi od požarov, cerkev sama pa je bila temeljito prezidana.⁸⁹ Morda je takrat bilo treba nagrobnike in druge spomenike premestiti ali jih uničiti“. Pucelj v končni redakciji svoje kronike cesarjev pogoj opiše nekoliko točneje: „pod pogojem, da nagrobnike in spomenike, ki bi bili zidu v napotje ali pa rajnim, ki pod njimi leže v nečast“. Isti Pucelj dodaja v nekrologu in na koncu seznama: „Dobrotniki, ki nimajo v Stični ne grobov ne obletnic“ opombo: „. . . veliko spomenikov in pomembnih dokumentov je uničila turška krvoločnost in plenitev v letih 1457, 1528, 1529, 1532. V teh letih so Turki samostan požgali in redovnike odpeljali v sužnost. Pozneje je samostan utrpel hude poškodbe od krivovercev, katerim je sledila vstaja podložnikov.“

Vsa navedena poročila več ali manj jasno govore, kot da je bila Virida že od spočetka pokopana v samostanski cerkvi. Odstranitev nagrobnikov, in med njimi Viridinega, postavljajo v zvezo z obrambnim obzidjem, ki se je gradil leta 1497. Nihče pa se ne vpraša, kako naj bi bili nagrobniki po cerkvi v napotje obzidju, ki vendar teče dokaj vstran od samostanske cerkve, ki vključuje vsa samostanska poslopja. Obrambni zid mora ščititi celoten samostan in ne le cerkev. Pucelj zagreši pomoto, ko trdi, da pred tem samostan ni imel obzidja. Opat Martin prosi za spregled redovnega davka, ker mora „reaedificare“ obzidje. In opat Paradižič trdi leta 1523, da je med drugim zgradil utrdbo in tudi sicer povišal obrambno obzidje s stolpi.⁹⁰ Na Valvasorjevih črtežih so na sever od cerkve vidni trije zidni pasovi, ki

zajemajo vse gospodarske objekte skupaj s potokom. Največji je skrajni zunanji zid. Izven njega je cerkev sv. Katarine z lastnim krožnim zidom, ki pa je vključen v glavnega. Drugi pas začenja desno vhoda v samostansko področje in teče skoro vzporedno z zunanjim obročem. Med njima so razporejeni gospodarski objekti. Pri mlinu napravi pravokotni odvoj na jug. Tretji zid je ob severni cerkveni steni, ki jo vključuje od severnega vhoda do stene zahodnega pročelja. Valvasor imenuje ta zaključeni prostor pokopališče. Ko je teren okrog cerkve bil leta 1928 za pol metra znižan, smo naleteli v kotu severne in prečne ladje kup kosti (za dva voza). Pucelj piše, da so od časa do časa izpraznjevali grobnice po cerkvi! Kup kosti izvira vsekakor iz grobnic in kot osarij namenjen. Ali naj kup kosti kaže na leto 1497 ali na prezidavo cerkve leta 1622, pustimo na strani. Leta 1977 so bile v globino 60 cm položene odtočne cevi čez ves prostor v diagonali od zahodnega pročelja do severnega vhoda. Po vsem dvorišču so se pojavili le trije okostnjaki. Znamenje, da dvorišče na severni strani še ni dolgo služilo za pokopališče. Toliko moramo z gotovostjo reči, da obrambni zid ob cerkvi ne more biti istoveten z onim, ki so ga gradili leta 1497 oziroma zid pred cerkvijo ni mogel ovirati grobov in nagrobnikov ne knežjih ne plemiških oseb.

Na opatovo pritožbo izdaja cesar dve listini. Prvo pošilja Viljemu Turjaškemu. V njem mu veleva, naj opata Martina ne ovira pri zgradbi obrambnega zidu. Tu je jasno, da v tem sporu ne gre za notranje prezidave bodi v cerkvi bodi v notranjosti samostana, temveč res za krožni obrambni zid. Drugo pismo prejema opat Martin. V tem mu cesar dovoljuje premestitev oziroma odstranitev grobov in nagrobnikov. Žal ni pismo ohranjeno. Pred razpustom samostana je bilo še v arhivu in Gerberius ga naziva „codicillus“.⁹¹ Natančnega datuma pisma ne poznamo, ker Pucelj le letnico 1497 sporoča.

Če se Turjaški protivi napravi obrambnega zidu v zvezi z grobovi in nagrobniki, bi neposredna misel vsekakor bila: Turjaški Viljem oziroma njegov rod je bil osebno prizadet. Torej Turjaška(e) grobnica(e) naj bi ležala prav na mestu, kjer naj teče obrambni zid, ki naj se mu umaknejo oziroma naj se ekshumirajo in drugam preneso.

Turjaški so že v začetku 14. stoletja imeli grobnico v cerkvi sv. Katarine. Tu se je testamentarično dal 8. avgusta leta 1301 pokopati Majnhalm. Ob tej priliki podari samostanu oziroma „kapeli sv. Katarine, da me stiški bratje v njej pokopljejo“. Turjaški pa so vsaj od leta 1382 imeli tudi grobnico v samostanski cerkvi in sicer v „stari zakristiji ali Jurjevi kapeli“. Turjaška brata Peter in Volchard (Ulrik?) sta leta 1382 „sagrar“ – Jurjevo kapelo obnovila in tu ustanovila večno obletnico. Letno so okrog sv. Lucije (13. decembra) plačevali 13 funtov pfenigov. Znesek so zadnjič plačali leta 1493.⁹² Turjaško grobnico v Jurjevi kapeli smo odprli avgusta leta 1975. Izdala je iz sebe dokaj novih odkritij.

O vsem tem bomo govorili kasneje. Najprej naj preiščemo Katarinino cerkev z ozirom na spor leta 1497 in sicer po njeni legi in vlogi.

Cerkev sv. Katarine je ležala izven zunanjega obrambnega pasu na severni strani ob ribniku. Po Valvasorjevih skicah je imela lasten krožni zid, ki pa je bil na dveh koncih vključen v glavni zid. Dostop vanjo oziroma njeno okolje je bil skozi lastni zid. Kdaj je bila porušena? Vsekakor kmalu po jožefinskem razpustu. Seznam utelešenih šentviških cerkva iz leta 1667 jo navaja na zadnjem, 32. mestu: „St. Catharinae bey Sittich“. Glavni krožni zid je bil leta 1926 podrt prav nasproti prostoru, kjer naj bi poprej stala cerkev, in napravljena apnenica. Po drugi vojni je družbena oblast tu postavila novo poslopje (mizarno). V drugi polovici 18. stoletja je prostor ob cerkvi služil kot pokopališče vaščanom oziroma samostanskim uslužbencem.⁹³ V kapeli je bila redna božja služba z delitvijo zakramentov (spoved). Redovni vizitatorji so še v 17. in 18. stoletju prepovedovali zunanjemu ljudstvu, posebno ženskemu svetu obisk samostanske cerkve, češ da je za nje itak cerkev zunaj ob porti.⁹⁴ Poleg glavnega oltarja na čast sv. Katarini srečamo že leta 1300 še drugega, posvečenega sv. Martinu. Oglejski generalni vikar je leta 1523 posvetil v njej še oltar Kozmu in Damijanu. Naprava tretjega oltarja spada v čas, ko so opatje od Martina do Urbana samostan načrtno utrjevali oziroma popravljali turško opustošenje. Istočasno s posvetitvijo tretjega oltarja pri Katarini je bil posvečen tudi oltar v opatovi kapeli ali „v turnu“ nad nekdanjo „kapelo sv. Pavla na porti“.⁹⁵ Posebno značilno za Katarino je, da so si tu izbirale boljše družine grobove oziroma prispevale za njeno opremo. Majnhalm Turjaški si je v njej izbral svoj grob! Hmeljniški so skoro istočasno tam oskrbeli večno luč in stranski oltar. Čretežka Riharda je podobno storila leta 1304. šumberška leta 1354.⁹⁶ Majnrad iz Rožeka naroči leta 1369 za ženo in sestro dnevni memento pri oltarju sv. Katarine. Katarinina cerkev se sredi 14. stoletja predstavlja kot osrednja pokopališka točka domačega plemstva. Sicer imamo še več listin, ki govore o pokopu, obletnicah, ustanovnih mašah, a iz skromnih registrov ni mogoče ugotoviti, spadajo sem ali v samostansko cerkev ali v kako drugo področje. Nad vse pomembno pa je, da tudi Virida ustanavlja pri Katarini dnevno večno mašo. To dejstvo zagovarja mnenje, da je Katarina imela privilegirano mesto za boljše ljudi. Tako bi smeli misliti, da si bo Virida izvolila grob tam, kjer se bo za njo darovala večna dnevna maša in ji posredovala sredstva za dušni blagor. Podoben slučaj srečamo približno istega časa pri Rudliebu Kozjaku, ki je večno dnevno mašo ustanovil pri oltarju sv. Janeza in bil tu tudi pokopan.⁹⁷

Vrnimo se k cesarjevemu pismu, ki ga pošilja opatu Martinu, in povzemimo glavne točke, ki jih objavljajo razni posredovalci. Vključiti pa moramo tudi opatovo vlogo na cesarja, ki pa žal ni ohranjena. Po teh vesteh je stvarni položaj sledeč: Opat je bil po stvarnih razmerah (posebno radi turških vpadov) prisiljen

ojačiti obrambnost samostanskega obzidja. Delo je bilo že v dobrem teku – bene coeptis. Ko obrambni zid pride do neke točke, nastopi Viljem Turjaški in hoče zavreti njegovo izvedbo. Opat dela na obrambi že nad dve leti. V kočljivi točki so bili grobovi in nagrobniki, ki bi po opatovem načrtu morali izginiti oziroma morali biti drugam premeščeni. Bili so tako poškodovani, da so bili ne le v nečast svetemu kraju, temveč tudi rajnim, ki so bili v njih pokopani. Turjaški Viljem, deželni glavar se je opatu postavil po robu, vsekakor upravičeno, čeprav razlog ni naveden. Opat se v tem vprašanju obrne na vladarja, ki mu da prav in veli Turjačanu, naj podvzetja ne zavira pri izvedbi začetege dela, ker je neobhodno potrebno. Opata pa obveže, da grobove prenese drugam. Novi prostor je vsekakor moral biti prav tako časten, kakor je bil pred opustošenjem prejšnji. Časten in zaščiten prostor more nuditi le samostanska cerkev in njeno področje. S Turjačani je bilo prijateljstva konec. Njihovo nasprotje je posebno boleče občutil še opat Urban v pismu reinskemu vizitatorju leta 1523. Če je Turjaški rekuriral na cesarja, sta mogli v ozadju biti dve zadevi: kot deželni glavar mora ščititi čast vladnih oseb, ki se jih je tikalo vprašanje grobov, drugo vprašanje bi bilo v zvezi z njegovo rodovino. V prvem vprašanju bi igrala vlogo cesarjeva prastara mati Virida, ki je „v samostanu pokopana“, in vojvodinja Neža (1263), v drugem pa turjaška grobnica v cerkvi sv. Katarine.⁹⁸

Premotrimo obrambni zid oziroma celotno obrambo, ki jo opat Martin že ima v delu leta 1497. Glavna naloga je bila, zaščititi samostan pred turškimi posegi. Na dan sv. Marka 1471 so Turki samostan zažgali, oplenili in konvent občutno izredčili.⁹⁹ To se je zgodilo pod opatom Ulrikom, ki je umrl 3. oktobra 1481. O nasledniku, Ožbaldu ve Pucelj povedati, da je poškodovani samostan pozidal. Vsekakor so gospodarski objekti utrpeli hujše poškodbe kakor notranji samostan. V kakšni meri se je Ožbaldu posrečilo to izvršiti, bo težko ugotoviti, ker je prekratko vladal. Koncem leta 1487 ga je nasledil Tomaž. Vizitator mu ob obisku 23. 1. 1492 zagrozi z odstavitvijo, če v teku leta ne obnovi regularne obednice in zapre dohode v križni hodnik. Nalaga mu še tretjo zapoved: „Da se božja čreda in ta kraj obvaruje pred raztrganjem in pustošenjem po krvoločnih turških tolpah, se mora samostan obdati z okopi in potrebnim obrambnim obzidjem. K temu ga morajo neprenehoma opominjati in siliti prior in oficijali.“¹⁰⁰ Dokler opat naloge ne izvede, ostane extra stallam abbatis. Puceljev popis turškega napada na muljavsko markovo procesijo, kako so ob tej priliki samostanu zadali hude rane in redovnike odpeljali s seboj, ne bo torej iz trte zvit. Tomaž je ob izredni vizitaciji 13. 12. 1492 podal ostavko „iz resnih vzrokov in razlogov — praegnantibus ex causis et rationibus“.¹⁰¹ Opatova resignacija more izvirati le iz nedvomno resne obveznosti ob vizitaciji leta 1492. Koliko obrambnega zidu je Tomaž napravil? Sodili bi, da je v teku treh let nekaj moral izgotoviti. Vsaj obednico je moral restavrirati, sicer bi moral že po enem letu odstopiti.

Tomažev naslednik, prior Martin, ki je izvolitev razumljivo le „nerad“ sprejel, je z delom nadaljeval. Trlo ga je finančno vprašanje. Isto vprašanje je bilo pod predniki gotovo še bolj pereče. Martin se je že leta 1496 obrnil na cesarja, naj posreduje pri patriarhu, da mu inkorporira šmarsko župnijo s 40 dukati letnih dohodkov.¹⁰² Cesar piše patriarhu 17. 12. 1496, kjer posebno podčrtava, da je samostan radi stalnih turških vpadov v veliki gmotni stiski; odkar so ga demolirali Turki, se kar ne more opomoči, ker so se dohodki skrčili na minimum. Patriarh je prošnji ugodil in že 11. februarja 1497. Leto kasneje je samostan že izven more. Opat namreč 20. 4. 1498 odpošlje redovni davek za tekoče leto ter tudi za 1497, dostavi pa prošnjo, naj mu za prejšnja leta izpregledajo, ker mora skončati obrambni zid, predviden je ponoven turški napad.¹⁰³

V sedmem letu, odkar so začeli samostan utrjevati oziroma v tretjem, odkar je opat Martin delo vzel v roke, je prišlo do neprijetnega konflikta s Turjaškim. Ker more samostan leta 1497 že izpolniti drugotne finančne zahteve, smemo soditi, da je zunanja obrambna črta v glavnem končana in se sedaj premika na notranjost samostana, kamor naj bi bili grobovi in spomeniki premeščeni. Razburiti Turjaškega ni moglo delo kot tako, temveč le grobovi, pri katerih so bili Turjaški osebno udeleženi.

Prav v leto 1497, 14. julij pade konsakracija cerkve sv. Lamberta na Pristavici. Tri leta kasneje, 10. oktobra 1500 je domači škofjski duhovnik „Jeronimus quondam Jacobi“ pri rimski kuriji preskrbel vrsto odpustkov. Prav pred sto leti se je bila tu naselila vojvodinja Virida in na gradiču poleg cerkve preživela skoro deset let. Virida je prastara mati cesarja Maksimiljana. Leta 1502 je cesar začel snovati v Innsbrucku reprezentančni spomenik svojih prednikov. V načrtu je bilo 40 bronastih soh, med temi tudi Virida. Do izvedbe je prišlo le 28 oseb, od teh osem žensk, Viride ni med njimi. Vse kaže, kakor da je cesar stiški prošnji tem laže ustregel, ker je opat navedel oziroma podčrtal željo, da iz onečaščenih grobov pri sv. Katarini prenese ostanke in deloma demolirane nagrobnike na vrednejši in častnejši prostor. V tem smislu odreja tudi cesar. Če naj je Virida bila med „onečaščenimi grobovi“ pri sv. Katarini, bi mogla „častni“ prostor dobiti le v samostanski cerkvi in sicer v glavnem prezbiteriju. Tu ležita že dve vladni osebi in sicer obe na evangeljski strani: vojvodinja Neža iz leta 1263 in otrok vojvoda Majnharda, ki se mu je rodil v Ljubljani leta 1280. S Stično je bil Maksimiljan v zvezi še leta 1512, ko želi za svojo zbirko „tisoč let staro knjigo“.¹⁰⁴

Doslej smo mogli vkljub plčlo ohranjenim zgodovinskim listinam ugotoviti, da je Katarinina cerkev bila že pred letom 1300 iskan prostor za pokop boljših samostanskih „ustanoviteljev“. Leži izven samostanskega obzidja in vendar tik njega in spada pod samostansko duhovnost.¹⁰⁵ Praviloma je imel vsak samostan krožni zid, ki razmejuje redovni in zunanji svet ter zajema razen živinskih hlevov vse gospodarske objekte. Krožni zid ima 12-

kratno dolžino samostanske cerkve. Samostanska cerkev je bila kot središče regularnega življenja namenjena izključno regularom in „družini“. Zunanjim vernikom je bila nakazana „capella portae“, posvečena sv. Pavlu.¹⁰⁶ Ta kapela je začetni postulat iz leta 1135, nasprotno pa je sv. Katarina navezana na privilegij iz leta 1140 v smislu pokopališke kapele.¹⁰⁷

Pretrgajmo sedaj nit, ki se je dokaj tesno navezala na sv. Katarino „v okljuki – in der Winkmauer“¹⁰⁸ — „izven porte“ – „pri Letthaus“ in prestopimo v samostansko cerkev. Vsa poročila iz Pucljevega časa in dalje do razpusta zagovarjajo mnenje kot dejstvo, da je Virida pokopana v samostanski cerkvi. Pucelj navaja med tridesetimi „ustanovitelji in dobrotniki, ki so pokopani v prvotni cerkvi“ (pred prezidavo leta 1622) tudi Virido, ki naj ima grob ob evangeljski steni pri glavnem oltarju. Sklicujejo se na njen grb, ki je bil na tem mestu že za Valvasorja. O originalni legi grba, ki je bil do leta 1936 vzidan v prezbiterijsko oziroma korno steno, je že koservator Stele izrazil pomisleke, češ da grb Viscontijev podaja kačo v navpični legi in ne vodoravno. Grb je torej heraldično napak vzidan. Tudi sicer med nagrobniki boljših oseb iz 15./16. stoletja zaman iščemo primerka, ki bi bil tako skromen kakor ta. Plošča nikakor ni original. Grb v tej legi in obliki kakor tudi po prostoru je bil vzidan v času, ko Viridin spomin ni bil več sklopljen z njenim smrtnim časom. To vprašanje se je deloma pojasnilo leta 1936, ko je bil prezbiterij preurejen v današnje stanje.

V trenju liturgičnega gibanja je bil meniški kor leta 1928 prenešen v srednjo ladjo v kvadrato iz empore, kamor ga je bil dal iz srednje ladje prenesti opat Kovačič, oziroma njegov naslednik. To je bila le začasna rešitev. Radi zgrade prečne ladje je bil prehod med stranskimi čelnimi kapelami oviran. Da se vzpostavi med njimi komunikacija, je bila prezbiterijska stena razčlenjena s po dvema lokoma. Ob osemstoletnici ustanovitve (1135–1935/36) je prišlo do sedanje rešitve. Meniški kor je bil pomaknjen v glavni prezbiterij in oltar (tj. menza) v „ostium presbiterii“ ali „intra gradus presbiterii“, kakor se glase redovni izrazi. Inženir Suhadolc je napravil načrte s posvetom in pristankom tako mojstra Plečnika kakor konservatorja Steleta, ki je delo stalno zasledoval. Za meniški kor je bilo treba prezbiterij znižati na nivo stranskih dveh kapel. Vsi trije prezbiteriji so imeli plošče iz ajdovskega marmorja v rdeči, črni in beli barvi. Glavni prezbiterij je že leta 1903 tlak zamenjal s šamotnimi ploščicami, dočim so prejšnje marmorne plošče uporabili na porti pred župno pisarno (kjer je bila do leta 1946).

Srednji prezbiterij je bil za okrog 60 cm znižan. Takrat se je pokazala naslednja slika tal: Sredi prezbiterija „pod večno lučjo“ – tako se je prostor imenoval še leta 1936! – se je pojavil nad dva metra dolg, nekako 60 cm širok in nad 70 cm globok grob. Imel je 13 cm debel lehnjakov obod. Bil je nasut z zidnim gruščem. Na dnu je ležal okostnjak v lepem redu obrnjen na vzhod. Lobanja

je manjkala. Velika bedra so pričala o veliki postavi. Vzporedno z njim sta bila tik ob evangeljski steni zapored dva grobova. Vsak je bil zase napravljen in vendar sta se po dolgem dotikala. Okostnjaka sta gledala prav tako na vzhod. Levi grob je bil okrog 170 cm dolg, nekako 40 cm širok in prav toliko visok, nečkasto svoden, gladko poliran in marmorirano barvan v rumenih, sivih in opečno rdečih pisah. Leva pokončna končnica je bila neprodušno prizidana. Prav tako neprodušno se je tega pritiskal desni grob, ki je bil pol manjši. Oba groba sta bila zidana v isti tehniki in oboku. Oba sta bila zvrha vdrtta in polna zidnega gruščča. Okostje je bilo radi vdrtja po sredini razmetano, sicer pa še vse ohranjeno, na lobanji je bila še vidna tančica in v notranjosti pod temeni še deloma vlažno. Ker je bil grob neprodušno zaprt, bi to stanje kazalo, da grob ni bil vdrt ne ob prezidavi cerkve leta 1622 ne leta 1747, temveč šele leta 1903, ko je bil zamenjan stari tlak s šamotnim (do leta 1936). Našli smo v grobu ostanke svilene obleke z zlatimi in srebrnimi nitkami, kos (ok. 10 kvadratnih centimetrov) 2 milimetra debelega črnega stekla, tri koščke steklene lupine, ki se je prelivala v zelenkastosinji barvi kot odraz olja ali petroleja. Desni majhni grob je bil skoro kar povsem vdrt in izpolnjen z zidnim gruščem. Med majhnimi kostmi je bila majhna lobanja še kar dobro ohranjena.

Z veliko pažnjo smo kopali pod Viridinin grbom, kjer naj bi, po Puclju in Valvasorju, bila pokopana. O kakem tretjem grobu ni bilo sledu. Desno od majhnega groba smo ob steni, ki zavije v apsidno in sicer vzdolž lizene v globini 80 centimetrov našli v goli zemlji prgišče belih kosti brez sledu kakega lesa ali kaj podobnega. Takoj je bilo kazno, da so bile kosti sem od nekod prinesene. Viridin grb je bil zidan pod levo apsidno okno. Zid je bil kasneje naknadno izdolben za njo. Morda je bil poprej na mestu lizene vzgor kosti. Morda bi se dalo pod lizeno dobiti kaj sledov o prislonjenem nagrobniku. Če se je ohranil grob Višenjskega Alberta iz leta 1211, Neže iz leta 1263 in celo majhnega otroka iz leta kmalu po 1280, bi to tem laže pričakovali od Viridinega groba, če bi že spočetka bila na tem mestu pokopana.

Ker bi naslon meniškega kora Viridin grb zakril, je konservator Stele odločil, naj se ga vzame iz stene in pridruži turjaškim grbom na kapiteljsko steno. Grb je iz rumenkastega peščenca. Okrog leta 1930 so bili na grbu še sledovi barv: kača v črni in ozadje v rdeči barvi. Po ravninski legi kače meri plošča 62 centimetrov, visoka je 48 in debela 10 centimetrov. Predstavlja v miniaturni ležečo nagrobno ploščo. Na vogalih so namreč upodobljeni dvigalni žebli. Po levi strani ni nič kaj ravno odrezana. Hrbtina stran plošče dokazuje, da je bil grb napravljen iz gotskega nagrobne spomenika. Na spodnjem robu je namreč ostanek napisa v gotski teksturi in sicer v pravilni drži kače. Grb je bil odsekan iz prejšnje (nagrobne?) plošče in sicer so uporabili njen levi spodnji konec. Prvotni napis začenja 10 cm od levega roba, na desnem robu je koncem črke odsekan. Napis se začenja s črko n, nato je prostor morda za dve črki globoko nenaravno izluščen, slede

še tri, ki jih je težko določiti, zdi se, da sta zadnji dve to. Črke so visoke nekako devet centimetrov. Vrez črk je širok med 16 in 20 milimetrov. Originalna plošča je vsekakor, po razprtem napisu sodeč, bila precej velika. Iz sličnega peščenca je moral biti tudi nagrobnik Rudlieba Kozjaka, ki je nastal dobrih deset let pred Viridino smrtjo in je bil že za Puclja težko čitljiv.¹⁰⁹ Viridin grb torej ni originalni nagrobnik, marveč je bil kasneje napravljen iz nekega gotskega, ki je bil nenamerno uničen, vendar pa tudi namerno uporabljen.

Ker je Virida res v samostanu pokopana, im Gottshaus-Closter, kakor je bila sama testamentarično odredila in tudi sinovi enoglasno trdijo, v samostanski cerkvi pa njenega groba v bližini njenega grba ni najti, ga moramo iskati v cerkvi sv. Katarine, kjer si je bila določila večno dnevno mašo. Tam so bili ob turškem divjanju demolirani grobovi oziroma nagrobniki onečaščeni. Za prenos na častnejši prostor je plediralo onečaščenje. „častno“ mesto zahteva v prvi vrsti vojvodinja. Turjaški se je prav s tem v zvezi moral ukloniti cesarjevemu odloku, čeprav je bila hkrati tudi njegova družina prisiljena k prenosu ozemeljskih ostankov prednikov. Prenos iz Katarinine cerkve na „časten“ prostor, kar more biti le prezbiterij v samostanski cerkvi, kjer imajo vladne osebe privilegirano mesto in tam že dve taki osebi počivata, se je izvršil leta 1497. Leta 1497, dne 14. julija je patriarh (?) oziroma njegov generalni vikar posvetil cerkev sv. Lamberta na Pristavici – „consecratum fuit hoc templum et altare“. Vsekakor smemo novo posvetitev Viridine cerkve povezati s prenosom Viridinih ostankov iz Katarine v samostansko cerkev. Slutiti je, kakor da bi bil opat Martin novega patriarha, ki je tega leta nastopil, Dominika Grimani, povabil na slavnost. Morda je patriarh ob tej priliki rekonsekriral še druge onečaščene cerkve oziroma oltarje. Istega leta, 1497, 11. februarja je patriarh Nikolaj na cesarjevo vlogo inkorporiral samostanu šmarje. Prenos Viridinih ostankov v glavni prezbiterij bi se po teh kombinacijah izvršil sredi leta 1497.¹¹⁰

Prenos relikvij ali *translatio* pomeni v zgodovini cerkve vedno nov spominski praznik, ki deloma odstrani prvotni smrtni dan. V tem smislu bi 31. maj, ki ga podaja moderni stiški nekrolog, meril tudi časovno na *translatio*. Da je Virida v novem mestu v cerkvi morala dobiti nekak nagrobnik, je iz sporazuma med opatom in cesarjem vidno. Tudi je hkrati jasno, da je bil originalni nagrobnik pri Katarini uničen oziroma kot tak neuporaben. Če bi napravili v cerkvi njej nov nagrobnik, bi vsekakor ne bil več iz krhkega peščenca. In to po skoro sto letih. Z druge strani pa bi sodili, da bodo iz pietete do nje ohranili kos njenega originalnega nagrobnika. To metodo je nadaljeval tudi Martinov naslednik, Janec Glavič št. Od tega zahteva vizitator leta 1500, naj podrobno opiše, katere stare pokvarjene sakralne predmete – „antiqua clenodia“ – je dal obnoviti.¹¹¹ Renesančne vinjete na Viridinem grbu spominjajo ne le na podobne na Reinprehtovem nagrobniku, temveč še bolj na fresko iz leta 1482 ¹¹² pod emporo

v samostanski cerkvi, kakor tudi na nagrobnik Pankracija Turjaškega iz okrog leta 1490.

Pucelj govori, kakor da je grb v prezbiteriju na steni.¹¹³ Opat Gallenfels je okrog leta 1690 pri koroškem slikarju Ferdinandu Steinerju naročil v človeški velikosti sliki Leopolda in Viride — do leta 1860 sta viseli še v knjižnici, nato so ju prenesli v muzej v Ljubljano (Radics oc. 27). Na Viridini sliki je grb Viscontijev v pravilni legi. Opat Kovačič je cerkvena okna predelal v sedanjo obliko. Tauferer je restavracijo nadaljeval in v prezbiteriju ob stenah nastanil molitvene klopi s hrbtnim naslonom. Klopi so odstranili ob ponovni naselitvi redovnikov, ko je ljubljanski škof Jeglič proglasil prezbiterij za klavzuro (čemur so se ženske z nevoljo odpovedale!). Verjetno je bil grb ob Kovačič-Taufererjevi restavraciji pod prezbiterijsko okno nepravilno vzdian.¹¹⁴

Viridina translacija dobi tudi od strani Turjačanov potrjenje. Avgusta 1975 smo začeli z raziskovanjem „Turjaške grobnice v Jurjevi kapeli v stari zakristiji“. Tu so bile časovno tri grobnice Turjaških. Najmlajša, ležeča pod steno, v kateri so vzdiani trije grbi, je bila zvrha odkrita že leta 1926. Najstarejša leži v romanski apsidi. Ta je bila leta 1196, ko je bila napravljena gotska podaljšana kapela, razširjena in na desno povečana za polovico. V prvi grobnici so okostnjaki ležali urejeno. Kasneje so vse počez zmetali od drugod nad deset okostnjakov. Brata Turjačana sta leta 1382 (del letnice je bil v grušču) uredila družinsko grobnico pred vhomom v gotsko kapelo sv. Jurja. Zadnji Turjačan, Pankracij, ki je bil tu pokopan, si je še za življenja dal napraviti lep nagrobnik iz temnorumenega peščenca, ki je od Kovačičeve cerkvene prezidave v zazidanem vходу v križnem hodniku. Kmalu po Pankracijevi smrti preneha prijateljstvo s Turjaškimi, ker jim je opat Martin grobnice odpravil. Podrobnosti o Turjaških in Jurjevi kapeli v zaključeni razpravi o stavbni zgodovini (v rokopisu).

V I . K O N Č N A S O D B A

O Č A S U V I R I D I N E S M R T I

Glavno vprašanje ostane še nerešeno. Opat Gallenfels pravi, da v samostanu ne vedo ne za leto ne za dan Viridine smrti. In to vkljub temu, da so leta 1716, kakor tudi še do razpusta opravljali testamentarično obveznost iz 23. 10. 1387 „dnevno mašo pri oltarju sv. Katarine. . . in vsako leto na njen smrtni dan slovesno obletnico z biljami in mašami vseh duhovnikov“. Prvo zmedo je povzročila translacija njenih ostankov iz sv. Katarine v glavni prezbiterij samostanske cerkve leta 1497. Temu je avtomatično sledil prenos dnevne maše iz Katarine v samostansko cerkev. Normalno smemo soditi, da je na njeni nagrobni plošči pri sv. Katarini bil podan smrtni datum. Plošča je bila ob turškem divjanju uničena, s tem je izginil tudi njen smrtni datum. Dne 31. maja 1497 so bili njeni ostanki prenešeni v prezbiterij „na evan-

geljsko stran, kjer je še viden njen grb, kako kača požira otroka, ki ji tiči v žrelu do oprsja". Ob barokizaciji samostanske cerkve leta 1622 so bili na podlagi odloka generalnega kapitlja iz leta 1601 odstranjeni iz prezbiterija nagrobni kamni tako vojvodinje Neže in Majnhardovega otroka, kakor tudi Višenjskega Alberta; deloma je tudi Viridin grob moral občutiti francoski rigorizem.

Umrla je Virida leta 1404, med 7. julijem in 19. oktobrom. Nekrolog, ki je bil zastavljen leta 1494 in izpolnjen leta 1496, torej eno leto pred translacijo koncem maja 1497, je pod 19. oktobrom ne komemorira. Od stiške strani bo treba soditi, da je umrla pred 30. julijem. Tega dne je bila v Stični redovna instanca treh opatov, ki je opata faktično sodno odstavila. Posredno je bila odstavitve kriva tudi Virida. Od nje je bil Lindek dobil, v redu nezakonito dejanje in samostanu v finančno breme. Psihološko vzeto vizitator ne bo podvzel proti Lindeku z železno roko, dokler vojvodinja še živi. Tudi zapis pri Viridinem dolgu je podan v taki obliki, da ga ne moremo pridejati še živeči vojvodinji. Vprašanje gledano od družinske strani: Sin Viljem jo je „poslal“ v Stično. Tu si je izbrala že drugega leta grob in s tem zakončno hotela ostati. Tudi Viljem je v to privolil. Bila je torej odpisana družini. Julija in avgusta sta vojvoda Albreht skupno z ogrskim kraljem Sigmundom na Moravskem, kjer zamanj poskušajo zavzeti Znojmo. Tam zbolil Albreht. Dne 14. septembra ga pokopljejo v Klosterneuburgu. Viljem prevzame varuštvu nad mladim Albrehtom. Julija je torej Viljem popolnoma vprežen v družinske in politične spornosti in si ni mogel vzeti časa kakih deset dni – toliko bi računali za materin pogreb – in šel v Stično. Reči smemo, da se je Virida poslovila od sveta, kakor se je poprej od Dunaja.

Pucljevo in Schönlebnovo napačno letnico ni težko rešiti. Prevzel jo je iz „starega anonimnega kronista“, ki je vsekakor pisal še v gotici. Pri opatu Ulriku je pravilno popravil sedmico v petico. To ne na podlagi razlikovanja gotske številke, ampak na podlagi listine iz leta 1450. Pri Viridini letnici ni mogel priti na zeleno vejico. Gotsko letnico 1404 ni mogoče podati z modernim pisalnim strojem, temveč le z roko in pisalom. Stoletnico so v gotiki izrazili z ničlo nad njo. Sledila ji je rimska četrтка.¹¹⁵ Posredovalec Schönlebn (in Puclja) je gornjo ničlo pridružil oziroma združil z enojko. Tako je nastala napačna letnica 1424 oziroma 1425.

K R A T K A V S E B I N A

Stiški opat Peter je bil nekako štiri leta na dunajskem dvoru za vzgojitelja knežjim pretendentom Leopoldu in Albrehtu. Leta 1365 je Leopold poročil milansko grofico Virido Visconti. Ko je leta 1386 mož izgubil življenje v bitki pri Sempachu, je Virida postopoma izgubila vpliv na vladne posle. Mladoletni otroci so bili dani v varuštvu tujim osebam. Virida se je jeseni leta 1396

umaknila v bližino Stične k šentlambertu pri Pristavici, kjer je bil vojvodski lovski gradič. Koncem oktobra leta 1397 je napravila oporoko in želela biti pokopana v cerkvi sv. Katarine v samostanu. Umrta je v drugi polovici leta 1404 pred 15. oktobrom. Ko so Turki samostan in cerkev sv. Katarine onečastili, je opat Martin dobil od cesarja Maksimilijana dovoljenje, da posmrtno ostanke prenese v samostansko cerkev, kjer je med knežjimi osebamı dobila prostor v prezbiteriju na levi strani glavnega oltarja. Iz uničene nagrobne plošče je bil napravljen spominski grb, ki so ga namestili na steni nad njenimi ostanki. Leta 1936 je bil prenesen na kapiteljsko steno. Datum 31. maja, ki ga podaja moderni samostanski nekrolog, se nanaša na prenos njenih ostankov leta 1497.

VIRI IN OPOMBE

- ¹ Pueljevi nekrologi, rokopisna zbirka ODAS št. 114 (I. 5c), AS.
- ² Seznam duhovnih ustanov napravljen ob razpustu 25. oktobra 1784: Uiber alle bey dem... Stift Sittich vorgefundene Stiftungen, AS.
- ³ I. Janežič (J. Kraljev), DiS, 1894.
- ⁴ Dun. drž. arhiv, Böhm 115 (Rot 8/2), str. 277.
- ⁵ Radics, Herbard 31.
- ⁶ Idiographia, AS; 10550 fol. 11 v dun. drž. knjižnici.
- ⁷ 10550 fol. 11 in 99.
- ⁸ S. Lamperti in Pristauiza — S(amostanski) A(rhiv) v S(tični).
- ⁹ Orig. koncept z dne 3. 6. 1667 — SAS.
- ¹⁰ SAS: 24. 2. 1689 daje opat Gallenfels svojemu slugu Jožefu Widtmannu v najem, najprej za tri leta, ki se podaljšuje do 1716 in verjetno še naprej, najemnina znaša 150 gld in 3 dukate, sledeče kmetije: 3 na „Greiffenberg oder Pristaviza“, 4 v „Debetschu“, 2 v „Khlein Osredig“, 6 v „Pollana“, 1 „Uplaty“, 1 „Na Planini oder Alben“, 2 „Na Obulni“, 1 „V Krischach“. Na vseh kmetijah pobira tretji desetinski del šentviški župnik. V SAS je še dva meseca mlajša listina (24. 4), ki podaja gornja imena nekoliko drugače: zu Grafenberg oder Pristauiza, Dabetschie, Khlein Osredigg, Pollan, U Platy, na Planini oder Alben, na obulni, v Krischach.
- ¹¹ Urbar iz leta 1572 (SAS) pripominja, da je samostan dobil šentviško kaplanijo ali beneficij pod opatom Wolfgangom (1550-1566). Prejsta jo imela brata Janez in Gabrijel Glovičar; njima je samostan zamenjal svoj svet v Šmartnem pri Litiji. Po urbarju iz leta 1701 (SAS) spadajo pod šentviško kaplanijo vasi Pristavica, Debeče, Planina, Vel. in Mali Osredok, Brestovec, Poljane, Obolno, Plate in Dobravica. Puelcj (Idiogr. 76; 10550, 99) pravi, da je šentviško kaplanijo dotiral Pavel Glovičar leta 1522. Ko je rod izumrl, je prezentacijska pravica prešla na stiške opate. Pavla Glovičarja srečamo leta 1405 med upniki opata Lindeka. Njegov brat je prav tako med Lindekovimi upniki radi zaozstanka kot uslužbenec pri opatu (DR II, 52).

¹² Huber, Gesch. d. H. Rudolf IV., Innsbruck 1865, 72 sl.

¹³ o. c. 146.

¹⁴ Kapiteljski arhiv v Vidmu.

¹⁵ Huber o. c. 65.

¹⁶ Richter, Gesch. d. Stadt Laibach; Klun, Archiv II, 3, 204; Idiogr. 60; 10550, 90; Steyrer 275.

¹⁷ Zadnjič srečamo Petra v Stični tega dne (DS= Documenta Sittic., po prepisu v SAS), opat Arnold prihaja prvič 2. 2. 1361 (DS st. 31).

¹⁸ Grebenc, Gospodarska ustanovitev, 72.

¹⁹ Opat Peter nastopa v Stični spet prvič 24. 6. 1365 (DS st. 37). Podrobneje v študiji o vrsti opatov (rokopis).

²⁰ Grebenc oc. 33.

²¹ Dež. knežji arhiv v Innsbrucku 277/1.

²² SAS.

²³ Pavel Glovičar prihaja v nekrologu pod 21. 10. in sicer v vrsti plemiških osebnosti (GMS 1936, 67).

²⁴ 10550, 99. Ali sta opata Glaviča iz leta 1500 oziroma 1523 v sorodnih zvezah z Glovičarji, potrebuje se preiskav. Ime Glavič je po šentiviški župniji v 16. stoletju in še sedaj dokaj razširjeno.

²⁵ DR II, 52.

²⁶ DR oc. — Ni sicer jasno, če so vsi imenovani Glovičarji bratje. To smemo sumiti le radi zvez s samostanom. Pavel je kaplanijo v Šentvidu mogel ustanoviti le s pristankom stiškega samostana, ki mu je bila župnija inkorporirana. V tej časovni dobi bi mogel biti le opat Peter kot predstavnik samostana. V kakšni sorodstveni vezi je s Pavlom Jakob (z ženo Marjeto) leta 1452, ne vemo (prim. Grebenc oc. 91). ST piše Jakoba kot Glaviča.

²⁷ Leta 1401, 17. januarja — Mlinarič, Topografija 82.

²⁸ Gegenäbte 30.

²⁹ AS, v prepisu 18. stol.

³⁰ Leta 1500, 26. aprila izdaja 24 kardinalov odpustke za cerkev sv. Magdalene v Halltal pri Innsbrucku, kjer je isti tekst s prav majhno razliko (N. Grass v Cusanus-Gedächtnisschrift, Innsbruck 1970, str. 455). — Med Virido, „Greiffenberg oder Pristaviza“ in Glovičarji je čutiti notranji odnos. Greiffenberg je morala biti last deželnega kneza. Le na tej stvarnosti se je mogla Virida naseliti na tej točki. Knežji urbar iz leta 1466 (Innsbruck, dež. arhiv 1277) kraja več ne omenja, čeprav so v neposredni bližini še dedni kraji kakor Obolno, Debeče, Osredek. Greiffenberg s Pristavico je bil torej že leta 1466 izločen iz lasti deželnega kneza. Kaj se je pred tem s krajem zgodilo? Leta 1422 ustanavlja v šentvidu Pavel Glovičar kaplanijo. Med dotiranimi kraji je tudi „Greiffenberg oder Pristaviza“. Pavel Glovičar in žena Hayna prihajata v stiškem nekrologu iz leta 1496 (prepis v novi redakciji) pod „nobiles“. Bil je vsekakor v višjem osebnem položaju. Leta 1405 srečamo v zvezi z resigniranim opatom v Stični Albertom Linderkom Pavla in brata Jurja med samostanskimi upniki z najvišjo vsoto, namreč z 267 fl in 40 markami (DR II, 52). V primerjavi s samostanskimi letnimi dohodki, ki so med 14. in začetkom 16. stoletja znašali med 700 in 1200 goldinarjev (prim. DR II, 30 in SAS iz leta 1516). Leta 1454 mora samostan preživljati okrog 150 oseb, za kar dohodki ne zadoščajo — Marian, Austria S. 6, 341. Gornji grad je moral leta 1388 60 oseb preživljati z 200 goldinarji — Graz, dež. arhiv 3638. Stams ima sredi 14. stol. okrog 800 mark dohodkov, s čimer mora preživljati poleg številnih nastavljenecv še okrog 50 konventualov — gl. Linder-Grass, Beiträge 196). Glovičarja poklanjata velikodušno ves znesek samostanu

(za dve večni luči in eno večno obletnico — DR II, 51). Poleg tega je bil samostan Jurju dolžan 90 funtov, kar je med naštetimi upniki najvišja vsota (DR II, 52). Jur Glovičar je vsekakor moral biti na pomembnem upravnem položaju v samostanu.

Pavel Glovičar kot ustanovitelj šentviške kaplanije je moral že pred 1422 imeti močan vir dohodkov. To dejstvo je čutiti tudi leta 1405. Od kod bi si mogel pridobiti toliko premoženja? Virida si je bila najela za gospodinjstvo domačinko Čretežko Elizabeto, rojena Turjaška. Njen svak, Andrej Čretežki je v času Viridinega bivanja pri šentlambertu kot resignirani opat eden treh uradnih samostanskih burzarijev. Kazno je, da je Virida morala tudi upravnika prevzeti iz domačega področja. Moral je voditi Viridina gospodarska in finančna vprašanja, med temi izrazito dohodke iz Ljubljane, Kamnika in Kranja, ki so ji bili zapisani ob poroki v Milanu. Pavel je v tem svojstvu avtomatično smatran kot „nobilis“. Ker je Pavel Glovičar že leta 1422 lastnik „Greiffenberg oder Pristaviza“, menda ne sežemo mimo zgodovinskega dejstva, če njemu prisodimo upravnništvo pri Viridi. Ali je Glovičar Greiffenberg s Pristavico od Viride kupil, ali pa mu je svet zapustila oziroma podarila „za zvesto službo pri materi“, kakor se sin Ernest izraža pri podaru Čretežki Elizabeti leta 1411, pustimo ob strani. Verjetnejša je druga misel.

Leta 1500 gre osebno v Rim „circumspectus vir Jeronimus, svetni škofijski duhovnik, sin pokojnega Jakoba“, kjer pri 16 kardinalih dobi posebne odpustke za cerkev sv. Lamberta. Smatra se za lastnika cerkve in vsekakor tudi področja, kjer cerkev stoji skupno s Pristavico. Do cerkvenih prelatov ima svoboden dostop in je respektiran kot neka odličnejša osebnost. Oče je že med pokojnimi in on torej že v zrelih letih. Tudi slovesna posvetitev cerkve po patriarhu leta 1497 govori za Jeronimovo nobiliteto. Njegove starše, Jakoba in Marjeto srečamo v stiških listinah leta 1452 (Grebenc, Gospodarska 91). Po tem popisu more biti Jeronimus nosivec šentviške kaplanije. Pavel Glovičar je kaplanijo zamislil kot družinsko dednost in torej mora Jeronimus biti iz rodu Glovičarjev. V tej smeri moramo tudi šentviškega kaplana Janeza (1466-1496) smatrati za Glovičarja (gl. Grebenc oc. 94).

Rod Glovičarjev izumre pred 1560. Tega leta namreč preide prezentacijska pravica za šentviško kaplanijo na stiške opate. Kaplanija ali beneficij je čisto samostojna. Župnija je samostanu inkorporirana in opat ima avtomatično pravico nastavljanja vikarja. Kako more prezentacijska pravica nad kaplanijo preiti na stiške opate? Leta 1560 je opat Wolfgang Neff (1550-1566)). Začetkom 16. stoletja je v Stični opat Janez Glavič (1500-1508), njemu sledi kasneje opat popolnoma istega imena (1523-1530, gl. Grebenc oc. 241). Oba imata v grbu ključ (latinsko *clavis* prirojeno za *glavis*-č). Če analiziramo mlajšega Glaviča v njegovem nastopu in obnašanju že na dunajskem študiju, posebno pa v vlogi samostanskega ekonomata, kakor se spozna v Ljubljani, se družbi s plemstvom in deželnim glavarjem, pri procesiji je na odličnem mestu (DR III, 109), ga moramo vključiti v „nobiles“ Glovičarje. Starejši opat Janez Glavič mora po tej liniji biti tudi Glovičarjevega rodu. Motiti nas ne sme fonetično podajanje imena „Paul Glogwitzer“ (leta 1405), Glemwitzer/Glowitsch (1452 — ST, Grebenc oc. 91), „Paul Glogowicz“ (leta 1496), „Paul Glowitscher“ (leta 1560) in „Glauitsch“ (ok. leta 1530), ker je bilo takrat precej v navadi imena preusmerjati v rodbinsko skupnost.

Da so stiški opati v srednjem veku večkrat prihajali iz domačega plemstva oziroma iz vplivnejših družin (Galli, Čretežki, itd. — pač radi

večje možnosti študija, povezanosti v javnosti itd.), imamo primer iz leta 1341. Takrat podarja „Gall de Gallenstein iz šentjurske gore desetino na Mekinjah, Ilovci in Brezovcu. V znak fevda daje samostan rodovini letno enega konja. Dolžnost pa premine, če član postane opat v Stični“. Kasneje pa je samostan desetino kupil od dedičev pokojnega Janeza Holzerja (ki je bil v sorodu z Glovičarji — gl. Grebenc oc. 61).

Kot neko posebnost moramo označiti ime „Pristaviza“. Skozi vsa stoletja ohranja namreč ime le v slovenskem klicu brez nemške prevedbe! Podobna krajevna imena srečavamo vedno še v nemškem prevodu npr. Pristavica pri Biču, Pristava pri Trebnjem in Pristavlja vas so Mayerhof, dočim je Höflein slovenska Dvorska vas kakor tudi Zadvor pri Sostrem. Slovenstvo je živo posebno v 15. stoletju (opat Zaletel 1441-1449, leta 1448 dobi Stična v paterniteto hrvaško Topusko, kjer je upravnik stiški ekonom, deželni knez Friderik, kasnejši cesar se nauči slovenščine, opat Urban Paradeiser ima ime Paradižič, leta 1502 pošlje reinski konvent v Stično svojega člana, da se nauči slovenskega jezika — DR II, 765, leta 1489 je samostanski pravdnik plemeniti Apfaltrer, ki se v razpravah s podložniki poslužuje slovenščine kot „uradnega jezika“ — Pucelj 89.).

³¹ Grebenc oc. 91. — Mikužu, Topografija 65, je listina nepoznana.

³² Grebenc oc. 81; Steyrer 272 pove najprej sumarično, da Virida kupuje od samostana 13 kmetij, ki po smrti spet pripadejo samostanu ter pripiše „konec listine — finis instrumenti“ z okrajšano letnico „1398 ante festum S. Georgii“, dočim DS st. 41 navaja „des Sonntags vor S. Georgentag“ in vsoto denarja (250 dukatov). Krajevna imena sporoča le ST (iz leta 1771). Mikuž oc. 65 smatra listino kot nov zemljiški prirastek, kar je napak.

³³ Grebenc oc. 83. — Mikuž oc. 66 spet smatra za nov zemljiški prirastek.

³⁴ Grebenc oc. — Mikuž ponovno trdi, da je listina nova pridobitev zemlje.

³⁵ Mlinarič oc. 82.

³⁶ Grebenc oc. 82.

³⁷ V listinah ni povedano, od katere strani naj bi predlog za zamejno prišel. Se je hotel opat Lindek prikupiti vojvodu? Je hotel svet arondirati? Vsekakor je ljubeljski prehod za vlado pomembnejši kakor oddaljeni Dobrníč, čeprav je tudi v tej okolici vojvodska zemlja.

³⁸ Milkowics, Klöster 60. V Kostanjevici nastopa Lindek zadnjič 4. 4. 1387, v Stični ga zasledimo prvič 29. 4. 1388 (Marian, Austria S. VII. 280).

³⁹ DR II, 32.

⁴⁰ Grebenc oc. 231 sl; Cist. Ch. 1897, 159.

⁴¹ DR II, 78.

⁴² Topografija 43. — Morda ga pa zamenjava s kakim drugim opatom. Nekaj podobnega namreč zasledimo tudi v njegovi prvi disertaciji (Vrsta stiških opatov, 26), kjer trdi, da je goriški grof Albert opata Konrada „skoraj golega, bosega in konju za rep privezanega od vlekel v ječo“ (isto ponavlja tudi v Topografiji, str. 22). Milkowics, Klöster 54, od koder Mikuž prevzema, je govor o oglejskem patriarhu Gregoriju de Montelongo.

⁴³ Leta 1388: „datum in nostro coenobio aestivali“ (Marian VII, 238). Leta 1518 ga ekonom imenuje „frischlingshoff“ (Distributa v AS).

Oglejski vizitator je 3. 10. 1593 „in thalamo Superiori Coenobii Sitisensis“ (Videm, nadškof. arhiv).

⁴⁴ MHKV 1862, 50. Greymel prejme od vojvoda tri kmetije (dve denarni, eno žitno) v Trebnji gorici, šest v Znojilah (pet denarnih, šesta žitna) ter četrtnsko kmetijo v Trebnji gorici, ki donša 25 pfenigov. Greymelov sin Leontius (10550, 96: filius Greiner dictus ab Obergurgck) podarja leta 1401 samostanu eno kmetijo v Prevalju pri Hinjah za samostansko kmetijo pri Trebnji gorici pri Muljavi (Gospodarska oc. 83 in 164 — Mikuž, Topogr. 66 vidi v imenu napako za Vrh-trebnje). — Vojvoda je vsekakor imenovani svet dal Greymelu za prevžitek v Viridini službi? Je Greymel morda istoveten z „dvornim podmaršalom“?

⁴⁵ Streyrer oc. 275 listino le registrira. — Vojvoda Leopold potrdi Stamsu privilegije 27. 6. 1396 (orig. v stamskem arhivu). Tu pravi vojvoda, da sta se z Viljemom domenila, da vsak na svojem področju potrdi samostanom privilegije oziroma stare svoboščine. Je morda Viljem nalašč odlašal oziroma hotel materino preselitev in potrditev svoboščin načrtno združiti?

⁴⁶ Idiogr. 67.

⁴⁷ 10550, 99.

⁴⁸ I, 195.

⁴⁹ Hantsch, Gesch. Österr., Wien 1951, 168.

⁵⁰ Radics oc. 109. — Fabianovi nekrologi so temeljitejši kakor Puceljevi. Žal, da se je malo njegovih spisov ohranilo.

⁵¹ 10550, 11: Virida umre „circa 1424, licet aliqui anno mox sequenti obiisse referant“. Na fol. 99 pa zapiše smrt v leto 1425 ter pripomni, da tako trdi Schönleben — „anno praecedenti“.

⁵² Taphographia, 1772, I. 203. Imenovani stavek jemlje iz Valvasorja in iz Granelli (Germ., Austr., Ducat. Carniol., str. 87). V četrtem zvezku objavlja na strani 113 listino, z dne 11. 3. 1414.

⁵³ Klöster 60.

⁵⁴ Gegenäbte 145. Na strani 31 pravi 1425.

⁵⁵ MMVK 1907, str. 173 po prepisu v Testamentslibell list 109 v drž. arhivu v Gradcu.

⁵⁶ Čretežka Katra, vdova po Fricu, in sin Viljem zastavljata Viridi za 400 dukatov 18 kmetij po Slovenski marki. Original je v drž. arhivu na Dunaju. Prepis v Testamentslibell iz leta 1409 ima precej napak: Frica piše za Franca, iz 18 hub jih napravi 20, v Bitni vasi ima štiri hube namesto treh, v Trobel pet namesto štiri, Magendorf pretvori v Wagsdorf itd.

⁵⁷ DR II, 52.

⁵⁸ DR II, 30.

⁵⁹ Canivez, Statuta Cap. gen. III, 418: Nec audeant praefati visitatores in ipsis visitationibus sibi alios abbates adjungere — nisi pro consilio vel auxilio, ubi casus depositionis alicuius abbatis, vel aliud magnum et arduum negotium.

⁶⁰ DR II, 30.

⁶¹ Original v SAS. Izdan v Osojah 26. 6. 1403. Do leta 1942 je služil kot ovoj urbarja iz leta 1574. Zaznavni so znaki žebčev, s katerimi je bil pribit na cerkvena vrata samostanske cerkve kot interdictorium. Milko-wiczu (oc. 40) in Mikužu (Vrsta 38) nepoznan.

⁶² DR II, 95.

⁶³ DR II, 51.

⁶⁴ DR II, 56.

⁶⁵ DR II, 73.

⁶⁶ DR II, 95. — Za stiške razmere med 1405 in 1407 je važen reinski dnevnik "Cellerarius et bursarii 1399 - 1410", posebno listi 80, 110, 112. Radics ga je za svojo razpravo Gegenäbte popolnoma prezrl.

⁶⁷ DR II, 58 in 95.

⁶⁸ MMVK 1907, 169.

⁶⁹ Huber, Gesch. d. Verein. Tirols, 253; Hantsch, Gesch. Österreichs I, 179.

⁷⁰ oc. 31 in 136.

⁷¹ Katra in sin Viljem sta vsekakor dani termin zamudila. Zato je Ernest svet zastavil 7. 3. 1409 svojemu opodi Hanns von Windenu.

⁷² Elizabeta Čretežka, dvorna dama najprej pri Viridi, nato pri Leopoldovi (+ 3. 6. 1411) ženi Katarini, končno pri Ernestovi Cimburgi, naj umre leta 1425 (MMVK 1907, 200) med 26. 2. in 18. 5. V stiškem nekrologu prihaja pod 23. oktobrom (GMS 1938, 69).

⁷³ MMVK 1907, 173.

⁷⁴ Grebenc oc. 84.

⁷⁵ DR II, 74. Senior Andrej Čretežki je imel važno besedo kot blagajniški prisednik. Obtožnica iz leta 1398 in leta 1404 očita Lindeku izrecno, da je brez vednosti in dovoljenja konventa na veliko odtujeval samostansko zemljo ter da ni nastavljal burzarijev, ki jih predpisuje Benedictina (Canivez III, 416: in quolibet monasterio duo bursarii eligantur).

⁷⁶ Reinski arhiv, „Cellerarius et bursarii“ beleži na listu 112; prim. DR II, 81.

⁷⁷ DR II, 81. — „Cellerarius et bursarii“ beleži leta 1407 na listu 110 izdatek svojega opata ob sestanku z generalnim vikarjem v Vetrinju v poletju — in Victoria in estate, ter na listu 112 izdatek istega leta kurirju v Scanzanone in Stično ter ponovno v „monasterio prenotato de Adriach“. Janauschek (Origines, LVI) šteje med dvomljive samostane tudi „S. M. de Scantio“, čigar cerkveno posvetitev je izvršil leta 1318 škof iz Bergamo. Avtor trdi, da pri redovnih zgodovinarjih ni najti samostana pod tem imenom. O Brondolo na benečanskih lagunah (oc. 232: S. Trinitatis et s. Michele di Brondolo) ve povedati, da je nastal na propadli benediktinski opatiji, ki ga je potrdil papež Gregor IX. 19. 5. 1229. Leta 1381 so ga Genovezi porušili, Benečani pa pozneje na njegovih ruševinah zgradili utrdbo. Papež je od doža zahteval, da redovnikom preskrbi druge postojanko. Dož jim je leta 1409 dal opuščeni avguštinski samostan S. Spiritus in Insula v Benetkah. Leta 1407 so torej redovniki še stanovali v „Scanzone“ tj. „S. M. de Scantio de Adriach“. O Brondolo prim. Cist. Ch. 1955, 71, ter Canivez IV, 100 pod letom 1408.

⁷⁸ DR II, 81.

⁷⁹ Prepis v AS; prim. Steyrer 276; 10550, 97; Radics oc. 31. Gotstinska dolžnost je morala biti dokaj v finančno breme. Ob inkorporaciji Bele cerkve npr. pravi patriarh, da želi s tem aktom deloma kriti izdatke in dolgove, ki jih povzročajo slabi časi, vojske, veliko število

redovnikov in oseb, ki jih mora samostan preživljati, posebno pa „quia in praefato monasterio magna hospitalitatis servari consuevit et servatur, ipsum obruatur et confundatur“ (DS 49; Grebenc oc. 91).

⁸⁰ RA, A IX, 1.

⁸¹ DR II, 95.

⁸² Stanovanje dobi Lindek v Slovenjgradu v zaščiti Celjana Hermana in ne v Gradcu, kakor piše Radics (oc. 143). A. Graf (Rein und Sittich, 8) postavi konventni reverz napak v leto 1408.

⁸³ Mašne obveze ni v seznamu Ustanov ob razpustu leta 1784.

⁸⁴ DR II, 78.

⁸⁵ 10550, 100.

⁸⁶ N. Grass, Cusanus als Rechtshistoriker und Jurist, Innsbruck 1970, 166).

⁸⁷ Opat Peter se je svojim podpornikom oddolžil na ta način, da jih je sprejel v nekrolog. Čretežko Elizabeto smo že omenili. Od sosednjih opatov so ga podpirali reinski, kostanjeviški, vetrinjski in zwettelski. Nekrolog iz leta 1496 je ohranjen le v skromnem fragmentu: iz prve polovice septembra so ohranjeni konverzi, iz druge polovice novinci, iz druge polovice oktobra familiares, iz prve polovice novembra pa patri in opati. O opatih, ki so umrli izven kroga, ki ga ohranja nekrolog, ni mogoče soditi. Kostanjeviškega Andreja zapisuje pod 4. november, kakor ga omenja tudi reinski nekrolog iz leta 1390 (MG Neer. II, 352). Zwettl je zastopan s p. Ulrikom, ki umre kmalu po letu 1408 (Zwettl, rkp. 5, 263 b; Annales, Link, II, 87). Morda je bil imenovan poslan v Stično v pomoč oslabiljenemu konventu s Petrovim povratkom. — Tu moramo zastaviti vprašanje o času nastanka nekrologija, ki ga je objavil M. Kos v GMS 1938. Na strani 65 sodi, da je nastal kmalu po letu 1432. Že na prvi pogled moremo razbrati, da je bil sestavljen iz starejših predloge in torej na novo spisan. Ni ga torej mogoče smatrati za originalnega v smislu prvotnega, ki bi rasel od samostanskih početkov. Osnovna roka je iz starejšega nekrologa napravila osnovo, katero so kasnejše roke nadaljevale, vse to po tekočem vpisu. Prvi pisec je delal pod vidikom časovnosti. Imena, ki so mu časovno bliže in prezentna, je postavil na čelo, nato je prenesel starejše osebe, katere je celo združeval. Nekaj primerov: Elizabeto Čretežko iz leta 1425 (?) devlje pred Offnio Šumbersko iz okr. leta 1250 (prim. Pucljev in Fabianov nekrolog!). Vojvoda Ulrika in brata Filipa združi pod datum prvega, čeprav je drugi umrl deset let kasneje in drugega dne (22. 7.). Pisec je delal z naglico in zagrešil napake iz nepazljivosti oziroma slabe čitljivosti. Opatu Petru je zapisal „MCCCCXXVIJ“ ter izpustil predzadnjo enojko. „Sitticensis“ piše z dvema t, čeprav so v času opata Petra pisali na splošno z enim t. Slično napako je napravil pri vetrinjskem „Wernhardus“ namesto pravnega Eberhardus (gl. Neer. Gurb. v MG 368 in 374; St. Lambert in Admont — opat Eberhard umre 6. 11. 1155/63, po Metzgerju 1157). Nekrolog bi nastal tik pred letom 1496. To trditev opiramo na sledeče momente. Prva oziroma osnovna roka je spisala večino teksta. Druga roka je izpričana šele pri vpisih, med katerimi je izrazito podana z letnico 1496: Pod 1. oktobrom je „Magister Nicolaus prebendarius 96“. Ista roka je vpisala tudi vsa imena, o katerih sodi M. Kos, da „so prišla koncem 15. stoletja (15 ex)“. Če naj njegova sodba drži, da je osnovni tekst nastal „že kmalu po 1432“, kako naj potem razumemo molk 60-tih let, od 1432 do „15 ex“? Naj bi se torej nekdo želel po dobrih petdesetih letih spomnil in zopet nadaljeval nekrolog? Saj je bila knjiga vsak dan v rabi v kapitulju! Vsekakor je

vprašanje nujno treba povezati s turško katastrofo leta 1471 ter dalje na restavracijo pod opatom Martinom, z Viridino translacijo leta 1497 in njeno cerkvijo na Pristavici, ki je bila julija 1497 na novo posvečena. Turško opustošenje leta 1471 je posebno na dlani v stavbni zgodovini (v rokopisu). Vendar se zdi, da je samostan tudi kasneje doživel nekaj podobnega, čeprav ve Pucelj le za 1475 in za 1528 leta.

Izredna vizitacija 23. januarja leta 1492 kaže, da je pred kratkim nekaj hudega bilo. Vizitator namreč od opata Tomaža zahteva, da v teku leta pozida konventno obednico ter zapre dohode v križni hodnik. Da bi 20 let ležalo vse v ruševinah, si je težko misliti. Saj je rečeno, da je opat Ozvald samostan popravil. V zvezo z januarsko vizitacijo smemo na vsak način vplesti naslednje poročilo. Leta 1491, deset dni pred Mihelovem (torej 18. 9.) je turško krdelo pridrvelo do Hrušice pri Ljubljani, ki pa je bilo potolčeno (Vrhovnik, GMS 1926/1927, 12 sl.). Leta 1548 nastopa v sodni razpravi priča „starček Miha iz Šmartnega“. Starost opiše, ker ne ve, kdaj je rojen: „spominja se prvega prihoda Turkov na Dobravo pri Stični“ (wisse sein Alter nit, aber er gedencckht, dass die Turgenn das erstemal in die Dobraw bey Sittich khumen gewesst sein) (SAS). Zamenjava tu Dobravo z Muljavo? Mogoče je tudi res Dobrava „pri Stični“. Vendar katera treh Dobrav pri Stični naj bi bila? Dve sta levo od Stične (Vel. in Mala), tretja je desno, nad samostanom pri Metnaju. To imenuje urbar leta 1701 „nad Brezovcem“. Če se starček ni zagovoril, potem bo vsekakor res ta pri Metnaju. V Metnaju je namreč leta 1550 patriarh Grimani obnovil posvetitev ondotne cerkve (na desnem loku je ostanek gotske freske — Janeza Ljubljanskega?). Morda smemo cerkveno obnovo spraviti v zvezo z omenjenim napadom. Starčku bi smeli starost postaviti morda nekaj nad osemdeset let. Morda misli starček na prvi vdor Turkov v stiško okolico leta 1469. Takrat so divjali okrog Žužemberka (gl. Gruden, str. 338). Njegova starost bi kazala na leto 1469.

Turški napad na Muljavo v zvezi s Stično je znan (Pucelj, Idiogr. 86; 4200 ljudi je bilo odvedenih v sužnost). Turško krdelo pri Hrušici ni moglo biti številno, ker so ga potolkli okoliški kmetje, ki sta jim pomagala dva viteza s šest konji. Smer tolpe bi govorila, da so prišli preko Dolenjske mimo samostana. Vizitacija leta 1492 je bila izredna. Posebno dohodi v križni hodnik in obednico stoje v ospredju. Dohod med kapitljem in parlatorijem je bil takrat še odprt (leta 1486, kakor je vidno na podboju). V kapitlju je bil nekrolog. Morda je bil takrat skupno z obednico poškodovan oziroma tako uničen, da ni bil več čitljiv. Ker med vpis iz leta 1496 in napravo novega nekrologa ne moremo vstaviti večjega časovnega premora, bo treba osnovno roko nastaviti nekako v leto 1494 oziroma 1496.

Na podlagi poznejšega vpisa v nekrologu moremo točno leto nastanka določiti. V stolpcu novincev je pod 16 in 17. septembrom ohranjen naslednji vpis: 16. 9. „...us novicius“, 17. 9. „...vuire con... do Alberto comite de Goricia sollempniter“. Novincu moremo dostaviti ime Laurentius. Pucelj namreč v nekrologu na koncu konverzov (94 konverzov po abecednem redu, zadnji je izven abecedne vrste, ker umre 1664 in je v samostanu le kot gost) navaja po abecednem redu tudi novince (zadnji je Frančišek Jankovič, umre 24. 7. 1701 in je izven vrste) in sicer podaja šest imen, katerih zadnji trije se imenujejo Laurentius, Nicolaus, Ulricus. Tudi v našem nekrologu prihajata dva in sicer 18. 9. Nicolaus, 22. 9. Ulricus. Pred tema dvema pa bo vsekakor prvi od te zaporedne trojke, Laurentius. Dne 17. 9. je komemoriran med novinci tudi goriški grof Albert. Napis, ki ga M. Kos deloma napak čita, se glasi „debet seruire conventui a domino Alberto comite de Goricia

sollempniter“. Kos grofa istoveti z Albertom II., ki naj umre 3. 9. 1304 ter „zapis v našem nekrologu je zašel na mesto, ki je po času in rubriki napačno“ (oc. 68). Tu gre za goriškega grofa Alberta, ki umre začetkom marca 1374 in je bil poročen s Katarino Celjsko. Vdova napravlja 2. 2. 1375 slovesno ustanovo za pokojnega moža „grofa Alberta: opat s konventom se obvezuje, da bo zanj opravljal večno peto mašo in bilje s 25 redovnimi duhovniki“ in sicer „vsako kvaterno sredo“. Pitanca konventu je točno popisana (gl. Grebenc oc. 75). V ekonomskih izdatkih leta 1518 je vsake kvatre zapisan „servicium conventui“ — 3a feria ante barbare servicium raytenberger 6rl (1. 12.), 6ta feria 4or temporum in adventu (17. 12.), 4a feria ante reminiscere 6 rl (3. 3.), 6a feria ante reminiscere 6 rl (5. 3.), 6a feria ante oculi (12. 3.), 4a feria 4or temporum 6 rl (26. 5.), 6a feria ante trinitatis 6 rl (28. 5.), servicium trinitatis (30. 5.), 5a feria ante margarethe (15. 7.), vigilia Laurentii (9. 8.), 4or temporum post crucis (15. do 18. 9.). — Več Čretežkih prihaja med dobrotniki duhovnih ustanov: leta 1304 Richtca (luč pri oltarju sv. Martina in trikratna pogostitev revežev — oc. št. 21.), leta 1318 Greif (10 kmetij v Višenjski Dragi, večno luč... in pogostitev 12 revežev — oc. št. 24.), 1334 „bratje in bratrancei“ (obletnica — oc. št. 25.), leta 1359 Rudolf (večna obletnica — oc. št. 35.). V času Lindekove nesrečne vlade igra resignirani opat Andrej (1382 do 1387) pomembno vlogo. (Distributa fratris Urbani cellerarii v AS). Iz vizitacije leta 1551 (arhiv v Reinu) izvemo, da je pitančno vino v konventu odpravil opat Cerar (1534-1549), ker se obletnice radi skrčenega števila konventualov niso opravljale s predpisanimi slovesnostmi (cum summa esset fratrum penuria). Sedemnajsti september pade leta 1494 na sredo (1374 oziroma 1475 pade 17. september na nedeljo oziroma ponedeljek). Tako moramo soditi, da je bil nekrolog zastavljen leta 1494 in dopolnjen leta 1496. V seznamu duhovnih ustanov iz leta 1784 letnice ni. Verjetno je odpadla leta 1633, ko je bila posest v Bodendorfu prodana oziroma zamenjana (gl. Grebenc oc. 118 in 229). Kos je imel nesrečno roko tudi pri Perneku, kjer je iz gotske M50XIX napravil Joannes XIX.

⁸⁸ Valvasor XI. — M. Rupel, Valvasorjevo berilo, Ljubljana 1951, 246 nápak prevaja, ko pravi „nagrobnike spraviti iz samostana“. Pravilno je „po samostanu grobove oziroma nagrobnike odstraniti“. V Ruplo-ljevem prevodu bi sodili, da so nagrobnike iz samostana kam drugam spravili in jih torej ohranili.

⁸⁹ Steyrer 277. — Opat pravi „ex fundamento“, dočim piše Pucelj „ex fundamentis“ (10550, 22) „antiquam ecclesiam ... solo ae quasset — novam ecclesiam e fundamentis erexisset“ (10550, 118 in 120). Radi tega razumejo drugi, da je bila cerkev do tal porušena oziroma od temeljev novo pozidana. Izraz opata Gallenfelsa „temeljito predelal“ je vse kaj drugega kakor pa „od temeljev novo zgradil“. Pucelj je izraz prevzel nekontrolirano od prednikov. „Solo aequasset“ pomeni, da je cerkveni teren zunaj bil takrat zravnán. O tem podrobneje v stavbni zgodovini (rokopis).

⁹⁰ Reinski arhiv.

⁹¹ Stiški „codicillus“ je v nasprotju z „diploma“, ki jo prejema Turjaški. Stiška listina je bila torej obsežna.

⁹² Carniola 1910, 239.

⁹³ 18. 5. 1773 je bil tu pokopan samostanski uslužbenec Anton Hribar, 15. 2. 1774 poldrugo leto star otrok osebenka Andreja Okoren, 25. 3. 1776 Jožefa Škrajner itd. (Šentviške mrliške matice 1771-84).

⁹⁴ Leta 1521 je šel prior spovedovat „in die Capellen vor dem Thor“ (RA, A, IX, 6). 5-8 1640 določa vizitator, da je ženskemu svetu

„locus extra monasterium deputetur, ubi devotioni satisfaciant“ in smejo v samostansko cerkev le, kadar opat pontificira, češ „huic extra monasterium in vicino sacello pro saecularibus divinum officium debite peragatur“ (arhiv v Heiligenkreuzu Rub. 63, fasc. IV, 4: prim. 10550, 126). V vizitatorjevih navodilih iz let 1577 in 1580 je zahteva, naj se nemudoma restavriate dve kapeli „zwo Capellen, eine in des Herrn Prelaten in Thurn und andere ausserhalb des Closters in der Vinkmauern“, in naj se v njih, če ne dvakrat pa vsaj enkrat na teden opravi sveta maša (RA, A, IX, 17). Tudi v tem dejstvu moremo razbrati namig, da so s prenosom grobov bile prenešene tudi duhovne obveznosti v samostansko cerkev.

⁹⁵ GMS 1936, 146. — „Thurn“ se je imenoval tudi obrambni stolp na južni strani samostana ob žitnici, ki ga je dal podreti opat Kovačič, ko je dopolnjeval zadnji del „nove prelature“. Tloris iz leta 1862 imenuje prostor „v turnu“. Zgraditev obrambnega stolpa pripisuje Pucelj (10550, 15 in 109) kakor tudi RA, A, IX, 6. opatu Glaviču (st.). Napis, ki ga je Pucelj še mogel čitati na originalni stavbi in ga je Kovačič dal vzdati v zidni venec zahodnega cerkvenega pročelja (od tod smo ga leta 1929 vzeli in je sedaj v lapidarju v križnem hodniku), nosi ime opata Urbana, ki je utrdbo skonal, kakor sam pravi v spomenici na vizitatorja, leta 1519.

⁹⁶ Šumberška ustanavlja večno luč pred oltarjem sv. Katarine „in ihrem Münster“ (MMK XVIII, 176).

⁹⁷ 10550, 95.

⁹⁸ Iz pisma opata Martina v Rein, z dne 20. 4. 1498 (RA, A, IX, 19) izvemo, da sta korespondirala cesar in generalni opat (Janez de Cireio 1476-1502) radi nekega perečega stiškega vprašanja, ki ga pa imenoma ne poda. Vse je bilo podano v treh prilogah (ki se žal niso ohranile). Reinskega vizitatorja prosi za nasvet in podporo v kazni zadevi. Priloge so vsebovale prepise in sicer pismo cesarja Maksimilijana generalnemu opatu v Citeaux, generalov odgovor cesarju in generalov odgovor opatu Martinu. Iz pisma izvemo tudi, da je bil Martin že pred tem datumom poslal v Rein p. Janeza, ki je reinskemu vizitatorju sporočil, kaj sta bila cesarju pisala v tem vprašanju generalni in stiški opat. Verjetno gre v tej zadevi za razburljivo inkorporacijo šmarske župnije. Na cesarjevo osebno vlogo na patrijarha Nikolaja Donati (umrl 3. 9. 1497), je le ta 11. 2. 1497 izdal inkorporacijsko listino. Župnija pride pod samostan šele, „ko postane vakantna“. Kmalu nato je novomeški kapitelj šmarskega župnika Mihaela Sterlekerja izvolil za svojega dekana. Na izjavo stiškega pravnikarja dr. Jerneja Nordüz, da je župnija vakantna, z novomeškim kapitteljem naj je namreč združena „cura animarum“ in s tem dolžnost rezidence, jo je samostan smatral za inkorporirano. Patrijarh je temu pritrdil in istega leta 6. 4. investiral stiškega patra Janeza Komljanca (Komolec?) za samostanskega vikarja (DS št. 51). Štiri mesece po Komljančevi intronizaciji (28. 7. 1497 — orig. v nadškof. arhivu v ljubljani) je Sterleker apeliral na cesarja. Vprašanje so rešili kompromisno: Sterleker se odpove dekanatu in ostane šmarski župnik. Kot nadomestek je bil imenovan „Michael Sterlekher in Harlandt plebanus ac Carniole Marchie Sclauonie Archidiaconus“. Končno inkorporacijo je dosegel šele leta 1517 opat Urban, in sicer na posredovanje dunajskega prošta Pavla Obersteina, „potem ko so se trije moji predniki za njo zaman trudili“ (RA, A, lat. 19 in IX, 6).

⁹⁹ 10550, 106. — Iz izjave generalnega kapittelja sredi septembra 1471 („auditis diversis desolationibus et incommodis monasteriorum de Runa et Sittich — Canivez V, 284; RA, Repertorium B, 55 in DR II,

498, s katero Stično oprošča dolžnosti pošiljati klerike na dunajski koleg in reducira redovni davek na polovico, in sicer oboje za naslednjih pet let, moramo sklepati, da je bil turški napad leta 1471 v resnici porazen tako za osebe kakor za uničeno podložništvo. Točno po preteku roka se že oglasi opat iz Heiligenkreuza in zahteva, naj Stična spet začne pošiljati študente v dunajski koleg (pisal je 30. 11. 1475 — gl. Cist. Chr. 1900, 92). Kaj takega ni bilo mogoče terjati, če bi se bil napad zgodil leta 1475, kakor govore stiški kronisti. Da je bilo v samostanu leta 1475 deloma mirno in varno, moremo soditi na podlagi pisma nekega redovnega konventuala, ki se je do 8. 9. 1475 „na varnem držal v samostanu, dokler se Turki po dobljeni bitki pri Brežicah niso vrnili čez meje“ (Stamski arhiv, R, VII, 1, 8). Opat Ulrik je leta 1479/1480 tožil, da izgube v konventu še niso docela zabrisane, čeprav je nekoliko boljše. Vstopili so namreč štirje mladeniči, ki jih pošlje v koleg na Dunaj, čim jeseni skončajo novicijat (Wilhering, rkp. 72, II, 19).

Pucljevo kroniko je treba skrajno previdno uporabljati. Turški napad leta 1471 je dal v leto 1475. Je krivo slabo čitanje gotice? Pri Viridi je deloma omahljiv, tu je trden. Prepisati je mogel iz predloge, kjer je že bilo tako zapisano. Pri nekaterih letnicah je bolj ali manj kritičen, pri drugih spet suženjsko predan in brez lastne kontrole. Pri opatu Ulriku npr. polemizira z „quidam volunt Chronographi“, ki hočejo opatovo izvolitev poriniti v leto 1470 in jim nasproti postavi leto 1450, ki jo je zasledil v pergamentu — „certo certius constat... credere tantum Pergamenaee“ in zvrča krivdo starim pisateljem, svojim prednikom „supina negligentia et socordia veterum scriptorum“ (10550, 13). Imel je torej stare zapiske, kar je važno pripomniti. Ker ne moremo verjeti, da bi avtor iz Ulrikovega časa ne vedel za čas izvolitve oziroma, da bi mu on črtal 20 let vlade, je spet tu vidno, da igra gotška 5 veliko vlogo oziroma da jo je nekdo pred Pucljem že zamenjal s sedmico in obratno. Koliko je tu Pucljeva krivda in ali je res on tako čital ali je res v predlogi tako stalo, pustimo ob strani. Drugi vzgled: Pod letom 1499 (10550, 106) navaja listino vojvoda Viljema. Čeprav pravilno sodi, da je tu napaka za celo stoletje, ki naj bi jo zagrešil neznan prednik „sicque detegit error Anonymi in suis M. S.“, jo ohranja v napačni pisavi. Pri letnici 1496 (10550, 106) ne gre dalje ter ugotavlja le, „ali je bil to Viljem, Viridin sin, ki je umrl 1406 in smo ga omenjali pod letom 1399, curioso lectori discutiendum relinquo“. Kakor je tudi pri nas večkrat v rabi, so takrat uporabljali za stoletje le zadnji dve številki. Kam je Puclja privedla številka, naj pove naslednji primer. Pod letom 1156 (10550, 67) navaja med dobrotniki vojvode Koroške in gospode Kranjske in med njimi na častnem mestu „Erbo videlicet, numero tunc temporis Trigesimus Dux ac Dominus Carnioliae“. Na prvi pogled je jasno, da obsega popis med letnicami 1156 in 1168 širši časovni krog, torej vsebinski povzetek prvih treh stoletij. Tudi ni nujno, da „Erbo“ res spada k letu 1156. Po Puclju lahko spada v eno leto med 1156 in 1169. Da njegov „koroški vojvoda Erbo“ res spada v ta časovni krog, dokazuje njegov nekrolog, kjer dobrotniki nastopajo v časovnem redu. In tam takoj v tretji vrsti za patriarhom Peregrinom z letnico 1140 (in 1145) nastopa „Erbo Dux Carinthiae ac Dominus Carnioliae“ (10550, 71). Ko bi bil le nekoliko premislil, bi moral spoznati, da je trideseti koroški vojvoda Rudolf, ki je Stično odlikoval s tem, da je opata Petra imenoval za dvornega kaplana in ga vzel za vzgojitelja svojih bratov leta 1360. Pod tem letom res imenovani vojvoda prihaja v samostanskem nekrologu (oc. 84). Nekdo je letnico „60“ dopolnil z 1160 namesto 1360. Značilen primer, kako Puclj letnice sem in tja premetava, omenimo še

dunajskega prošta Pavla Obersteina. Imenovani zagovarja leta 1522 pred vizitatorjem opata Urbana (RA A, IX. Prošt umre na Dunaju leta 1544 — gl. Reg. d. Erzd. Wien II, 50). Z neimenovanim prednikom polemizira Pucelj, ki trdi, da ima „in Libro mortuorum nostrorum familiarium at benefactorum manuscriptum rubro colore“ Obersteina, „vpisanega pod letom 1395, ki je okrog tega časa dokončno podaril samostanu šmorsko župnijo“. Pucelj tako zavrne poročilo, češ da „je jasno, da spada Oberstein in recentiora nostra tempora, saj leta 1395 v Novem mestu še ni bilo kolegiatnega kapitlja. Sicer pa stoji v Liber mortuorum jasno kot beli dan, da je Oberstein inkorporacijo izvedel šele leta 1516“. (10550, 95). Vkljub tej „jasnosti“ piše še vedno v nekrologu (str. 76): „Paulus Oberstein 1335“ ter na str. 91 z daljšim življenjepisom „Paulus de Oberstein ... collator Parrochiae Samariensis in Harlandt 1335“. Kakor sam pove, je imel pred seboj sestavek starejšega prednika, ki je uporabljal isti Liber mortuorum kakor sam. Jasno je toliko, da za prošta Obersteina ne more veljati ne letnica 1335 ne 1395. Pucelj se s svojim prednikom sklicuje na isti vir, kjer je Oberstein vpisan z neko letnico, kakor menita. Anonimniku po pameti ne moremo oporekati, da res ni stala v bližini Obersteina letnica kakor 1335 oziroma 1395 (med tema je vsekakor lapsus calami!). Pucelju lahko pritrdimo, da je Oberstein pomagal pri šmarski inkorporaciji leta 1516. Pri tem primeru gre za isto ime v dveh različnih časih. V stiški listini z dne 5. 7. leta 1297 srečamo med pričami kot prvega „Dominus Laymbertus de Oberstein“ (gl. Grebenc oc. 43 — DS 27 piše Rambericus de Eberstein). Anonimnik je verjetno v nekrološkem prepisu napravil iz Ebersteina Oberstein. Tam je bila pravilna letnica 1335 (kar bi držalo nasproti letnici leta 1297, letnica 1395 pa bo vsekakor pomota prepisovavca), ki jo je Pucelj črtal in na njo vpisal Pavla Obersteina. Slednji mu je bil trenutno prezenten. Pucelj je svoj nekrolog dobrotnikov (kakor tudi ostale osebe) razčlenil v sedem različnih skupin, ki so bili skozi celo leto razmešeni in pri tem polagal premalo pazljivosti.

¹⁰⁰ RA A, IX, 3. — Opata Tomaža srečamo prvič 22. 6. 1488, ko overovlja ustanovitev kaplanije pri sv. Jakobu v Novem mestu.

¹⁰¹ RA A, IX, 2.

¹⁰² IMK 1893, 194. — ončno inkorporacijo „in spiritualibus et temporalibus“ je potrdil papež Leo X. leta 1518. Po bulo sta šla v Rim opatov notar Fabian Pernek in ekonom p. Janez Glavič. Prenočevala sta ob povratku 30. avgusta tega leta v Cerknici, kjer sta izmenjala konje (Distributa fratris Urbani cellerarii v AS in RA A, IX, 9).

¹⁰³ RA A, IX, 19. — Redovni davek je bil odmerjen po naslednji lestvici (v goldinarjih):

	Stična	- Kosta-	- Vetrinj	- Rein	- Heiligen-
		njevica			kreuz
1475, 23. 11.:	10	4	15	14	4
1481, 7. 8.:	5	5	8	6	8
1497, 14. 9.:	6	6	10	15	15
1499, 14. 9.:	10	8	20	25	20
1502, 14. 8.:	6	6	10	15	15

Ko je stiški opat leta 1498 odposlal redovni davek za naslednje, kakor tudi za prejšnje leto, je pristavil, naj mu za prejšnja leta dolg črtajo, ker se samostan nahaja „in partibus infidelium“ in ker mora pozidati obrambo proti Turkom. Leta 1495 je oglejski patriarh poveril opata Martina, naj izvede sodno obravnavo proti vikarju na Krki. Po

neuspelih pogajanjih in posredovanjih je opat 13. 2. 1496 vrnil poverilnico radi revščine — „resignamus totam commissionem nobis factam, rogantes obnixè propter paupertatem monasterii tales audientias super nos ac monasterium nostrum in futurum ponere ex speciali gratia nolit. Quia carentiam magnam habemus partibus in nostris publicorum notariorum ... monasterium meum propter expensas eorundem multum gravatur“ (Videm, nadškof. arhiv).

¹⁰⁴ Th. Gottlieb, Die Ambrasser Handschriften I, Leipzig 1900. Vsekakor gre tu za medicinski rokopis Dioskurides Pedanios iz leta 512. E. Irblich popisuje rokopis Dioskuridesa, ki se nahaja v Dun. nac. biblioteki. Kupil naj bi ga bil cesar Maksimiljan II. (Wissenschaft im Mittelalter, Handschriften und Inkunabeln der Österreichischen Nationalbibliothek, Wien 1975, str. 267). Po moji sodbi gre tu za stiški rokopis, ki je mogel priti v Stično potom svojega konventuala, ki je bil po 1450 v Topuskem provizorični upravnik.

¹⁰⁵ Analecta S. O. C. 1948, 15.

¹⁰⁶ Še danes se imenuje severnovzhodni vhod v samostan „pri kapelici“, ne radi kapelice Z.M.B. pred vhodom v samostan, temveč je to stari naziv z ozirom na kapelo sv. Pavla.

¹⁰⁷ Pucelj, Idiogr. 5; 10550, 9; Stavbna zgodovina (v rokopisu v samostanskem arhivu).

¹⁰⁸ RA A, IX, 19: Vizitatorjeve izjave in instrukcije opatu Jakobu ter Lavrenciju.

¹⁰⁹ Rublieb Kozjak umre 4. 2. 1399, njegova vdova živi še leta 1405 (ob resignaciji opata Lindeka). Nagrobnik „ejusdem persona lapide excisa de gypso“ se je moral umakniti nagrobniku opata Aleksandra Engelshausa († 9. 3. 1734).

¹¹⁰ Tudi Kostanjevica je nekaj desetletij poprej (1468) dobila od cesarja dovoljenje za prenos zemeljskih ostankov ustanoviteljskih oseb na častnejše mesto. „Sequitur epitaphium fundatoris. Huius sepulchrum in preasbiterio in parte Evangelii visitur: Anno Domini MCCLV obiit illustris princeps Bernardus dux Carinthiae in die Epiphaniae Domini; insuper translatio eiusdem principis celebratur feria tertia post festum sancti Martini, temporibus invictissimi principis Friderici Romanorum imperatoris anno salutis nostrae 1468.“ Imenovani vojvoda Bernard je sin vojvoda Bernarda. Torej oče Bernard je umrl za sinom leto kasneje in je bil pokopan v šent Pavlu na Koroškem (MC IV, št. 2614). Janez Vetrinjski (Böhmer 289) trdi, da sin Bernard leži skupaj z materjo vojvodinjo Juto „ante altare beati Johannis evangelistae sub lapide qui eorum insculpta habet nomina“. Za sina Bernarda pravi Jaksch (MC IV, 483) le, da je umrl po letu 1249. — Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937 piše, da je kostanjevska cerkev poprej imela tri ladje in da je bil v njej tudi grob Jute, žene vojvoda Bernarda in sina Bernarda († 1249). Krajevni leksikon, Ljubljana 1976 pa pravi, da je grob Jute, umrle 1237, žene Bernarda, in njenega sina Bernarda, umrl 1249, verjetno tudi Svibenskega, v kriпти pod korom. Mesečnik „Vrtec“ 1883 pa prinaša naslednje podrobnosti glede kneginje Jute: „Ta kraj si je izvolil za svoj poslednji počitek ustanovitelj sam, ki je bil pokopan s svojo soprogo Juto, kakor nam kaže grobni napis z gotskimi črkami ob desni strani velikega oltarja. Leta Gospodovega MCCLII, je umrl presvetli knez Bernard, vojvoda Koroški, na praznik razglašenja Gospodovega. V svetišče se je preneslo truplo tega kneza in njegove soproge v torek po prazniku sv. Martina škofa, za časa nepremagljivega, rimsko-nemškega cesarja Friderika 1468 l.“

¹¹¹ Ob izvolitvi oziroma instalaciji je moral novi opat redoma napraviti seznam samostanske imovine tako premične kakor nepremične. Glavič st. je kmalu po svoji instalaciji napravil inventar in ga poslal vizitatorju. Ta mu že 20. 11. 1500 z obratno pošto odgovarja, da ga mora v določeni točki dopolniti. Posamično in imenoma mora navesti, „*quae et qualia antiqua clenodia fracta, et quae et qualia de eisdem fracturis nova sint fabricata, et sic poterimus ex praecedenti Inventario novum conscribere*“ (RA A, XII, 1, 8).

¹¹² Konservator Stele je ob odkritju freske izjavil deloma začuden, da je „to najstarejši primer baroka na Slovenskem“.

¹¹³ Reinprecht je dal ob prezidavi oziroma barokizaciji vse stene v prezbiteriju preslikati s prizori iz Kristusovega trpljenja (Pucelj, 10550, 22 in 118): „*Cum pulcherrimis imaginibus muro affixis, Christi passionem Domini representantibus*“. Ob prebitju stene so se res pojavile slikarije, ki pa po sodbi konservatorja Steleta niso predstavljale posebne umetniške vrednosti (prim. Varstvo ZUZ 1927, 1927 in 1928 64). Opat Jakob je cerkev barokiziral (predelal) prav v času, ko je generalni kapitelj leta 1601 izdal odklonilno stališče do grobnic po cerkvi (*Nul-lum monumentum erigatur nec tumulus ullus fiat in circuitu maioris altaris, aut in choro aut in aliquo sacello, unde divinorum officiorum celebrationi aliquando aliquod impedimentum oriatur. Provideatur etiam ne post sepulturas terra tumuli in ecclesia vel claustro remaneant, sed solo statim eaquntur et solito pavimento obtegantur* (Canivez VII, 222). Tudi generalni kapitelj leta 1632 je podobnih nazorov (Canivez oc. 351). Puritanistična predelava cerkve sloni vsekakor na tem odloku. Tudi vizitacija generalnega vizitatorja pred začetkom cerkvene barokizacije verjetno ni bila brez vpliva. Na teh redovnih predpisih so opate pokopavali odslej v prečni ladji pred kapelo sv. Janeza. Šele sto let kasneje so predpis obšli in v kapeli sv. Janeza nastanili nagrobnike opatov (zadnji je bil Kovačič, † 1764). (29. 4. 1616 — 10550, 116). Nagrobnike po cerkvi je popisal Črnologar (IMK 1895, 45-56 in 89-94).

¹¹⁴ Radics oc. 27. — Slikar Ferdinand Steiner je poslikal tudi obednico (leta 1704). Pucelj trdi, da je Steiner „*Strassburgo e Tyroli*“. Isto trdi tudi stiški konventual (1708 je bil že duhovnik in na priprošnjo sv. Kozma in Damijana čudežno ozdravljen) v rokopisu čudežev (do leta 1956 bil v arhivu v Stični, sedaj je v župnem arhivu na Krki) iz leta 1710: „*Brevis vitae ... Cosmae et Damiani*“. Ta popiše, kako je bil Steiner čudežno ozdravljen. Bil je na obeh rokah „*a nervorum contractura*“, da sploh ni mogel ne slikati ne sam jesti. Zaobljubil se je bil sv. Kozmu in Damijanu, da bo naslikal najprej njuno sliko, če ozdravi. Romal je na Krko in ozdravil. Kakor se je bil zaobljubil, je naslikal oltarno podobo za glavni oltar krške cerkve. Leta 1718 je napravil zemljevid Koroške s pogledom na Celovec z Gosposvetkim poljem in vojvodskim ustoličenjem (Pinxit Ferd. Steiner) Clagenfurti 1718 — sculpsit Johannes Spiegel).

¹¹⁵ Iz številnih strokovnih knjig, ki govorijo o pisavi, naj tu omenim le G. Barthel, *Weltgeschichte der Schrift*, Köln 1972, str. 471.

MACLEN

„Ali veste, kaj se mi je zgodilo prav na takšno viharno noč, na oni strani jezera tam spodaj?“ sem jih vprašal, ki jih je kot mene viharna noč na pol poti sestopa z vrha Fudži zbrala okoli ognja v preprosti, a čvrsti gorski koči. Takoj so se vame uprle z novim ognjem oči, od dolgih ur čakanja zaskrbljene. Meni je bilo skoraj žal, ker sem se spomnil svojih zgodb z Divjega Zahoda in kako so se moji junaki morali streljati pred nevernimi očmi gledalcev – toda kdo ne sluti, kaj se je dejansko dogajalo okrog 1850 od Sutterjevega Mlina tja do Río Sacramento in Spodnje Kalifornije? Tudi tokrat gre za boj in za usodno dejanje, toda smrt stegne svoje prste neslišno. Toda začeti moram pri starem mednarodnem letališču Háneda, ki zdaj že dve leti služi samo domačemu letalskemu prometu.

Smehljaje sva si tisto deževno julijsko popoldne segla s prijateljem Mihaelom MacLenom v roke. Pred tridesetimi leti naju je družil boj proti komunističnim partizanom. Nekoč bodo o naših vojaških zmagah poročali objektivno; a 1945 smo boj izgubili mednarodno politično, in isto noč naju je požrla meja med Slovenijo, Avstrijo in Italijo. Miha iz družine Maklenovih – zdaj pa je stal pred menoj kot Michael MacLen, eden izmed nadzorovnikov ameriške federativne policije. S svojo sposobnostjo in pridnostjo se je povzpel do tako uglednega položaja, tako se je vživel v svojo novo domovino, da se je ljudem okoli njega zdelo, da mora biti Irec ali škot MacLen (z naglasom na zadnjem -e); najbrž Irec, so si rekli, zaradi katoliškega predimena, ki so ga kmalu spremenili v Mike. V teh tridesetih letih se mu je obraz razširil, lasje na sencah za spoznanje posrebrneli, toda oči so se temnomodro smehljale in kakor s tenčico skrivale jeklene globine na dnu. Tako kot nekoč. Sicer pa ni bilo v njegovi postavi nič posebnega, dober, a neeleganten površnik mu je skrival še zmeraj mišično telo in le po njegovi lahki hoji bi človek mogel slutiti moč. V svojih možganih je nosil posebno orožje – zmožnost, da se v domišljiji pogrezne v miselnost zločincev.

V letališki restavraciji sem mu povedal, da sem prejel njegovo pismo, na podlagi katerega sem tudi jaz imel nekaj dni dopusta; prosil me je namreč, da bi mu bil za tolmača „v določenem,

neizogibnem primeru, ki pa morda ne bo nastopil“. Pri skodelici kave mi je v lepi slovenščini, z rahlim gorenjskim naglasom, zaupal, da sva za nekaj dni resnična letoviščarja s strastnim hobijem potapljanja in iskanja potopljenih predmetov. Nekje nad množico v restavraciji je stari Glenn Miller, še zmeraj živ na plošči, igral „Biserno ogrlico“. Točno ob dveh je radio poročal o novem tajfunu v okolici Marijanskih otokov „v radiju 800 – 1000 km“. Mihael je posredoval denar za taksi, jaz pa neke vrste tehnično znanje, kje in kako kupiti plavalni opremlj in rezervirati kar se da udobni sobi v hotelu Silver Heights, po naše Srebrni Vrhovi, ob jezeru Jamanaka v gorskem sklopu jezer pod ogromno Fudži. Skoraj bi bil pozabil omeniti, da sva si nabavila tri knjige krasnih ilustracij japonske umetnostne zgodovine, potem knjigo o japonskih jezerih in knjigo o prepariranju najdenih predmetov; vse to je bilo pisano v angleščini. Kdorkoli bi videl te knjige, recimo, v najini odsotnosti v hotelu, bi ne mogel dvomiti o znanstvenem značaju najinega hobija. Vreme se je nekoliko izboljšalo, a temni oblaki so še zmeraj viseli nad mestom in ga delali prehitro večerno v odsevu prvih luči. Vrvež avtomobilov na poti iz uradov domov naju je precej oviral, dokler ni taksi zavil na zahodu Tokia na avtocesto s povprečno brzino skoraj 100 km.

Praktične verjetnosti, da naju prijazni šofer razume, ni bilo; vendar je Mihael skrbno izbral besede, na videz pogreznjen v knjigo ilustracij o jezerih: „Zanimivo – jezero Jamanaka sega le do 16 metrov globine, a skriva na zahodnem delu svoje elipse pred 1000 leti potopljeno vas; po mnenju strokovnjakov: zaradi potresa.“

„Zanimivo,“ sem pritrdil kar se da z glasom človeka, ki še tako veliko katastrofo opredeli na določeno kategorijo z znanstveno hladnokrvnostjo; „Če se ne motim, spada ta čas v tkzv. heiansko štiristoletno obdobje japonske zgodovine.“

„Pravilno,“ je resno pritrdil Mihael; dobro igra svojo vlogo, sem si mislil, saj ima v potnem listu zapisano, da je etnološko-umetnostni knjižničar pri Kongresni knjižnici v Washingtonu. „Vpliv cesarja se je polagoma umikal vplivu zmeraj mogočnejše rodbine Fudžiuara, ki je v gozdovih med jezeri in goro Fudži vzdrževala ljudi in živali za velikopotezne lovske pohode.“

„Zanimivo,“ sem znova pritrdil, kot da bi mi bila vsa stvar znana in vredna le še posebnih znanstvenih vidikov.

Kljub potrebnemu zaviranju brzine na vlažni cesti sva po dobrih dveh urah in pol premagala zadnji ovinek navkreber in zdrsela pred hotel na belem gramozu nad jezerom. Zrak je bil toplo vlažen, noč pa tako črna, da se je mehko razsvetljeni vhod v dvonadstropni hotel zdel središče sveta. Kar trije hotelski uslužbenci so prevzeli najino prtljago, in ko sva plačala šoferja, se

nama je globoko priklonil in dejal – po rusko: „Do svidanja!“ Mihael je brez obotavljanja takoj vprašal po rusko, ali šofer govori ruščino, ta pa je odkimal in odgovoril v dokaj razumljivi angleščini, da je bil vojni ujetnik po sovjetskem vpadu v Mandžurijo in je moral delati v Južni Srbiji. Segli smo si v roke in Mihael mu je pri tem dejal, da ga iz srca veseli, da se je šofer lahko vrnil iz ujetništva domov; saj vsi vedo, koliko tisočev Japoncev je bilo umrlo v ujetništvu.

Pri vpisu v hotelski imenik naju je pozdravil sam upravitelj hotela; ne vem, morda zato, ker sva imela najdražji sobi; ali pa zaradi možnosti upadanja obiskov iz bogate Amerike in sicer v zvezi s spremenjenim razmerjem med dolarjem in jenom; ali pa zaradi naravne ljubeznivosti Japoncev do tujcev; ali pa zaradi vseh teh činiteljev, med katerimi dajem prednost ljubeznivosti. Od tega večera mi je ostala v spominu tudi Mihaelova prva izkušnja z japonskimi jedilnimi paličicami. Lahko bi si bila privoščila izvrstno zahodnjaško večerjo – sen po mastni pečenki in rdečem vinu je skrivaj sedel poleg mene v taksiju iz Tokia k jezeru; le pomislite: vse zastoj v mojem primeru! – a Mihael je bil turistično radoveden in je hotel poskusiti surove ribe. Ko sva po japonskem običaju začela s hladnim pivom in drobnimi, v morskem soncu posušenimi ribicami, se je Mihael kar dobro oprijel paličic, ki jih je treba držati skoraj tako kot nalivno pero; a ko so na krasnem japonskem pladnju prinesli še žive, skoraj 10 cm dolge, rožnato bele kuhane lobsterje, me je za hip nemo pogledal in roka s paličicami se mu je enostavno ustavila. Kot da nisem ničesar opazil, sem mu samoumevno razlagal: „Požirek piva obdržiš v ustih – takole – in s paličicami trdno zgrabiš ribo in jo pomakaš v neke vrste hrenov sok – tukajle – in potem v ustih vse skupaj spustiš po goltancu – takole...“ Cmoknil sem z usti: „Sijajno!“ Celotne resnice seveda nisem mogel ne razodeti ne prikazati; tudi še tako velika količina piva v ustih ne omami ribe, ki zdrkne v želodec in se tam še nekaj časa recimo, giblje... Mihael je svojo prvo žrtev skoraj zaprtih oči požrl, nakar se je prijel za želodec, me pogledal in se skušal nasmehniti. Poteze njegovega obraza so se proti njegovi volji skrčile v masko pogrebca. In že so nama prinesli čudovito dišečo ocvrto barakudo, tako da se je Mihaelu življenje spet zazdelo vredno zadovoljnega nasmeška.

Naslednji dan so se pod vplivom tajfuna oblaki še bolj zgrnili nad jezero. Odkrila sva sestop skozi ločje, da nama ni bilo treba vzbujati pozornosti. Nad jezerom je vladalo neke vrste premirje med vetrom in dežjem in barva tega premirja se je sivo črno obdržala v valovih. Potegnila sva se v sredino jezera, da si ogledava celoten prostor in se nemoteno pogovoriva. Po Mihaelovem

mnenju je bila nocoj ali pa jutri zvečer najlepša priložnost za potapljanje; zaradi bližajočega se tajfuna ne bo nepotrebnih gledalcev; razen tega bova imela vso noč na voljo. Še tako močan vihar na površini jezera ne moti globine, ročna reflektorja in dihalna naprava z masko pa naju bodo podpirali pri kar se da neodvisnem kretanju pod vodo. Ko sva se vrnila za kosilo, naju je prestregel hotelski upravitelj in naju prosil, naj se paziva, zaradi bližajočega se tajfuna, ki da z brzino 45 km na uro drvi proti polotoku Izu na oni strani gorskega sklopa, a vendar v zračni povezavi tudi s tem zemljepisnim delom. Mihael mu je smehljaje odgovoril, da je navajen na razburkano morje v Mehikem zalivu, pa da ceni upraviteljevo zaskrbljenost, nakar je ta skoraj žalostno povedal tole:

„Pred letom dni je bil v tem hotelu Amerikanec s podobnim hobijem, pravzaprav dva Amerikanca, g. Stevenson in brat njegove okrog 20 let mlajše žene, g. Woodridge; kljub krasnemu vremenu je g. Stevensonu naenkrat odpovedal dihalni aparat, potem ko je bil poslal g. Woodridgea po kovinske grablje, da skupaj potegneta iz blata menda dragoceno vazo. G. Woodridge ga je ob vrnitvi našel mrtvega.“

„Ubogi g. Stevenson,“ je komentiral Mihael z besedami, jaz pa s sočutnim obrazom.

Upravitelj naju je premeril: „Niso bile krive mišice. Po mnenju policije se je bil odlučil oster kamen s potopljenega oboka, udaril v zračni tank na hrbtu in poškodoval zaporni ventil, tako da v globini kakih 10 metrov ni bilo več dovolj kisika. Vsekakor – bodita previdna!“

S poklonom sva se za nasvet zahvalila. Prav, ko sva se hotela obrniti k stopnišču, je Mihael kakor zadet od posebne misli vprašal prjaznega upravitelja: „Vazo so našli, ste rekli?“

„Da – z rokami mrtvega Stevenzona okrog nje. G. Woodridgea je smrt tako potrla, da z vazo ni hotel imeti nobenega opravka. Podaril jo je meni v spomin, jaz sem jo vtaknil pod steklo v omarici pred slavnostno dvorano.“

„Ali jo smeva videti?“

„Jasno – pridita z menoj; le jaz imam ključ te omarice.“ Po vsem videzu je bila posoda pristen izdelek devetega ali desetega stoletja, iz žgane gline, s preprostimi vijugami svetlejše barve, ki so vzbujale vtis drevesnih vej. Toda imela je razpokline in košček dna je bil izbit. Kakor da bi bil bral Mihaelove misli, je upravitelj med zaklepanjem steklene omarice omenil, da se za vazo zanimajo muzeji, da pa se je ne upa dati iz rok, ker je možno, da vprašanje lastnine s strani Stevenzonove vdove lahko spremeni svobodo razpolaganja.

Popoldne je tajfun bruhnil s severne stene gorovja Fudži, brez ovire zdrvel čez prelaz Kogósaka, in se zagnal v jezero in v ribiške vasice na njegovem dolgem nabrežju. Toliko vode iz borov se skoraj dotikajočih oblakov že dolgo nisem videl. Zaradi hribov naokoli in tudi najbrž zaradi določene zračne struje nismo prejeli tajfunov frontalni napad, ki je bil namenjen višjim zračnim plastem in pokrajinam dalje na severu in severovzhodu; a dovolj je bilo kombinacije med brzino močnega vetra in količino hitro padajočega dežja, med šumom drvečega vetra in razliva-joče se vode, da je bilo tudi v trdno zidanem hotelu mogoče slutiti splošen ples naravnih sil brez ozira na morebitna človekova čustva. Do podrobnosti sva pregledala najino napravo. Mihael je vtaknil v stranski žep potopljaške obleke – enostavnega črnega gumijastega odela od glave do pet – oster nož; sicer sva pa oba imela kovinsko sulico, ki spada k takšni potopljaški napravi. V dvodelnem nahrbtnem tanku sva imela dovolj zraka za 4 ure pod vodo pod pritiskom do 30 metrov globokih vodnih mas. Vse skupaj je bilo precej težko, posebno električna baterija, a upala sva, da postane v vodi vse lepo znosno lahko. Ob devetih zvečer sva se zmuznila iz hotela v črno noč, polno tuljenja vetra in stokajočih dreves in bičev dežja na ploskve. Ob devet 13 sva zdrknila v vodo tam, kjer je g. Stevenson imel rendez-vous s smrtjo.

Tudi v najbolj enostavni potapljaški obleki z masko in dihalnim aparatom, a brez potapljaškega zvona, se človek čuti skoraj doma v mehkih globinah vode. Vendar sem kopju podobno kovinsko ost trdeje zgrabil, ker se nisem mogel otresti govornice, ki sem jo bil preslišal med ribiči na obrežju jezera, da namreč njegove globine skrivajo ogromno jeguljo ali pa neke vrste vodno kačo, ki da je najbrž odgovorna za prenekatero smrt plavalcev; ta in pa neke vrste podtalni tok, ki vleče vse še globlje v podtalne votline in rove, vse tja do vulkanskih podnožnih plasti gorovja Fudži. Mihaela s temi domnevami nisem hotel vznemirjati; še časa ni bilo, ker so naju umetne plavuti na nogah potapljaške obleke hitro, kljub teži ročnih reflektorjev, nosile navzdol. Vendar sva se gibala razmeroma počasi, da se privadiva na pritisk vode v globini. Tu je bilo vse tiho in mirno in brez sledu viharja na površini. Nekoliko naju je zaneslo, da sva v začetku imela le nizko obalo in njene korenine pred seboj, naenkrat pa se je globina odprla brez vidne zveze z nabrežjem. Osem, devet, deset in pol metra, sem računal. Iz še večje globine spodaj je šinila dolga riba z napol preplašenimi napol začudenimi modrimi očmi in izginila, potem čisto bela jegulja, kakih 30 cm dolga, ki jo je brzina plavanja delala še daljšo. Žarki reflektorja so padli na nekaj, kar se je zdelo najprej kot jekleno se blesteča skala,

potem pa se je izkazalo za navzven štrleči del nekakšnega oboka, ki se je postopoma širil v globino.

Ko se je pod obokom čez nekaj časa pokazalo rebro, potem še eno in še eno, preraščeno s podvodnimi rastlinami in z vmesnim blatom speto v eno samo enoto z obokom, ni bilo več dvoma, da gre za del potopljene ribiške ladje. Med drugim in tretjim rebrom je visela s stropa bela, dolga kača, bolj presenečena od naju v luči ročnih reflektorjev. Mihael jo je podrezal z ostjo, da je bliskovito švignila mimo naju in izginila za najinim hrbtom. Kamorkoli je padel žarek svetlobe, so se zasvetile drobne, srebrne ribice, podobne sardinam, zasvetile in zbežale v črni del globine; ribiči jim pravijo uákasági; ocvrte so čudovitega okusa, a nocoj jim nisem mogel posvečati pozornosti. Neke vrste tok naju je z lahkoto nosil v globino notranjosti potopljene ladje.

Mihaelova ost je zadela nekak kovinast greben na tleh, še bolj preraščenih kot vhodni del oboka z rebri; jasno je bilo, da se v tej smeri ni dalo prodirati naprej; seveda, če je kovinasti zvok pomenil odmev kakih vrat, potem... Kakor da ga je presušila ista misel, je Mihael začel tipati po tem, kar se je skrivalo pod zapleteno navlako. Z roko mi je nakazal, naj mu pomagam. S konico svojega kopja sem začel odrivati, kar se je bilo nabralo najbrž v teku nemotene zgodovine, on pa je potegnil iz žepa kake 3 cm dolg magnetni tulec in ga nataknil na svojo konico. Za hip me je pogledal; odkimal sem in z roko orisal velikost predmeta, ki mi ga je moje kopje odkrivalo po dotiku. Zdelo se mi je, da je neke vrste pladenj ali pa podstavek, ki pa vsaj na površini ni bil iz kovine, ker se je Mihaelova ost svobodno gibala po njej. V sredi pladnja ali podstavka pa je magnetna ost postala za spoznanje težka; Mihaelova roka je po nekakšnih grmičastih rogovilah drsela prav v središče: predal mi je kopje, z drugo roko pa je potegnil ostri podvodni nož iz žepa in z njegovo pomočjo privlekel v soj žepne luči tako fino kovinsko nit, da se je zasvetila le v določenem kotu svetlobe; kakor hitro je Mihael odstranil nit, je skupek vejnih rogovil zaneslo na stran. Mihael je kovinsko nit skrbno zložil in jo vtaknil v potapljaški žep. Še enkrat je začel brskati z magnetno ostjo, sem in tja potrpežljivo, v smeraj večjem krogu. Mislil sem si: Strokovno, a nepotrebno delo, ko je magnetna ost znova obstala. Mihaelove roke so potegnile iz blata neke vrste kleščat svederček, komaj za dlan velik. Iskala sva še nekaj časa, Mihael z magnetno ostjo, jaz pa s svojo kovinasto, ki ji je smeraj znova zmanjkalo tal, kot da je bil ves ostali del ladje preperel del podvodne narave. Mihael mi je dal znak za vrnitev na površje. Šele zdaj, ko se je najina naloga zdela za nocoj končana, sem se na poti navzgor zavedel ogromnega molka globine, ki ga le žarek ročnega reflektorja lahko opre-

deli v varno razsežnost. V globini sva bila prebila skoraj dve uri. Nad jezerom je silen veter gnal oblake, v katerih so se v presledkih zasvetile prve zvezde, na oni strani jezera je še zmeraj zdaj pa zdaj grmelo, toda v vedno večji daljavi. V hotelu naju je pozdravila le rdeča luč zasilnega stopnišča.

Najin zgodnji zajtrk ni dal nikomur slutiti ničesar. Svet se je zdel to jutro drugačen, pokrit z modrim poletnim nebom, prežet z zelenimi barvami hribov, miroljubno zleknjen med rumene ploskve polj in njiv, in predvsem čudovito svež. Kakor da je bil včerajšnji vihar le mora. Šele ob jezeru so polomljena drevesa pričevala celotno resnico. Potegnila sva se spet v sredino jezera, kjer se mi je Mihael nasmehnil z vprašanjem: „Kaj misliš?“

„Zdi se mi,“ sem deval izkustvo in spoznanje drugo ob drugo, „da je kovinasta nit služila za oporo dračju ali vejevju, ki je štrlelo skozi predrto dno posode, ki sva jo videla v hotelski skrinji, da se posoda ne premakne v vodi. Kleščat svedrček je najbrž rabil za ovijanje in pritrditev kovinske žice v sredi podstavka, skritega v podvodnem dračju in blatu.“ Pogledal sem Mihaela, ali se mi morda ne smeji po tihem, on pa je resno pokimal: „Nadaljuj!“

Z vesli sem sunil čoln nazaj v sredino, kot da bi mi bil tok zanašal tudi misli. „Zdi se mi tudi, da je bila tista starinska posoda namenjena g. Stevensonu, najbrž strastnemu zbiralcu pristnih zgodovinskih posod. V svoji vnemi, da za vsako ceno potegne najdeno posodo iz dna, ni najbrž čutil udarca ali pa – recimo – namernega odvijanja vijaka na dihalnem aparatu na hrbtu. Skupek z nevidno žico pritrjenih rogovil v sredi posode je naravnost silil h koncentrirani pazljivosti, da se posodi nič ne pripeti.“

Z vesli sem prinesel čoln spet v sredino. „Slutim...“ sem se ujel, Mihael pa mi je pomagal naprej: „da pada sum na g. Woodridgea?“

„Prav,“ sem pritr dil, „a sram me je, da bi koga sumničil brez dokazov.“

„Naj ti pomagam iz zagate,“ je ponudil Mihael.

„Stevensonova vdova je dvajset let mlajša od svojega pokojnega moža, ki je bil strahotno bogat. Stevensoni so po naravi oderuhi in kar ne morejo trpeti, da gre polovica premoženja vdovi, ki jo prezirajo kot nekdanjo Stevensonovo tajnico in hišno pomočnico. Stevensonov starejši brat je odkril, da je bila ga. Stevensonova že prej dvakrat poročena in dvakrat vdova: obakrat sta se ji moža ponesrečila, obakrat je bil v bližini njen brat g. Woodridge. Vštevši najin primer, gre pri vseh priletnih moških za precejšnjo vsoto denarja v obliki zapuščine in za do ločen hobi, ki se mu strastno posvečajo, pri čemer jim pomaga prav g. Woodridge. Stevenson je iz New Yorka, Woodridgeva iz

Los Angelesa. Stevensonov brat je naprosil Zvezno policijo za pomoč.“

„Toda – ali moreš kaj dokazati?“ Mihael je odkimal: „Ne še. Ko se vrnem domov, bom dal poizvedovati v starinskih trgovinah v New Yorku, posebno pa v Los Angelesu in San Franciscu, kjer je vrsta trgovin z japonskimi starinami. Preden sem odpotoval na Japonsko, sem vedel, da je g. Woodridge odpotoval na Japonsko teden dni pred Stevensonovim odhodom. Ni nujno, da se je bil ustavil v najinem hotelu, čeprav bom nocoj vprašal upravitelja mimogrede po njem. Baje se g. Woodridge bavi s pisanjem romanov in filmskih tekstov.“

Čisto tiho sem pripomnil: „Spet ena izmed brezupno zavozlanih in brezupno sumljivih nezgod.“

„Ne popolnoma brezupnih,“ me je popravil Mihael. „Ko sem izvedel za stari naslov Woodridgevih v Los Angelesu, sem si nadel obleko in obnašanje starejšega bančnika in se preselil v njuno nekdanjo bližino. Igral sem se z otroki in se pogovarjal s starejšimi ljudmi v parku. Zvedel sem, da je g. Woodridge – gospejin mož, ne brat.“

Zvečer je Mihael kupil najdražjo steklenico whisyja in povabil hotelskega upravitelja. Priznala sva mu, da še nisva našla ničesar vrednega. „Čim dalje sem tukaj, tem bolj občudujem mrtvega g. Stevensona, da se mu je posrečilo najti tako dragoceno posodo. Navsezadnje je najbolj vreden uspeh tako negotovega podviga v neznano. In to pri njegovih šestdesetih letih!“

Upravitelj je motril kozarec dragocene tekočine v roki: „Nič ne izgublajte poguma, gospod knjižničar. G. Woodridge je bil teden dni pred Stevensonovim prihodom raziskoval jezero in okolico.“

Mihael pa je skoraj žalostno gledal preprogo ob najinih nogah: „Vseeno se mi zdi, da vsa stvar potrjuje mojo hipotezo, da se zasebne iniciative drži več sreče kot pa metodičnega raziskovanja državne ustanove.“

Med mojim počasnim pripovedovanjem v gorski koči je zbrana družba pozabila na vihar. V kotlu na peči je vrela voda za čaj. Neko dekle je vstalo in vsem nalilo čaja, to se pravi, vrele vode na japonski čaj v veliki posodi. Mlad fant z rjavimi očmi jih je uprl vame:

„Ali je g. Woodridge zares ubil Stevensona?“ Nasmehnil sem se, ker je bilo vprašanje postavljeno logično.

„Prijatelj Mihael zadevo še zmeraj raziskuje. V zadnjem svojem pismu mi je pisal, da ga trenutno najbolj zanima vprašanje, ali se bo ga. Stevensonova četrtič poročila. Mimogrede: detektivi so odkrili, da je nekdo pred kakimi tremi mesci...“

DIEGO FABBRI

PREISKAVA

Drama v treh dejanjih

Poslovenil BRANKO ROZMAN

OSEBE:

VIKAR

RENAT

ANGELA, njegova žena

DON SERGEJ

Dejanje se odvija v gorski božjepotni cerkvi, jeseni, od jutra do večera istega dne.

Prvo dejanje

Podzemlje božjepotne cerkve, v kamen vsekano kot v rudniku. Služi za zakristijo in stanovanje: obširna votlina, ki dva skalna loka in lesene pregrade delé v tri prostore. Najrazsežnejši je v *sredini*: zadaj priprta glavna vrata; potem miza, stoli in velika omara s parametri. Tam je razložena mašna obleka zelene barve; na polici posoda z blagoslovljeno vodo in škropilom. V sredi na vzvišenem prostoru visoko razpelo s poslikanim Kristusom žilovitega izraza. Z obešalnika visi bel, malce umazan roket s štolo. Po stenah v okvirjih svetniške podobe.

Na *desni* je vikarjevo stanovanje; prostor je strašansko natlačen; velik del mu zavzemajo kamnite stopnice, ki vodijo v cerkev: viden je samo en del, ki je ves postavljen v značilni somrak kot ga stvarjajo tople barve cerkvenih steklenih oken. Ob zid je pritisnjena pisalna miza; na nji kup različnih papirjev, knjig in bogoslužnih predmetov: relikviarij, zvonček, dva vrčka... Zložljiva postelja. Polica s številnimi predali je natrpana s knjigami v starinskih vezavah.

Ožji in tesnejši je *prostor na levi*, ki navadno služi za shrambo. Vrste pozlačenih svečnikov, ki so jih potisnili v kot ob kup voščenih, že načetih bakel. Na zidu velike, temne podobe. Klečalnik in dva stola s kupom navlake. Na žeblju visi na steni duhovniški talar, na drugem spet žepna ura z verižico.

Jutro je vstalo.

Opravila v cerkvi so minila.

DON SERGEJ v zavitem in za pas spodrecanem talarju, z zavihanimi rokavi, ureja svojo sobo. Zdaj, zdaj zažene kaj v odprti kovček na slamnjači. Kadi. Še kar mlad duhovnik je.

Skoraj nato se pokaže VIKAR – star, močan duhovnik, ki počasi prihaja po stopnicah iz cerkve. Roke drži v žepu; v obrazu se mu gibljejo črte, kot bi govoril sam s seboj. Kdaj pa kdaj je celo čuti kako pretrgano besedo njegovega samogovora. Na pisalnik položi srebrne ključe iz tabernaklja, nato pa sede in začne s pisanjem.

DON SERGEJ odpre vmesna vrata in začne na veliko mizo v sredi metati vezane knjige. Po treh, štirih zamolklih udarcih na mizo, preneha vikar s pisanjem in reče, ne da bi okrenil glavo:

VIKAR: Zakaj pa nikoli ne mirujete?

DON SERGEJ: Pripravljam. Nocoj odidem.

VIKAR: To ste že povedali. Pa za pripravo je še pred večerom čas.

D. SERGEJ (*se vrne v svojo sobo*): Vprašanje. (*Z žeblja sname uro z verižico in si jo vtakne v telovnik.*) Božja pot rodi drugačen pojem o času; kadar pa si na tem, da se vrneš v dolino, se moraš spet navaditi na uro. Vsega skupaj mi ostane le pet ali šest ur, saj veste! (*Vzame poslednje vezane zvezke in jih nese na mizo k drugim; uredi jih in zloži v dva kupa.*) Tu je ves vaš sveti Avguštin. Poglejte!

VIKAR (*se dvigne, vtakne roke spet v žep in gre k D. Sergeju*): Torej ste se zares odločili? Ne bo tudi to pot samo namišljeni odhod?

D. SERGEJ: Ne, ne; vem, da so moje počitnice tu gori končane.

VIKAR (*ko ga je nekaj trenutkov motril*): Zdi se mi, da vam ni posebno ugajalo, kaj?

D. SERGEJ: Kako pravite?

VIKAR: Nič bolje vam ni kot takrat, ko ste prišli.

D. SERGEJ: Vsaj odpočil sem se; in najbrž celo odebelil.

VIKAR: Pa se nočeva razumeti, kaj?

D. SERGEJ (*nehote napadalno*): Bi me radi še zadrževali? Že pred dobrim mesecem bi moral biti v mestu. Zdaj mene in moje pomoči več ne potrebujete. Romarski čas je minil. Nikogar več ni videti. Torej naj grem.

VIKAR: Bog se vas usmili! Seveda, svobodni ste, lahko odpustujete, kot ste bili svobodni, da ste prišli!

D. SERGEJ (*nekačo grenko*): Svoboden, da sem prišel? Dobro veste, da sem prišel iz pokorščine! To veste.

VIKAR: Iz pokorščine komu?

D. SERGEJ: škofu.

VIKAR: Nisem vedel.

D. SERGEJ: Napak sem storil, kajne? Odkloniti bi moral...

VIKAR: Čemu pa? Prav ste storili.

D. SERGEJ: Ne poznate zgodbe iz zavoda?

VIKAR: Kakšnega zavoda?

D. SERGEJ: Jaz učim... se pravi, sem učil v zavodu. (*Ga gleda*) Niti zgodovine zavoda ne poznate?

VIKAR: Prav nič. Komaj zgodovino te božje poti poznam.

D. SERGEJ (*se postavi neodločen; potem pa, kot da se je bil slučajno nečesa domislil*): Ravno prav! (*Gre, se vrne in brska po zaboju.*) Dobro poznate škofa?

VIKAR: Enkrat na leto ga vidim.

D. SERGEJ: Kaj mislite o njem? Rad bi čul, kaj vi mislite: za odličnega poznavalca duš vas imajo.

VIKAR: Vi pač nimate pravice, da bi se pritoževali nad škofom. Obzirno je ravnal v vašem primeru. Ko me je prosil, naj vam dam stanovanje, mi je dejal, da gre za enega njegovih najboljših duhovnikov, ki da je trenutno precej izčrpan.

D. SERGEJ: Samo to?

VIKAR: Brez razlag, brez namigavanj kot ima navado včasih.

D. SERGEJ (*se prisiljeno zasmee*): A ko ste takoj potem zaznali, da je moje zdravje slednjič naravnost odlično, kaj ste si mislili?

VIKAR (*zatopljen v misli*): Nisem mogel točno preračunati vaših let. Lahko jih imate petindvajset, lahko tudi sedemintrideset... Pa...

D. SERGEJ (*se zmede*).

VIKAR: škofova diagnoza se mi je v vašem primeru vsekakor zdela pravilna.

D. SERGEJ: Pravilna...

VIKAR: Izčrpali ste se. Bi radi vedeli, zakaj? Preveč berete, mislite zanič – molite malo.

D. SERGEJ (*se zresni. Nameri se k vikarju z debelim, v pobledel ovoj odetih zvitkom papirjev*): Res čudno, da več ko v treh mesecih, kar sem tukaj, nisva nikoli resno spregovorila o teh stvareh... – a zdaj je že pozno. (*Nenada.*) Če naj sem iskren, moram priznati, da sem tu gori doživel prevaro.

VIKAR: Pa ste vendar približali mnoge vesti, mnoge duše. Opazil sem vašo gorečnost za spovednico.

D. SERGEJ: Ah, čisto navadno upravljanje, veste, gospod vikar: tu kot spodaj – isto povsod.

VIKAR (*rezko*): Ste pričakovali čudež?

D. SERGEJ (*se zapre*): Se hočete norčevati?

VIKAR: Nasprotno! Mislim celo zares, da je vaše razočaranje v glavnem odtod, ker ste pričakovali čudež, pa ga ni bilo – ali pa ga niste videli.

D. SERGEJ (*nekoliko ostro*): Ne, ne, motite se! Čudeže pričakujejo drugi ljudje, ki hodijo sem gor, ne jaz. (*Krili z listi.*) Čudežev je tu na sto in sto, tu, v temle vašem rokopisu zgodovine te božje poti – a meni niso potrebni!

VIKAR: Najboljšemu se odpovedujete.

D. SERGEJ: Tudi vi – mislim – ne verjamete resno vanje.

VIKAR: Jaz verujem samo v čudeže.

D. SERGEJ: Pa ne v te! Ozdravljenja, spregledanja...

VIKAR: Tudi v te.

D. SERGEJ (*spremenjen*): Potakem sva res tako različna oba, da bi prav gotovo ne smela nositi iste obleke.

VIKAR (*zmigne z rameni*): Kaj naj ima obleka pri tem! Nasprotno, prav ta je lepa, da je enaka pri naju dveh le obleka!

D. SERGEJ: Povejte mi odkrito, gospod vikar: kaj vi zares verjamete v čudežno zgodbo o božjepotni cerkvi? Mati božja, ki se prikaže in govori pastircu in potem sredi avgusta pričara sneg, da tako odkaže prostor, kje naj ji pozidajo svetišče?

VIKAR: Rekel sem vam, da je to edino, kar verjamem. Drugo manj – čeprav se zdi še tako resnično.

D. SERGEJ (*lista po rokopisu*): Tristooseminsedemdeset strani... čudežev...

VIKAR: Skoraj.

D. SERGEJ (*mu pomoli zvitek*): Tu vam vračam. (*In ga položi na mizo*).

VIKAR (*pa ga ne vzame*): Bi ga ne hoteli vzeti s seboj v mesto?

D. SERGEJ: Sem že prebral – čisto vse.

VIKAR: Nisem rekel zato. Prosim vas, da ga nesete v tiskarno.

SERGEJ: Kaj hočete stvar natisniti?

VIKAR: Da, rad bi jo dal natisniti. Se vam čudno zdi?

D. SERGEJ: Res čudno... – Prav, bom spravil... (*Ko odhaja*) in prvo, kar bom jutri storil, ko bom prišel, bom šel iskat tiskarno...

VIKAR: Menite, da bo veliko stroškov? Teh stvari prav nič ne razumem.

D. SERGEJ: Brž vam bom sporočil.

VIKAR: Pa mislite, da bo koristilo, če se natisne?

D. SERGEJ: Koristilo?... Vprašanje. Za poznanje božje poti, da, prav gotovo. (*Premolk.*) A sprijazniti se boste morali z mislijo, da bo za marsikoga le pripovedka o romarski cerkvi...

(Medtem je do polovice stopnic prišel nek moški, iz cerkve. Nima še štirideset let, precej previden se zdi. Komaj začuje nerazločene glasove spodaj, spregovori, glasneje kot treba, samo da bi ga čuli.)

RENAT: Bi lahko dobil duhovnika? V cerkvi ga ni...

VIKAR (*D. Sergeju*): Ssst! (*Odgovori z običajnim glasom*): Takoj bo prišel... (*Počasi se pomika k stopnicam.*)

D. SERGEJ (*odloži cigareto na rob mize; spusti talar, odviha rokave in se podviza k vikarju*): Naj grem jaz.

VIKAR: Kar pospravljajte. Ne motite se.

D. SERGEJ (*vztraja*): Ne, ne, jaz pojdem, jaz... (*K stopnicam.*)

RENAT (*ki je bil komaj viden, je spet odšel. Trenutek nato je vrh stopnic. Potem izgine v cerkvi.*)

D. SERGEJ (*odide s precejšnjo naglico in izgine v cerkvi.*)

VIKAR (*mu nekaj časa sledi z očmi, pa spet sede za pisalnik in sklepa načeto pismo. Prepogne list, vtakne ga v ovoj, za trenu-*

tek je neodločen, bi ga zaprl ali ne... Glavna vrata v sredini se dvakrat odpro, svetloba v presledkih šine v prostor. Tretjič pa vikar kot nevoljen, ne da bi se okrenil, reče glasno sam sebi): Kaj pa je vendar?

(Na pragu stoji ženska: ANGELA je.)

ANGELA (pogleda po izbi in uzre prižgano cigareto, ki jo je Don Sergej prej odložil na mizo; potem se okrene in se zazre v veliko omaro z razloženo mašno obleko, pa spet v razpelo; zdi se, kot da se je umirila.)

VIKAR (se je okrenil, vtaknil je roke v žep in jo gleda, ne da bi ga opazila; sam sebi): Le koga išče? (Dvigne se): Nočete vstopiti?

ANGELA (se okrene in zagleda vikarja, ki gre k nji).

VIKAR: Zakristija je. Se niste morda zmotili?

ANGELA: Ne... (in spet gleda cigareto, iz katere se kadi.)

VIKAR: Naj vas to ne moti. Zakristija je. Cerkev je na drugi strani. Okrog in okrog bi morali...

ANGELA: Vem, vem; sem že videla.

VIKAR: Ste zdajle prišli?

ANGELA: Da.

VIKAR: Potakem je poštni voz pripeljal s precejšnjo zamudo.

ANGELA (začudeno): Ne verjamem. Zakaj?

VIKAR: Prej bi morali priti.

ANGELA: Ne. Že od ranega jutra sva tu.

VIKAR: Tu?

ANGELA: Tu spodaj. Ustavila sva se v vasi. Najela sva si sobo v gostišču.

VIKAR: Oh, oprostite. – Če nočete zunaj okrog, lahko tudi tule (in pokaže na stopnice). Duhovnik je že v cerkvi, če ga potrebujete. Prav zdajle je šel.

ANGELA (se ne zgane.)

VIKAR: Bi se spovedali, obhajali?

ANGELA: Bi smela samo govoriti?

VIKAR (po premolku resno): Seveda, smete. (Trenutek si stojita nasproti drug drugemu.)

ANGELA: Nočem se spovedati.

VIKAR: Saj ste mi dali razumeti.

ANGELA: Rada bi... rada bi se posvetovala.

VIKAR (zamrmra nekaj): Um!... Upam, da me nimate za psihiatra! Opozarjam vas, da sem le spovednik. Prav, pa čujmo.

ANGELA: To ni stvar trenutka...

VIKAR: Tudi sedete lahko.

ANGELA (ostane nepremična, neodločena.)

VIKAR: Kar pogum.

ANGELA (sede). Zdi se, kako se je odločila za to, da bi ji ne bilo treba vikarju zreti v lice. Ta še vedno stoji pred njo. Angela gleda cigareto in brez razloga z roko zavrne dim, ki se ji kadi v lice.)

VIKAR (se odločno približa, s prsti zgrabi cigaretni ogorek, ga vrže ob tla in pohodi): Tako. Lahko začnete.

ANGELA: Prišla sem sem gor ne iz šibkosti. Dovolj je v meni poguma, da nosim svojo skrivnost. Nikakor je ne želim zvrčati na druge. Potrebno se mi zdi, da vam to povem, ker vam tako pojasnim, zakaj se nočem spovedati.

VIKAR: Če bi mogli opustiti predgovore...

ANGELA: Poročena sem, pa je, kot bi ne bila.

VIKAR: Nezakonit zakon tedaj?

ANGELA: Ne, ne... a dosežen s prevaro. (*Zagleda se vanj.*)

VIKAR: Kar pripovedujte. Zdaj vam še ne morem pomagati, da bi premagali odpor...

ANGELA: Ruzumem vas. A ni lahko govoriti... Predvsem bi vas rada opozorila proti sebi sami, proti moji navadi razlaganja dejstev. Čuli boste...

VIKAR: Ne skrbite.

ANGELA: Nisem iskrena ženska. Je v meni celo nagona, kar naravna navada, da zapletem stvari... A z vami bi to bilo nekaj strahotnega. Razumite me torej, da bi vas rada obvarovala...

VIKAR (*nestrpno*): Noben učen duhovnik nisem.

ANGELA: A bi lahko tudi napak umeli, kar mislim povedati!

VIKAR (*se oddalji in govori sebi*): Nočem poslušati praznega blebetanja. Bolje bi bilo, če bi se obrnili na mojega pomočnika... (*Strogo*): Pojdite k dejstvu. Pripovedujte samo dejstva.

ANGELA: Samo dejstva...? A kako jih boste sodili, moj Bog...

VIKAR (*se od daleč nagnje k nji in ji reče odločno, prepričljivo*): Kaj se je zgodilo gospa?

ANGELA: Srečala sem človeka, v katerega sem se pred osmi mi leti poročila. Najini družini sta bili znani. Malo prej sem prišla z zavóda, ki ga vodijo sestre. Tam sem skončala študij.

VIKAR: Kakšen študij?

ANGELA: Učiteljica sem.

VIKAR: Pa vaš mož?

ANGELA: Pravno zgodovino predava - na univerzi... a njegovo zanimanje seže dlje...

VIKAR (*jo s kretnjo prekine*): Vaši starši?

ANGELA: Dobri ljudje. Prizadevali so se, da bi me dobro vzgojili. Tudi versko; pa vera se me nikdar ni bogve kaj prijela. Nikdar nisem, na primer, verjela v posvečeno hostijo, še takrat ne, ko sem bila otrok; vselej sem mislila na prevaro, na ukano. - Mislim, da se človek že rodi takšen.

VIKAR (*spet z običajno strogo kretnjo, da bi jo prekinil*): Srečali ste ga, ste dejali...

ANGELA: Glejte, zdaj bi vam morala govoriti o njem. Je človek poln vere in duhovnega nemira. Prav zato se mi je zdel nekako smešen, pa sem ga vendar takoj vzljubila, močno, iskreno. Tudi on mene; vnel se je zame, a rekla bi, z nekšno belo strastjo... Narahlo sem se mu posmehovala. Zdelo se mi je, da bi najina ljubezen dozorela, da bi se povečala, če bi oba pogumno stopila čez nekatere meje običajne morale... Kajti bala sem se, da bi

mi lahko vedno uhajal tako, če bi ostal v tistem pasu... bele strasti.

VIKAR: Tako je prišlo, ko ste prestopili tiste običajne mejé – čisto naravno.

ANGELA: Da. A od trenutka, ko sva prestopila tiste mejé, se je začelo povsem nekaj drugega, nepredvidenega: čutila sem, da se mi izmika, odteguje. v njem je vstalo nekaj sovražnega do mene, kar me je preplašilo. Spočetka nisem vedela. čému naj to spremembo pripišem. Potem sem razumela: nikoli nisva govorila, nikoli več o tistem, kar se je prigodilo. Sovražnost v njem je rasla: naravnost sovraštvo je bilo, mrzkost. Bili so dnevi, ko me je samo gledal, ne da bi govoril... gledal moje telo kot vzrok svoje nesreče. Ohromela sem, docela sem izgubila svojo trdnost, tisti pogum ljubezni, ki je v neki meri naša moč, vedno, tudi v najobupnejših trenutkih. Ne razumem – vpraševala sem se, zakaj, še tudi potem – kako da ga nisem v tistem času, ko sem videla, kako mi uhaja, še poskušala navezati nase... s tistim...

VIKAR: Mislite, da bi uspeli tako?

ANGELA: Takrat, mislim, bi. A sem se pomišljala. Zadrževala me je bojazen, da bi me on ne sodil napak. Vezala me je njegova strogost, njegova... čistost, nekako nečloveška, če hočete; a takrat je bila tolikšna moč v nji, da me je omrtvila. In on mi je ušel, dokončno.

VIKAR: Kako dokončno? Dajte, razjasnite mi to. Vas je zapustil?

ANGELA: Zapustil.

VIKAR: Tedaj se vam je razjasnilo tudi tisto.

ANGELA: Nič razjasnilo: ne tisto, ne drugo kaj! Med nama ni bilo nobene dokončne besede. On sovraži dokončne besede. Vedno pusti kaka vrata odprta. Drugim, ki so stvar gledali od zunaj, se je tako zdelo, da je med nama še vedno vse kot prej in da je šel od mene zgolj zavoljo študija.

VIKAR: Torej je odpotoval.

ANGELA: Da, odpotoval je. (*Molk.*) Po nekaj pismih, tako naučeno zadržanih – molk: Ničesar več. Zunaj je, v inozemstvu, skoraj dve leti. Potem pa pride lepega dne dolgo pismo. Govori mi, kako zdaj jasno vidi v prihodnost. Izbral si je pot: duhovnik bo. Nenavadno odločno in mirno pisanje, brez omahovanja. Ko sem ga prebiral, sem bila prepričana bolj in bolj, da sem ga izgubila zares, v istem trenutku pa sem čutila, kako raste v meni ljubezenski žar, ki me žge. Kako sem ga ljubila. Spoznala sem, da sem bila do tistega trenutka tako trdna, kako zares moj je – moj, prej ali slej – da se nikdar nisem trudila tehtati, koliko ga ljubim. Če mi je prišlo v misel, da bi Renat kje daleč od mene lahko našel kako drugo, niti nisem zato trpela, kajti tako trdna sem bila v tem, da ji ga lahko iztrgam, kadar in kakor hočem, da sem se ob takšni misli celo nekako naslajala. Zdaj pa nisem več vedela, komu naj ga iztrgam, razumete?

VIKAR: Zakaj se niste vdali?

ANGELA: Ker to ni mogoče. Jaz vsaj nisem zmogla tega. Mislim, da bi se končala, odločena sem bila, da se ubijem, če... (*Prekine in gleda vikarja, kot da ga preiskuje*). Tega nisem storila, ker sem pričakovala, da se bo vrnil. Nemogoče se mi je zdelo, da bi se ne vrnil, ne poslovil od staršev, preden bi se zaprl v samostan ali v bogoslovje – ne vem, kaj je sklenil...

VIKAR: Pa mu na pismo niste odgovorili?

ANGELA: (*ne odgovori takoj; čaka*).

VIKAR (*nestrpno*): Da ali ne?

ANGELA: Odgovorila. Odgovorila z lepim pismom.

VIKAR: Z lepim?

ANGELA: Vdano. Hotela sem ga pomiriti. Hotela sem ravnati tako, da bi me ne imel za sovražnico, pred katero mora bežati. Uspela sem – kajti odgovoril mi je, s kratko zahvalo.

VIKAR: Hoteli ste, da se vrne razorožen.

ANGELA: Točno. Razumeva se.

VIKAR (*pozorno*): In kako ste ga namerjali napasti?

ANGELA: S *tistim*, še vedno s *tistim*. Prepričana sem bila o svojem zapeljevanju. Spet bi ga imela. Skrbno sem vse pripravila, predvidela sem ves njegov upor in mislila na vse možnosti, da se vtihotapim... (*Hripavo, z mržnjo*): Če bi le prišel zdrav – kot sem ga pričakovala, – naj tudi svet, prisegam vam, da bi ga spet dobila. A vrnil se je bolan.

VIKAR: Kdaj je bilo to?

ANGELA: Pred dvema leti: v juniju.

VIKAR: Vrnil se je bolan.

ANGELA: Dobro me poslušajte, gospod vikar, zdaj sva tam.

VIKAR (*skloni glavo*).

ANGELA: Vrnil se je težko bolan in bila sem tako... skoraj brez orožja. Saj razumete, da nič *tistega*, kar sem tako skrbno pripravila, ni več služilo pri človeku, ki je mislil samo še na onostranstvo. Nikar ne mislite, ko vam pripovedujem, kaj vse sem storila, da sem bila in da sem samo cinična.

VIKAR: Vem. Precej vas že poznam.

ANGELA: Če me že precej poznate, se vam bo tedaj zdelo naravno, da me je obšlo tudi sočutje, ko sem videla, kako se pripravlja na smrt. Da me je spreletavala groza, ko sem stala pred človekom, ki je bil že v dotiku s paradižem. In vendar vam priznam, da mi je v dnu duše godila tista smrt, ki je bila bliže in bliže. Dovoliti smrti, da mi ga vzame, je bilo slednjič edino, v kar sem privolila. On pa je zmogel krizo in počasi okreval. Kakšno bridkost, kakšen gnev sem čutila, ko sem videla, kako je ozdravljal dan za dnem! Nekaj strahotnega je bilo, res... V meni je za zaradi smrti, ki je ni bilo...

VIKAR: Bolj strah pred njegovim življenjem.

ANGELA: Morda. Kajti – res je, – čutila sem, da se bo boj spet razvnel in bilo me je strah. Njega pa ne. On je bil, Renat, ki me je spet potegnil, da rečem tako, v boj.

VIKAR: On?

ANGELA: Da. Nekoč, ko sva bila sama, mi je govoril o naju, o najini preteklosti, o vsem.

VIKAR: Morda ste pričakovali tisto govorjenje, pa vam ga je pripravil.

ANGELA: Ne, nisem ga pričakovala, nasprotno, bala sem se ga. Res, nisem ga pričakovala. Bil je nekako tesnobno resen. Dejal mi je, da je njegovo življenje zdaj na drugi strani, obrnjeno v drug cilj; in je imel najino ljubezen – mojo in svojo, enako obe, pa po krivici, saj ni mogel govoriti zame! – imel za nekaj slabotnega, za stvar brez prave važnosti spričo tiste neskončnosti, ki jo je zdaj zaznaval. Čutila sem, da ni govoril zase, kot bi se lahko zdelo, marveč zame: da bi vplival name, da bi me prepričal. On nikoli ne govori zase, vselej za druge. Naravnost obsedlo ga je to hotenje po preoblikovanju, očiščevanju. To sem bolje pozneje razumela... A priznam vam, da me je v tistem trenutku premagal z nadihom svojega govorjenja, ki se mi je zdel nadih svetnika...

VIKAR (*rezko*): Ne. Kakšnega svetnika! Iz samoljubja je bilo.

ANGELA: Kako pravite?

VIKAR: Strašansko samoljubje.

ANGELA: Potakem je mogoče prav tisto strašansko samoljubje, še enkrat tista bela strast skoraj zatem sprostila v meni upor, upor, ki še vedno traja!

VIKAR: Kako ste se uprli?

ANGELA: Nagonsko sem se vzpela prav v njegov svet, v vzvišeni, božji svet, v svet onostranstva... Oh, za božjo voljo, razumite me vendar! Saj boste razumeli!

VIKAR: Kaj je? Nadaljujte!

ANGELA: Strašno orožje mi je potisnil v roke, duhovno orožje, pa si niti predstavljal ni, kako bi ga znala sukati jaz! Kajti na dnu me v tistih mesecih bližine ni spremenil, kot je mislil – samo eno orožje več mi je potisnil v roke, drugačno...

VIKAR: Nadaljujte, vendar! Dejstva! Točna dejstva hočem!

ANGELA: Kaj vam je, reverendo?

VIKAR: Bi govorili, prosim?

ANGELA: Čutila sem, da mi Renat več ne pripada in da z njegovo voljo več odločati ne morem. Razumela sem – bil je v rokah... *D r u g e g a*. Bil je jetnik Boga samega. In tedaj me je zgrabila blazna volja, da bi ga iztrgala tudi tistemu Drugemu; ne strah, ampak neizmeren, velikanski, vseobsegajoči zagon v boj proti samemu Bogu... Čutim mrko mržnjo – sovražstvo do tega Boga, ki se mu ne smilim in mi ga iztrga takole... in mi ga še vedno trga... Napadati ga hočem z vsem, kar je mogoče, z vsemi močmi, jaz, jaz, sama, ženska, jaz...

VIKAR (*je stopil k omari s paramenti, vzel je štolo, si jo nadel za vrat, potem pa je pograbil kropilo kot orožje; vihteč ga nad seboj gre zdaj grozeče proti Angeli, glasno udarjajoč na vsak korak*).

ANGELA (*mu sledi z očmi. Vda se, da ji njegova bojevitá kretnja zastavi besedo. Težko sope*).

VIKAR: Vstanite.

ANGELA: *(se osuplo, skoraj prestrašeno dvigne)*.

VIKAR *(ukazujoče)*: Sklonite glavo!

ANGELA *(skloni glavo)*.

VIKAR *(jo blagoslovi)*.

ANGELA *(se v tem začne smejati, najprej tiho – skoraj joka-
nje se zdi, – potem pa bolj in bolj močno, histerično, satansko)*.

VIKAR *(prebledi; tudi vanj je segel nečloveški strah)*.

ANGELA *(v trenutku preneha s smehom)*: Tako mi odgo-
varjate? Tako mi pomagate? Mislite, da me je hudič obsedel?
(Spet se smeje.)

VIKAR *(še vedno dviga roko, še vedno jo gleda)*.

ANGELA: Tak nehajte že!

VIKAR *(ko je spustil kropilo)*: Vsakemu svoje orožje.

ANGELA: Strah mi vzbujate.

VIKAR: Drug drugemu vzbujamo strah.

(Molk. Vikar si sname štolo in odloži kropilo na mizo.)

ANGELA *(se okrene tako, da kaže vikarju hrbet)*.

VIKAR *(tiho)*: Pojdiva naprej...

ANGELA: Ne.

VIKAR: Kako? Je končano že?

ANGELA: Ni več končano, od tistega dne.

VIKAR: Verjamem.

ANGELA: Je kaka rešilna pot? Ne tista... *(Pokaže z očmi
na kropilo.)*

VIKAR *(vztraja nekako neprimerno)*: Povejte mi še tisto,
kar se je zgodilo potem, po tistem sovražnem izbruhu proti
Gospodu.

ANGELA: Je res važno, da to povem?

VIKAR: Sami presôdite.

ANGELA: Razumem. Iztrgati mi hočete poslednjo skrivnost.
To je tisto vaše, s čemer oslabite duše in zagospodujete nad njimi.

VIKAR: Svobodni ste, lahko poveste in ne poveste.

ANGELA: Kakšna svoboda!

VIKAR: Zares ste ga skušali iztrgati Gospodu?

ANGELA: Poskušala in uspela. Povedala sem, da je postal
moj mož. Vam to zadošča?

VIKAR: In nimate miru?

ANGELA: Od vas sem pričakovala pomoči, da mi pokažete
rešno pot...

VIKAR *(ponižno, kot uničen)*: Ne vem, gospa, kaj naj vam
odgovorim zdajle, takole, stojé. Ves zmeden sem... Kajti navkljub
vsemu ste ena tistih duš, ki povedo resnico, skoraj vso resnico.
Zmota, prevara z vami samimi... težko jo vidiš. Potreben sem
razsvetljenja; upajmo, da bo to prišlo z molitvijo.

ANGELA *(jo ukloni vikarjeva bistrost)*: Ne tajim, da bi pri
vsem, kar je bilo, potem smrt – volja umreti in ubiti, – ne imela
precejšnjega deleža.

VIKAR: Mislim si.

ANGELA (*se vzpne in se zapre*): Kaj si mislite? Ne morete si misliti drugo kot to, kar sem vam povedala!

VIKAR: Gotovo, da to. Ne ravnam z domišljijo. A zadošča mi, kar ste povedali. Kaj naj bi še bila večja volja in odločitev za smrt – kaj še večja smrt, – kot da ste se zagnali v Boga, odkrito, premišljeno? To je ključ v vaš prepad, naj ste že potem storili kar koli, da ga iztrgate Njemu...

ANGELA: In kaj? Rada bi vedela, kako bom mogla živeti, ne pa, če bom pogubljena; to me ne briga.

VIKAR: Jaz pa prav nasprotno upam, da bo to edina stvar, ki vas bo slednjič brigala.

ANGELA: Če bom pogubljena?

VIKAR (*ji ne odgovori. Zamišljen se zdi. Hodi po sobi z rokami v žepu. Ne ustavi se*). Vrnite se drevi. Pustite me zdaj, molil bom.

ANGELA (*mu ne ostane dolžna*): Ne vem, če se bom vrnila.

VIKAR: Storite, kar vam ljubo. Čakal vas bom.

ANGELA (*zre vanj nepremično. potem pa, kot da bi se hotela otresti nečesa, kar jo veže*): Oh, pustite mi vsaj malo zraka... (*Odide skozi vrata in jih pusti priprte, naglo, skoraj teče...*)

VIKAR (*še vedno hodi po sobi. Slednjič se ustavi pred omaro s paramenti, nasloni se s komolci tja in sklone glavo v dlani. Začuje se nekakšno mrmranje, bolj in bolj razločno. Vikarjeva pojoča molitev je*):

„Libera me Domine, de morte aeterna
in die illa tremenda...“

(*Nekatere besede so razločne, druge spet razbite, pregrižene v baritonskem mrmranju vikarjevem. Moli še vedno pojoč, odtrga se od omare in gre v svojo sobo. Sede, zapre ovoj, ki je bil na pisalniku, in napiše naslov. Premor, ki ga polni vikarjevo petje.*)

DON SERGEJ (*naglo po stopnicah. Zdi se razdražen in razburjen. Ko ugleda vikarja, ki sedi ob pisalniku, obstane sredi stopnic*).

VIKAR (*preneha s petjem, a se ne zgane. Nato vzame pismo*): Zakaj ste se ustavili tam gori?

DON SERGEJ (*gre počasi dol, stopnico za stopnico*): Ste vi peli tako?

VIKAR (*ne odgovori. Dvigne glavo in ga motri. Potem mu ponudi pismo*): Za vašega predstojnika.

D. SERGEJ: Kakšnega predstojnika? Jaz nimam predstojnikov.

VIKAR: Za škofa, z eno besedo. Storili mi boste uslugo, če mu ga boste izročili.

D. SERGEJ (*očitno nevoljen vzame pismo*): Jaz naj mu ga nesem?

VIKAR: Ker ste ravno tu.

D. SERGEJ: Se tiče mene, mojega bivanja, mojega „zdravljenja“ tu gori pri vas, kaj? Poročilo, diagnoza.

VIKAR (*suho*): Ne. Ne mešam se v vaše posle. Povedal sem vam že. Opravite s škofom osebno – Tole je letno poročilo o božji poti. Koliko ljudi je prišlo, koliko obhajil, koliko miloščine... Saj ga lahko tudi preberete.

D. SERGEJ (*nekako v zadregi*): Za božjo voljo... (*in se okrene v srednjo sobo.*)

VIKAR (*dvigne se, gre za njim in govori*): Vas se poslužim le, da mu ga pošljem.

D. SERGEJ (*potežka pismo*): S skromnim ga odpravljate, ču-tim! Morda zato, ker manjka poročilo o kakem čudežu. Jih letos ni bilo?

VIKAR (*resno*): Nobenega. (*Ozre se Sergeju v oči*): Ne ugaja mi vaš ton. Kaj ste storili?

D. SERGEJ: Kakšen ton?

VIKAR: Vi se vedno koga lotite. Kar preveč udobno to. Tiste-ga dne, ko bi morali ostati brez nasprotnikov, bi se čutili brez dela: ničesar več bi ne imeli ne govoriti ne storiti. Slaba je ta vaša bolezen. Na napačni poti ste.

D. SERGEJ (*porogljivo*): In da bi mi ta dan oddaljili, že vna-prej pripravljate srečanje z mojimi nasprotniki.

VIKAR: Jaz? Kaj pa si domišljate! Veste, jaz bi vas s to vašo domišljavostjo ne posvetil v duhovnika!

D. SERGEJ: Morda bi vas celo zahvalil zdaj!

VIKAR (*zelo resno, silovit konec izbruha*): Pssst! Dovolj!

D. SERGEJ (*drzno*): S pretvezo, da mu izročim letno poro-čilo o božji poti, me prisilite k škofu, brž ko bom v mestu. To je tisto.

VIKAR: Kako? Bi drugače ne šli k njemu?

D. SERGEJ: Ne vem. Svoboden bi bil; lahko bi šel, lahko ne.

VIKAR: Potem mi vrnite pismo. Oh, kakšne storije!

D. SERGEJ (*očitno razburjen se ne premakne*).

VIKAR (*s humorjem*): Ta škofovska dobričina vas plaši. Se vidi, da malo veljate!

D. SERGEJ: Precej na kratko sva si in škof je vedno škof.

VIKAR: Kaj še! (*Dvigne rame.*) Dosti je. Vrzimo karte! Sem jaz tu gospodar?

D. SERGEJ: Z nami pa je drugače. Mi smo odvisni naravnost od njega.

VIKAR: Kdo mi? Vsi smo odvisni od njega.

D. SERGEJ: A jaz učim v zavodu.

VIKAR: In kaj potem? Vsakdo ima vrt – vrtiček, kjer se lahko dela gospodarja. Tisto je, da vas je strah, biti gospodar! Le po resnici, pa povejte, kako se človek boji, vzeti si svobodo, da bi odločal, da bi se upravljal sam!

D. SERGEJ (*kot prej*): Ne, zatrdim vam, da rajši sam od sebe pustim, kot pa da bi pristal, da me odslove iz zavoda.

VIKAR: Torej vas mislijo pognati?

D. SERGEJ: Zaradi metod mojega poučevanja. Nevarne se jim zdé. – Potem pa...

VIKAR: Napredna miselnost... Uf! Sem mislil, da se je z našim rodом nehala ta storija z „modernizmom“.

D. SERGEJ: Pripravljen sem zdaj na vse: tudi na... da, tudi na to, da slečem talar, če me prisilijo v to.

VIKAR: Tudi to se lahko nameri. Znaki odpadnika so v vas.

D. SERGEJ: Po sili! Tirani, ki zlorablajo oblast! Človek se mora boriti, se vam ne zdi?

VIKAR (*ne odgovori, sam pri sebi mrmra*): „... de morte aeterna“.

D. SERGEJ (*razdražen*): Veste, da z vami človek ne more biti zaupen.

VIKAR: Vem. In mi nič mar ni. Ženska šara to, zaupnost! Je vse kaj drugega! Danes se gredo po semeniščih preveč ženske. Koketirajo z duhovnostjo... (*Momlja spet nove verze iz „libera“*.) Pa tudi ne morem razumeti, zakaj si niste dobri s škofom. Vi, vi! Vi, ki imate manjše po zaupnosti! (*Sam sebi*.) Ne moreš ukazovati več, kadar so ti zaupali. Roké so ti zvezane. Kdor je sprejel zaupanje, zadovolji naj se z nasvetom...

D. SERGEJ: Vam je premalo svetovati?

VIKAR: Ne. Spet novo koketiranje z duhom. (*Nadaljuje z momljanjem, oddaljuje se*.)

D. SERGEJ (*nepremično kot prevzet*).

VIKAR (*se okrene k njemu in de očitno tovariško*): Pripravite kovčke. Jaz pojdem v cerkev. Ne kličite me...

D. SERGEJ (*ne odgovori, ne premakne se*).

VIKAR (*ga gleda, namrši obrvi in odhaja*).

D. SERGEJ (*se zdaj odloči, z ganjenim glasom govori*): Gospod vikar!

VIKAR: Kaj?

D. SERGEJ: Mislite, da je tisti, ki je stopil na ozko pot, pa je bil ustvarjen za široko, na slabšem kot pa tisti, ki si je izbral široko, pa je bil poklican na ozko?

VIKAR (*obstane*): Kakšen govor, kaj! Nisem razumel.

D. SERGEJ: Včasih mislim, da sem zgrešil poklic.

VIKAR: Ne mislite tega.

D. SERGEJ: Mislim, da bi mi večja svoboda pomnožila delavnost... mogoče bi mi tudi bližina koga drugega koristila...

VIKAR: Potakem?

D. SERGEJ: Do nedavna, če sem na tole svoje stanje mislil, sem se odkrito zdel najnesrečnejši med ljudmi...

VIKAR: Kaj pa se je zgodilo potem?

D. SERGEJ: Zvedel sem... nekdo drugi mi je povedal... ki bi moral obleči to suknjo... pa je ostal zunaj... svetega prostora...

VIKAR: Hočete reči, da ni bil posvečen.

D. SERGEJ: To. Več! Zavezal se je z žensko... in nima miru.

VIKAR: Nič novega to. – In kaj ima to z vami?

D. SERGEJ: Zdi se mi, da je njegov nemir še strašnejši kot je moj. Bil je že na tem, da bo duhovnik... vse je bilo že določeno... izšel je iz dolge bolezni utrjen v poklicu... pa je spet videl staro prijateljico, zaročenko od prej... - ljubila sta se nekoč.

VIKAR (z nekim nemirom): Je biló vse med njima pretrgano?

D. SERGEJ: Da. Tako pravi.

VIKAR: Pa ni čutil, kako se je znova prebudila ljubezen, ko jo je spet videl?

D. SERGEJ: Ne, pravi, da ne. Pred leti ji je razjasnil svojo pot. Prepričan je bil, da je dekletovo duševnost pomiril. - Domišljal si je, celo, da jo je preoblikoval, da je ustvaril drugo žensko iz nje... Zdaj pa, ko je bil zdrav in se je namenjal vrniti...

VIKAR: No, kaj je bilo?

D. SERGEJ: Zdaj se je ženska skušala usmrtiti, zastrupiti - ni se več mogla upirati, da ga ne bo mogla več ljubiti... in je rajši...

VIKAR: Ona se je namerjala usmrtiti?

D. SERGEJ: Ona, ona. Samomor.

VIKAR: Kako? Ne razumem.

D. SERGEJ: Ni mogla živeti brez njega in je hotela izginiti!

VIKAR (sebi): Ne, ne, ni logično... (D. Sergeju): Ubiti bi morala njega, moža... predmet svoje ljubezni, ki se ji je oddaljeval.

D. SERGEJ (v zadregi): Tega ne vem... Ne verjamem pa, da bi se zgodilo... ne verjamem, da bi ženska mislila na to...

VIKAR: Vsaj misliti je morala na to.

D. SERGEJ: On mi ni povedal...

VIKAR: Torej se je delala, kot da se hoče zastrupiti, kajne?

D. SERGEJ: Ne, ni se delala, zares se je zastrupila.

VIKAR: Pa le ni umrla.

D. SERGEJ: Ne, ni umrla - rešili so jo po čudežu.

VIKAR: Ste tako prepričani o tem čudežu?

D. SERGEJ: Precej dni je visela med življenjem in smrtjo.

VIKAR: In on, tedaj... - razumem.

D. SERGEJ: Zabredel je v strahotno stisko.

VIKAR: Odgovornega se je čutil za tisti samomor...

D. SERGEJ: Skoraj. Strahotno vprašanje v njegovi vesti je vpilo: je-li prav, da iz zvestobe lastnemu poklicu uničiš življenje drugemu? Uničiš tako, da ga pritiraš v samomor? Da si tako neziprosen do ljubezni - je prav to? Dolgo se je bil sam s seboj...

VIKAR: In nazadnje je odpovedal Bogu in se z žensko poročil.

D. SERGEJ: Ni odpovedal Bogu... mislil je le, da mu je bil Bog odkazal tisto pot.

VIKAR: Tako je mislil?

D. SERGEJ: Ravnal je pod vtisom čudnih sanj...

VIKAR: Kakšnih sanj?

D. SERGEJ: Ne vem.

VIKAR: Le kakšen mož, ki so mu sanje mar!

D. SERGEJ: Zato ga pač ne morete zaničevati, posebno vi ne, ki slepo verujete v čudeže in v nebeška znamenja.

VIKAR: Le kakšna zmešnjava! Skratka: mislil je, da se mora žrtvovati.

D. SERGEJ: Da. Poročila sta se.

VIKAR: Potem?

D. SERGEJ: Potem... je bil pekel.

VIKAR: Njun pekel...

D. SERGEJ: Zanj predvsem. Ona je nazadnje le dosegla, kar je hotela, in zadovoljna je bila – on pa...

VIKAR: Kdo pa vam je rekel, da je bilá zadovoljna?

D. SERGEJ: Mislim si...

VIKAR (*se strese, vedno nemirnejši je*).

D. SERGEJ: Gotovo je tudi njo možovo ponašanje naravnost obsedlo... ker beži pred njo, četudi noče tega, ogiblje se je. Morala je to opaziti.

VIKAR: Zakaj potem beži pred njo?

D. SERGEJ: Ker se je zdaj prepričal, da je bil njegov poklic drug. Spoznal je, da si je naložil breme, ki je čez njegovo moč, morda krivično... – Tako mu je bila tista žena bolj in bolj sovražnica. V nji zre bitje, ki mu je preprečilo, da bi svoje življenje posvetil tistim važnim, popolnim stvarim, o katerih je čutil in za katere čuti, da jih mora opraviti – in skoraj sovraži jo... Po drugi strani spet pa ga ona privlači... fizično, včasih je kot uničen ob slasti... – zdi se, da je ženska polna čarov.

VIKAR: Tako, da je zdaj še on v njenem jarmu.

D. SERGEJ: Včasih... – Obupno išče nekšno spojino z njenim življenjem, a iz teh poskusov se vrača še bolj zaskrbljen kot prej, kajti – sam mi je pravil to – v sebi, čisto na dnu je vžgano nekaj kot znamenje, ki ga ni mogoče izbrisati, neko neizprosno znamenje, ki ga določa za druge stvari. In tedaj sovraštvo do nje raste, raste – in mora bežati pred njo, da bi te stiske ne videla. Pekel. (*Premor.*) Rad bi prišel do kake rešitve. Rad bi si spet zadobil svobodo.

VIKAR: Pa ona to ve?

D. SERGEJ: Ne ve.

VIKAR (*potisne obraz med dlani*).

D. SERGEJ: Kaj bi mu rekli vi?

VIKAR (*ne da bi dvignil obraz*): Kaj ste mu rekli vi?

D. SERGEJ: Preveč me je pretreslo... prevzelo... zatekel sem se k obrazcem...

VIKAR: Ah, obrazcev se poslužujete... pa bi radi zrevolucionirali Cerkev...

D. SERGEJ: Gospod vikar, nika me ne trpinčite tako, Razočaralo ga je, kar sem mu povedal, dobro sem razumel... A bo šele drevi odšel...

VIKAR: In?

D. SERGEJ: še bi ga lahko poiskal... – Gospod vikar! Kaj bi mu rekli vi? Kaj bi mu rekli?

VIKAR (*tesnobno, izbruhne*): Ničesar nočem slišati! Ničesar več nočem slišati! Le zakaj posvečajo duhovnike kot ste vi!

D. SERGEJ: A kaj sem storil? Kaj sem storil?

VIKAR (*se nameri v cerkev*).

D. SERGEJ: Gospod vikar! Gospod Vikar!

VIKAR (*okrene glavo*).

D. SERGEJ: O sebi vam moram še govoriti.

VIKAR: Dovolj... dovolj... – Vse ste zvrgli name... (*Sope*):
Pustite mi v cerkev!... (*Odide po stopnicah.*)

Zelo hitro pade

Z A S T O R

PRETEKLOST

FRANCE PAPEŽ

JURČECU V SPOMIN

Ko je vzbrstela spet revija slovenske zdomske besede in občutja – roža, rastoča nekoliko na samem – in ko urejam ta novi povez cvetja duhá, pa tudi ko sploh premišljam o delu pri SKA v prejšnji dobi, se mi ustavi spomin pri njem, ki je bil eden prvih urednikov Meddobja, mož uporne notranje moči, umetnik širokega doživljanja evropske kulture: Ruda Jurčec. Ko začenjamo z delom, lotevajoč se starih in novih vprašanj, se vrača spomin v prva leta – leta snovanja, pisanja, ustvarjanja slovenskega kulturnega prostora v svetu, leta sodelovanja. V tem duhu bi precejšnje dobo našega življenja v zdomstvu lahko objel z oznako: naši dnevi pri SKA.

Imena, med katerimi je Jurčec najbolj živo, ostajajo v kamenu spomina slovenskega duha v svetu. Z negotovo besedo, ki je izdajala človeško občutljivost in neko eksistenčno negotovost, se mi je v dneh njegovega dela pri Akciji dostikrat približal. Znal je z lahkoto prestopiti črto let, ki je naju ločila. Dejal bi – nasprotno, kot mi očita Alojzij Geržinič – da je bil zrelo mladeniško čuteč in tisti stavek o starcih v fantastični pripovedi v Zapisih iz zdomstva, kjer je sicer namig na notranje razprtije v ustvarjalni zdomski skupnosti, je dobesedno vzet iz Eliotove pesnitve „East Coker“ (štirje kvarteti) in se nanaša na obskurantstvo vseh časov in krajev. Prav z Jurčecem sva nekoč govorila, da so starci s svojo otrdelo miselnostjo tisti začetniki in prenašalci smrtne kuge, ki razsaja že nad sto let po svetu.

Sodelovanje pri Kulturni akciji me je pripeljalo bliže človeku, v katerem sem videl kulturno najbolj razgledanega člana, pa tudi najbolj iskrenega prijatelja. V številnih kratkih pismih-sporočilih iz let 1965-69 se mi kaže kot čuteča in prizadeta osebnost: „Prav lepa hvala za Vaše pismo in iskreno mnenje o mojem pisanju. Saj veste, da smo le ne vredni služabniki, vendar nas zelo razveseli, ako nam kdo s svojim mnenjem kaj pove – lepa beseda je med nami redka, a zato tem več vredna (3. 8. 65).“ Takrat sva se dostikrat dobila v kavarni na postaji Gral. Belgrano, v Retiru – tam, kjer si je Jurčec zamislil zgodbo o Marcellinu. Spremljal sem ga v kino, govorila sva o pisanju, o kritiki in drugem. „Vidim, da bomo vedno bolj navezani nase v teh zadevah, ker se proti pisanju in piscem ustvarja neko posebno razpoloženje (14. 8. 67“. Prišel me je obiskat v Carapachay na predvečer usodnega občnega

zboru v marcu 1969. Govorila sva dolgo v noč v kavarni mirnega predmestja in obljubil sem mu, da bom kljub vsemu podprl njegovo stališče pri določitvi novih pravil. – Vendar pa bi hotel v tem novem letniku Meddobja, ko se vrača pogled na sodelovanje prvih let, pokazati predvsem na občuteno misel, ki jo je zapisal Jurčec v knjigo *Luči in sence*, katero mi je poklonil v maju 1967: „V spomin na lepe dni pri SKA.“

JURČECEVE „SKOZI LUČI IN SENCE“

NASTANEK

Prvi predsednik Slovenske kulturne akcije Ruda Jurčec je v začetku leta 1963 radi družinskih in ekonomskih problemov resno zbolel na živcih in se je šel zdraviti v buenosaireško državno bolnišnico za duševne bolezni, kjer je ostal več mesecev.

Ko se mu je zdravje proti kocu leta začelo boljšati, je mogel prihajati iz bolnišnice. S tedanjim blagajnikom Slovenske kulturne akcije Ladislavom Lenčkom sta se nekega popoldneva srečala v kavarni v središču mesta. Sedla sta in se začela pogovarjati o okoliščinah njegovega življenja v prihodnje.

Jurčec je izrazil željo, da bi rad kaj delal in si s tem tudi kaj zaslužil za samovzdrževanje, in da bi mogel delati celo, ko bi se še nahajal v bolnišnici, iz katere pa da bo verjetno kmalu odpuščen.

Ladislav Lenček mu je dejal, da je zanj najprimernejše delo pač ono literarnega značaja. Jurčec se je namreč v okviru Slovenske kulturne akcije razvil tudi kot novelist (objave v *Meddobju*) in romanopisec (knjiga „Ljubljanski triptih“). Dodal je, da bi mu mogel pisanje sproti honorirati vsaj skromno in da bi mu pomagal, ko zapusti bolnišnico, najti tudi primerno stanovanje.

Jurčec je idejo vesel sprejel in se z Lenčkom dogovoril, da mu bo v kratkem podal svojo odločitev, katere oblike pisanja bi se lotil, ali kakega eseja ali romana ali življenjepisa.

Čez nekaj dni je že prinesel v tiskarno Editorial Baraga, ki ji je načeloval Lenček, svoj predlog, pisati spomine, in sicer v literarni obliki, kar je bilo sprejeto z odobravanjem. Dotlej so namreč umrli v izseljenstvu že nekateri pomembni slovenski možje in smo obžalovali, da niso pred smrtjo vrgli na papir vsega svojega bogatega poznanja slovenskega javnega življenja v zadnjih desetletjih. Če bi se vsaj Jurčec lotil pisanja svojih spominov, bi nam pač ohranil marsikako potezo polpreteklosti.

Odločitev je padla: Jurčec bo pisal spomine. Lenček ga je zaprosil, da celotno delo zamisli in v glavnih obrisih zapiše ter mu to okvirno vsebino spominov predloži na vpogled, da se skupaj razgledata po obsegu zamišljenega dela.

Ni še minil teden, ko je Jurčec spet prišel v pisarno tiskarne, to pot z že izdelanim načrtom celotnega dela njegovih spominov od rojstva do leta 1955. Ta osnutek za celotno delo zdaj objavljamo z namenom, da bi na eni strani obnovili spomin na to veliko, morda kulturno najbolj razgledano osebnost v našem izseljenstvu ob petletnici njegove smrti, na drugi strani pa, da z njega objavo pokažemo, kaj je nameraval pisec povedati v četrtem delu spominov, ki je bil tudi zamišljen in bi gotovo izšel, če ne bi prekinila pisanja njegovih spominov Jurčevega zaposlitev ob izdajanju lista „Sij slovenske svobode“ po povsem nepotrebnem izstopu Jurčeca in nekaterih najvplivnejših rednih članov iz Slovenske kulturne akcije.

Naj povem nekaj o tem, kako je Jurčec pisal „Skozi luči in sence“.

Možnost, da začne pisati in da se s honorarjem tudi vsaj skromno vzdržuje, je pospešila Jurčevevo ozdravljenje in je mogel že kakih 14 dni po dogovoru z Lenčkom zapustiti bolnišnico. Po posredovanju založnika Lenčka je najel v Slovenski vasi blizu Buenos Airesa, 50 m stran od cerkve Marije Kraljice, hišico, kjer je mogel v popolnem miru delati. In delal je intenzivno. Po nekaj mesecih je že predložil zdaj sosedu Lenčku obširen spis prvega dela svojih spominov, ki jih je v začetku mislil nasloviti s „Potovanje skozi čas... (Spomini)“, a je zdaj že nosil končni naziv „Skozi luči in sence“. Odobreno gradivo je Jurčec še obdelal in skrbno pretipkal ter dal čisti original v tiskarno. In leta 1964 je izšel prvi del Jurčevih spominov: „Skozi luči in sence“ v okusni opremi arh. Marijana Eiletza, s celostransko podobo avtorja samega in z uvodnimi besedami prof. Alojzija Geržiniča. Prvi del je avtor posvetil svoji mami. Formalno je knjigo založila Editorial Baraga. Delo je med rojaki v izseljenstvu in v zamejstvu ter celo v domovini vzbudilo pozornost in bilo večinoma zelo lepo sprejeto in pozdravljeno.

Založnik je Jurčecu poleg sproti mu oddajanega honorarja namenil še 60% čistega dobička vsakega dela, kar je pisatelju še bolj omogočalo nadaljevanje pisanja in je še obsežnejši drugi del izšel čez dve leti, leta 1966, na 592 straneh, ki ga je avtor posvetil Ladislavu Lenčku. Tretji del s 418 stranmi je sledil leta 1969, brez posvetila.

Ko je Jurčec s svojo skupino začel izdajati Sij slovenske svobode, smo upali, da piše še zadnji del svojih spominov, ki bi bil prav tako zagledal beli dan kot prejšnji, a ta četrti del, morda najzanimivejši, ker bi govoril o začetkih izseljenstva in kulturnega dela v njem ter tudi o pojavu Slovenske kulturne akcije, ni izšel in tudi ne bo izšel, ker po izjavi pisateljeve soproge in njene sestre, pri kateri je Jurčec zadnja leta pred smrtjo živel, v njegovi zapuščini ni niti kakih zapiskov o gradivu za četrti del. Škoda!

Marsikdo se je ob izhajanju teh zajetnih knjig Jurčevih Spominov vpraševal, zakaj avtor ni dal svojega dela v založbo Slovenski kulturni akciji, katere predsednik je bil ob izidu vseh treh delov.

Odgovor je preprost: Jurčec je bil brez sredstev za življenje in je potreboval honorar za svoje vzdrževanje. Slovenska kulturna akcija pa ni mogla nikomur dati honorarjev in jih še sedaj ne plačuje za še tako veliko in lepo delo, ki ga založi, še manj, da bi s piscem delila kak morebitni dobiček pri knjigi. Tako Jurčecu samemu kot založniku

njegovega dela je pa šlo prav za to, da bi se Jurčec s svojim pisateljskim delom vsaj nekaj let mogel vzdrževati, kar se je tudi doseglo. Lahko rečemo, da je bila povod za Jurčeveve spomine materialna življenjska potreba, čeprav vsi vemo, da so kajpada sad njegovega bogatega duha.

Jurčevcev tipkopic osnutka njegovih spominov navajamo dobesedno, le s popravki ali z izpopolnitvijo kakih napak ali pomanjkljivosti, ki so se avtorju porajale pri tipkanju. Kdor si more vzeti čas, bo morda z zanimanjem mogel ugotoviti, v koliko se je avtor držal osnutka, v koliko ne. Že v spremnem pismu, ki ga na koncu tudi navajamo, pove, da je spregledal nekatera važna poglavja, ko je pisal osnutek, ki pa jih je potem v spis vnesel.

V tistem delu osnutka, ki naj bi vseboval spomine za četrto, nenapisano knjigo, bi morda avtor ta ali ona, v osnutku ostro zapisana stališča ob raznih trenjih in osebnostih omilil, če upoštevamo, da se je v izdanih treh delih spominov izražal s francosko fineso milejše in previdnejše. Ko je pisal osnutek spominov iz izseljenske dobe, kjer je bilo pač mesta za luči in sence, je te ali one doživljaje še sveže doživljal v spominu, kar ga je privedlo morda do krepkejšega izražanja.

Morda bo pa objava osnutka Jurčevcevih spominov iz izseljenske dobe pobudila to in ono reakcijo, ki bi nemalo pripomogla k razčiščenju zgodovine naše najtežje dobe. Tudi v ta namen objavljamo ta Jurčevcev zapis.

L. L.

OSNUTEK DELA

POTOVANJE SKOZI ČAS

(Spomini) 1918–1955

I — Otroška doba med prvo svetovno vojno: dogodki v Sarajevu 29. junija 1914 in odmev v Ormožu — borba med Slovenci in Nemci na Spodnjem Štajerskem — vojna leta in prihod deklaracijskega gibanja — prvo srečanje s smrtjo — množične smrti v novembru 1918 in odhod v prvo gimnazijo — prvo srečanje s Cankarjem ob njegovem mrtvaškem odru — prvi dnevi v Marijanišču konec l. 1918: prefekt msgr. Steska Viktor;

II — napoved literarnega krožka in prvi obisk ljubljanske Opere, prvo srečanje s Hamletom — vodja literarnega krožka Narte Velikonja in člani krožka: Jože Pogačnik (sed. škof), pisatelj Bogomir Magajna, pesnik Gregor Mali — dalje Vindišar, Frelih, Gruđen, Grgič — literarno omizje pri prelatu Andreju Kalanu: Izidor Cankar (izid Obiskov in romana S poti), dr. Anton Korošec, prelat dr. Fr. Lukman, kanonik dr. Kimovec (dirigent marijaniškega zbora), Fr. Sal. Finžgar, dalje Akademska menza v Marijanišču: Anton Podbevšek, dr. Fr. Čibej,

Anton in France Vodnik, dr. Stanko Gogala — Dom in svet z urednikoma dr. Steletom in Fr. Koblarjem — srečanja s Fr. Terseglavom in vršnjenci iz ruske revolucije (dr. Basaj, dr. Gosar);

III — križarsko gibanje: tečaj pri sv. Primožu nad Kamnikom — prihod Willija Hammelratha in srečanje s spisi Romana Guardinija, Josefa Wittiga — Trije labodi in potem Križ na gori;

IV. — prvi nastop v Plamenu, glasilu Marijanišča — odhod msgra. Steške in prefekt postane dr. Gregorij Rožman do konca l. 1923 — „konflikti“ v Marijanišču — dr. Rožman in prof. J. Osana — odhod na mariborsko gimnazijo;

V — mariborska leta: Dijaški Orel in skupina študentov pod vodstvom Pina Mlakarja in Edvarda Kocbeka — dijaške akademije in nastop na centralni akademiji Orlovske zveze v Ljubljani v marcu 1924 (prvi baletni nastop Pina Mlakarja) — dijaški tečaji v Akademskem domu in prva srečanja z levico okoli Borbe — Bogomil Remec, France Gabrovšek, dr. Basaj in prvi sestanki z Alešem Stanovnikom, Tomažem Furlanom, Jeršičem Marijanom, z Žumri — ter z drjem. Besednjakom, Ernestom Tomcem in Jož. Ovsenikom — obisk pri p. Kobiju SJ — bežni obisk pri L. Ehrlichu;

VI — Križ na gori se preseli v Maribor in izhaja pod imenom Križ; karakteristika dijaškega gibanja v Mariboru, Celju, Ljubljani in Novem mestu (prehajanje križarstva na levico); srečanja z Bratkom ter Ivanom Kreftom — ruske robačke;

VII — Ljubljana v letih 1926-1927 — srečanje z Mirkom Javornikom, življenje v akad. klubu Zarja — mednarodni sestanki pri dr. Lambertu Ehrlichu — prvo srečanje z dr. Antonom Korošcem ter prvo potovanje v Francijo v juniju 1927 skupno z Albinom Šmajdom, Bogomilom Remcem ml. ter Martelancem (oba bogoslovca); dvomesečno bivanje v Nancyju, udeležba na Socialnem tednu francoskih katoličanov — potovanje skozi Švico — sestanki z dr. Korošcem;

VIII — odhod na študije v Pariz v oktobru 1928 — vpis na Ecole libre des Sciences politiques — Slovenci v Parizu: dr. Alojzij Kuhar, srečanje z dr. Iv. Ahčinom, Aleš Bebler, Dore Ogrizek — Slovenski klub v Parizu (njegov tajnik) — srečanja pri St. Sulpiceu;

IX — Politična visoka šola in srečanja s Slovenci in slovensko tradicijo — pred menoj dr. Bogomil Vošnjak (tudi Stjepan Kadić), Al. Kuhar, Ciril Škerjanec, dr. Stanko Jug, Reinold Macun — obiski v Parizu: Edvard Kocbek, France Borko, dr. Fr. Kranjc — srečanja z Vilkom Fajdigo, Alojzijem Janžekovičem, dr. Ostercem (vsi danes prof. ljub. teologije), drjem Gračaninom — srečanja z Jacquesom Maritainom, Etienom Gilsonom, Marcom Sagnierom, Robertom Garricom — seje v francoskem parlamentu: Edouard Herriot, Aristide Briand, André Tardieu, Camille Chautemps, Paul Boncour, Leon Blum, Marcel Cachin, Maurice Thorez, Ernest Pezet — Mednarodni katoliški akademski klub v parku Macigny — akademski večeri: srečanja s kardinalom Verdierom, pesnikom Paulom Valéryjem, Paulom Claudelom, Andrejem Gidom — abbé de la Vacquerie, kasnejši škof v Orleansu — obiski iz domovine: dr. Fabijan, župnik Fr. Zabret, svetnik Janez Kalan, prof. Anton Kroš;

X. — taborenja Akademskega Orla v Dalmaciji — l. 1930 otok Mljet, l. 1931 Šolta, l. 1932 na Hvaru — predavanja Edvarda Kocbeka, (dr.) Antona Trstenjaka, Pina Mlakarja — l. 1933 sam na Hvaru: pri dr. Korošču (njegovi pogledi na jug. in slov. politiko), njegova obsodba neosocializma v Franciji — konec septembra razgovori z dr. Natlačenom in dr. Iv. Ahčinom v Ljubljani — 1. jan.: vstop v službo pri uredništvu Slovenca — razmere: sodelovanje pri Delavski pravici — vstop v uredništvo Besede in sodelovanje pri prvi Sodobnosti — prvi spisi v Modri ptici: Politika v vinjetah (urednik Žagar), sodelovanje z Javornikom pri Hramovih zapiskih, priprave za izid prve moje knjige o Jan. Ev. Kreku, izšlo konec 1935 pri Hramu — delo trojice Javornik, Božo Vodušek in Jurčec; dr. Besednjak ponudi Alešu Stanovniku vstop v beograjsko vlado večer pri Štrajzelju in razbitje skupnosti s Stanovnikom; konec Besede; konec 1934: prvi Slovenski kolhoz na Cojzovi cesti; sestanki z Marjanom Brecljem, z Logarji (Janez, Cene in Jože), prihaja Bojan Stupica (Buc), srečavanja s Kovačiči in Gamulini, Židanom — policija razžene kolhoz; 1935: srečanja z Josipom Vidmarjem, Stankom Lebnom in Ferdom Kozakom; dalje s Klopčičem in Košarjem pri Regaljevi „Sloveniji“; dr. Dragotin Lončar in dr. Ivan Mrak — senca Izidorja Cankarja; 1935: kupil prvo Malešovo sliko — srečavanja z umetniki — dr. Rajko Ložar — obiski v Jakopičevem paviljonu, prijateljstvo s Fr. Goršetom;

XI. — dopisnik agencije Havas in Reuterja v Ljubljani — ravnatelj podružnice agencije Avale v Ljubljani, težave pri Slovcu — prvo srečanje z drjem Romanom Tomincem — prva slika Matija Jame — druge slike Miha Maleša — obiski pri slikarjih — srečanje s Fr. Pavlovcem in Nikom Pirnatom, prvo srečanje z Marijanom Maroltom: Rihard Jakopič — kot dopisnik Havasa pri drju Vladimirju Mačku v Zagrebu — prvič in drugič — obiski na Bledu — pri Korošču v Begunjah in na Bledu — srečanje z dr. Kulovcem in dr. Ahčinom;

XII. — nove slike Miha Maleša, Matija Jame, Riharda Jakopiča, Fr. Miheliča, Fr. Pavlovca, Maksima Sedeja, Nikolaja Omerza, Fr. Godca — kolavdacija slik, večeri z Janezom Gregorinom, Mirkom Javornikom in člani ured. Slovenski dom — obiski pri dr. Korošču v Beogradu — bliža se druga svetovna vojna;

XIII. — smrt dr. Korošča in Edvard Kocbek — pri dr. Kulovcu in dr. Mihi Kreku — dogodek pri Avali — v marcu 1941...

XIV — mobiliziran, volovski pohod na fronto iz Ljubljane do Trebnjega — dogodki na veliki četrtek v Trebnjem in Novem mestu: dr. Slodnjak, Vekoslav Iskra, Lado Strgar, noč med velikim četrtkom in velikim petkom — prihod v Ljubljano na veliki petek zvečer;

okupacija in dogodki v uredništvu, v Ljubljani in obnašanje ljudi; Ljubljana od aprila 1941 do 22. junija 1941; srečanja z Alfredom Šerkom ml. in na ljubljanski promenadi dne 22. junija zjutraj;

razstava slov. impresionistov v galeriji Obersnel decembra 1941; srečanje z Matejem Sternenom in Ferdom Veselom — borba za „Negligée“; srečanja s Fr. Steletom, Antejem Gabrom in Gojmirjem A. Kosom; Kocbek mi po Jožetu Brejcu pošlje „Božično poslanico OF slovenskim

katoličanom“; počitnice v Rapallu in Portofinu, Santa Margueriti — obisk Pise; (božič 1940 v Firencah, obisk razstave Guida Renija — spomini na Ponte Vecchio);

XV. — leto 1942: glavni urednik Slovenca, sodelovanje z drjem. Alojzjem Odarjem: dr. Ahčin in dr. Odar; Jože Košiček in dr. Ahčin; srečanje z dr. Gregorijem Pečjakom in svetnikom Čadežem; velika noč 1942 v ljubljanski stolnici in srečanje z atentatorsko skupino za mojim hrbtom pred glavnim oltarjem (maševal ni škof Rožman, ki je bil takrat v Rimu, ampak gen. vikar Andrej Nadrah) — s Simono iz oči v oči — prvi pretres ob oltarju Najsv. zakramenta;

življenje v uredništvu pod okupacijo — Matej Sternen dela moj portret — obisk pri Ant. G. Kosu — srečavanja s prof. dr. Fr. Ramovšem — obiski pri Sternenu, Gabru, večeri s Fr. Steletom; julija 1942 na počitnicah v Riminiju — ob povratku srečanje s Pavletom Rantom y Padovi;

XVI. — 1943: trenja med Slovencem in Slov. domom — tekma med uredniki, kdo bo imel več poročil o bojih na Dolenjskem — napetost med Glavačem in Skobernetom, Javornikom — večeri v gostilni Podgornik v Zeleni jami: Javornik in France Dolenc — obisk pri dr. R. Tomincu — razgovori o Finžgarju — srečanja z dr. Tomincem na mojem domu — razgovori o umetnosti in dobrodelnosti — srečanja s slikarjem Fr. Miheličem, dalje pri Goršetu in v njegovi šoli — nobenega lit. ali kult. stika z Dom in svetom — (v letu 1939 s časom in drjem. Fabjanom) — politično sodelovanje pri Javornikovi reviji Srce — vendar nenaden prelom z revijo (verjetno „ljubosumnost“);

XVII. — višek borbe s Slov. domom: Javornik denuncira R. Tomince in Jurčeca pri Gestapu; v veliki nevarnosti tudi J. Košiček; (še prej: l. 1942 izid knjige V znamenju Osvobodilne fronte in zakulisna vloga Miloša Stareta); nasvet drja. Odarja proti Javorniku, a mu na srečo ne sledim; srečanje z drjem. Lušickim in njegov konflikt z Jav.; Hafnerjev proces in zgodbe Sternenovega Negligéeeja ter freska Zemlja se rodi iz veselstva;

XVIII — nastop generala Rupnika, redka srečanja z njim, toda v člankih sem ga podpiral; srečanja s Stankom Kociprom in njegovo ženo Kiso; (prvo srečanje s Kociprom l. marca 1941); (dogodki v Pragi in na Dunaju); srečanja s Cirilom Žebotom in priprave za Slovensko izjavo (ne tisto iz oktobra 1944); dr. Matej Poštovan v Ljubljani in pozneje v Rimu; sodelovanje s Fr. Kremžarjem; Tine Debeljak v politiki ob prof. Bogomilu Remcu; dr. Fr. Bajlec in prof. Srečko Baraga v Narodnem odboru; Rupnikovo zborovanje v Unionu in ljubljanska univerza; razgovor s prof. Ramovšem v rektoratu univerze; dr. Fr. Lukman in dr. France Kidrič; (leta 1942: smrt Avgusta Praprotnika in njegovo delo za obrambo, razgovori s Finžgarjem in ponudbe namé); Prof. Fr. Ramovš in OF — sestanki z Borisom Kidričem v prostorih na Bellevueju);

XIX. — (osmi september 1943 — Fužine in Ljubljana)

Ljubljana proti koncu 1944: pogreb kočevskih žrtev — veliko javno zborovanje na Kongresnem trgu, Kociprov govor, Rupnikova žaloi gra

se je začela — vloga treh S-ov: Stare, Smersu, ing. Sodja — Slovenska zaveza, major Novak, prof. Šolar, prof. Krošl — Teheran in stiki z uredniki Jutra, Slovensko časninarsko društvo (Jurčec predsednik od jan. 1942 do maja 1945);

XX. — 3. maj 1945 (spomini na zborovanje, na drja. Odarja, na noč med 3. in 4. majem ob izdaji zadnje, ilegalne številke Slovenca — 4. maja — beg iz redakcije pred aretacijo gestapa, skrivanje in vrnitev v soboto popoldne 5. maja — gestapo me aretira, toda ob 2. uri zjutraj 6. maja dvigne hišni zapor — priprave za beg v emigracijo 5. in 6. maja — potovanje čez Kranj v Beljak dne 6. maja — 8. maja potovanje s člani NO v Spittal in Lienz — dogodki v noči od 7. do 8. maja — kanonik Kraljič pri nunciju Orsenigu v Bad Gasteinu ter usoda škofa dr. Rožmana — 8. maja popoldne sestanek slovenskih članov NO in škofa Rožmana z Amerikanci na meji pri Silianu oz. San Candidu: Amerikanci odklonijo pomoč — „prepozno“. Delo NO v Lienzu; škofu odklonjeno dovoljenje za pot v Rim; zaplemba avtomobilov; prof. Bogomil Remec in dr. Tine Debeljak; prihajanje in odhajanje iz in v Ljubljano; (Troha in bivši konz. uradnik na hrv. konzulatu);

odhod v Italijo dne 2. junija (poprej delo škofa Rožmana v Lienzu, stiki s Celovcem, novice o vračanju domobrancev, srečanje z Javornikom, Antolinom ter Bernikom);

pot skozi Silian, Innichen, Oberdorf, Bruneck v Brixen in Bolzano; srečanje pri benediktincih v Bolzanu; razgovor z guardianom dominikanskega samostana, stik s poljsko edinico v Bolzanu; odhod v Rim s poljskim kamionom, prihod v Rim 12. jun. zvečer. (Dogodki v Veroni, Bologni, Firencah s poljskim poročnikom Žabo);

XXI. — RIM: pri dr. Mihi Kreku, sodelovanje z duh. Jožetom Godino, prevajanje pričevanj domobrancev v angleščino, zbiranje na Olmatí — dr. Ahčin, prof. B. Remec, Rud. Žitnik; srečanje (prvo) z Antonom Novačanom na Olmatí, kjer imava sosednji sobi; nastanek Petega evangelija;

XXII. — prihod v Rim; prvo srečanje s Francetom Dolinarjem; razpoloženje v Vatikanu; Pij XII in Stalin; razgovori z Dolinarjem, Antolinom in Bernikom za ustanovitev slovenske kulturne in literarne revije v Rimu: „prelom“ s preteklostjo in sodobnejša naravnost slovenstva na svetovne probleme; na revijo pristane krog iz slovenske bogoslovne fakultete v Pragli oz. pozneje v Briksenu; naraščajoča inflacija prepričanih izid — imeli smo že izbrano tiskarno; lepi sestanki in razgovori s Fr. Dolinarjem; prvo srečanje z dr. Milanom Komarjem na Olmatí — pripravljen sodelovati pri reviji; prihod Miloša Stareta iz Trsta v Rim; položaj pri dr. Kreku — stik s člani francoske ambasade; srečanje s p. Prešernom in prve velike težave — pozneje boljše razmerje; julija 1946: prvo potovanje s francoskim letalom v Pariz v spremstvu dr. Miha Kreka; razgovori z dr. Mačkom in Dragišo Cvetkovičem v Parizu; navzoč tudi dr. Pešelj, bivši slušatelj Visoke politične šole v Parizu; sodelovanje s Francozi v Rimu; drugo potovanje v Pariz v maju 1947 prav tako s francoskim vojaškim letalom: razgovori z dr. Mačkom, Dragišo Cvetkovičem in komandantom Parisotjem;

razgovori za odhod v Argentino v letu 1947: priprave za slovenski tisk v Argentini — sestanek na Tinetovem stanovanju v Rimu (vloga Miloša Stareta in Miha Kreka pri pripravah za tisk);

delo na Via dei Colli in seje Socialnega odbora; prvo bežno srečanje z Ladom Lenčkom (prvo posredno v Ljubljani, ko so prišli k meni v uredništvo Slovenca študentje iz mis. zaledja s prodajo prvega mis. koledarja ali podobno); težave pri Soc. odboru, odstop p. Prešerna; kongres Pax Romane v Rimu, zasedanje ob navzočnosti dveh slov. delegacij; proglašitev Fermija za Blaženega in razgovor o škofu Rožmanu s škofom iz Friburga; (kanonizacija Katarine Labouré v Vatikanu, vendar brez posebnih dogodkov);

okt. 1947 odhod iz Rima v Argentino — prihod v Buenos Aires 2. nov. 1947;

decembra (1. ali 2.) prihod Miloša Stareta; sestanek v kavarni v Retiru in ustanovitev Svobodne Slovenije kot štirinajstdnevnik — fin. in tehnično izvedbo prevzamem jaz; sledi iskanje tiskarne — skušnje s Ferfoljo, 27. dec. odkrijem tiskarno Dorrego in 31. dec. zvečer je prva številka tiskana; dogodki 31. dec. zvečer;

Miloš mi da vedeti, da hoče biti on lastnik lista, hoče, da se najšna kompanija razširi na konzorcij treh s pritegnitvijo J. Košička — potovanje Constitucion—Lanus; Miloš na oglu ulic Avalos in Campos insistira, da mora biti on lastnik — noče Odarjeve ponudbe, da bi bila Svobodna Slovenija, ki je izh. med okupacijo kot ilegalen list, naslednica Slovenca in last KTD — zase lasti pravico imeti bodoči list v osvobojeni Sloveniji, ko se vrnemo, kar bo po njegovem kmalu; gledal sem v tla in imel smeh na ustih...

junija 1948 izdelal načrt za Koledar Svob. Slovenije in predlog, da Svob. Slov. postane tednik; založba prosi za izredne prispevke po 50.— pesov (računal sem na odziv 1000 Slovencev, kar bi bilo 50.000 pesov — 12.000 dolarjev); bila je nedelja, ko sem MS izročil načrt; pograbil ga je in me takoj vprašal, če imam kopijo — rekel sem, da ja, ali je mogel takoj spoznati, da je nisem imel...;

izdajal je Koledar, kjer pet let nisem „smel“ imeti prispevka s svojim podpisom — — —

bil sem zunanjepolitični urednik lista s precej vabljivimi komentarji; ljudje so radi brali — — — l. 1951 sem začel pisati literarne preglede in podlistke pod naslovom Knjige in ljudje — — —

iz Bariloč mi je pisal Zorko — prvo srečanje z Zorkom; povedal sem mu, da sem napisal roman v obliki Križevega pota, a sem rokopis (končan) zažgal...

XXIII. — Bil sem tajnik SKA-a. Delo bi naj rešil z izdajanjem letnega zbornika. Gruntal na vse strani: po Dolinarju izvedel za DOSKI — VREDNOTE SO SE RODILE. Prvo srečanje s prof. Geržiničem. On je predsedoval sejam za zbornik (ulice Cangallo, Cerrito, prof. Jože Osana) — IZID Vrednot — Višek Zorkova novela, Osanova Musica perennis. Vrednote so bile revija — navdušen pozdrav prof. dr. Turka iz San Francisca. Njegov prispevek, njegova smrt. Upravo Vrednot prevzel Jan Lovro. Ne gre nikamor; sestanki pri dr. Brumnu v Hurlinghamu — poprej pri Karlu Rakovcu;

XXIV. — v novembru 1953: sestanek z duh. Ladom Lenčkom za ureditev uprave Vrednot. Temelji razgovorov se razširijo, predlaga se misel o Družinski reviji; DOSKI bi sodeloval, če bi g. Lado zavaroval upravo Vrednot;

začetek 1954: misel se razširi, pobuda za ustanovitev Kulturnega kluba — predlogi g. Glavača — prvi sestanek v začetku februarja na Granaderos 61 — izvoli se Pripravljalni odbor s tajnikom Marijanom Maroltom na čelu (razgovor g. Lenčka z Maroltom na prireditvi Slov. plan. društva, ko je Bertonec odhajal na Dhaulagiri — g. Marolt pristal na tajništvo) in Jurčecem kot preds.;

ra drugem sestanku razširitev razgovorov in gruntnje imena novi ustanovi. Jurčec predlaga ime Slovenska kulturna akcija in g. Lenček močno podpre to ime;

rojstvo SKA in prvi nastop 11. aprila 1956 v dvorani Montevideo 850. (popis podrobnosti). Seje na oglu Cordoba in Rio Bamba vsak četrtek in kulturni večeri vsak četrtek (razen prvega v mesecu) v dvorani Ramos Mejia...;

izid prve številke Meddobja: rojstvo mojega pisanja in pojav revije kot take. — Moj položaj pri Sv. Slov. — čudna seja SS na pustni torek 1954, ko me obdolže, da sem rekel, češ da je kar prav „če se enkrat vse poruši in razdere, da se more potem zgraditi kaj novega.“ Pohotanje med Milošem in g. Oreh. — Odmev Meddobja in priprave Vrednot, druga knjiga;

kritika Meddobja v Duh. življenju — in pozneje članek Igorja v SS. (To je bilo sicer šele v maju 1956 — izzvan izstop mene in T. Debeljaka iz uredništva SS.);

popis razvoja SKA in okolnosti izida moje novele „Vuzmenice“ v Meddobju maja 1954. Razpis nagrade SKA v letu 1954 (marca) in moj sklep, da sodelujem pri tekmovanju z Zgodbo o Simoni Pavlinovi; rojstvo novele oz. Ljubljanskega triptiha v noči med 8. in 9. avgustom na „bohemskem večeru“ pri Marici Meštrovčevi; samomor Gerarda de Nervalja in samomor Simone Pavlinove in Janeza Pavlina: Simona doživi „samomor“ telesa in reši dušo — Janez Pavlin ubije dušo, da ostane živ v telesu — Dne 9. avg. ob 2.15 zjutraj sem pred hišo M. Meštrovčeve rekel Zorku: imam idejo: samomor duše in samomor telesa. Drugi dan sem začel pisati: ko sem izročil rokopis Simone, sem po nerodnosti navsial, da je del Ljubljanskega triptiha in da bosta dve poglavji sledili. Prof. Grežinič me je potem držal za besedo in

L j u b l j a n s k i t r i p t i h

je v maju 1955 izšel kot 25. knjiga SKA.

Jurčec se je bal pisateljavanja in je rinil v politiko, kjer ni „uspel“; „politike“ ni več, Bog se ga naj usmili z darovi, ki mu jih je dal, pa ima strah pred njimi — — — štirideset let strahu, ki pa more biti ploden, če bo ostal strah, ki mu je žele, da bi bil „sv...“

Pripomba uredništva: Ta zadnja vrstica je v osnutku prav tako nejasno zapisana; ni tiskovna pomota... Kaj je mislil Jurčec reči?

JURČEČEVO PISMO ZALOŽNIKU

dne 11. nov. 1963.

Preč. gospod Lado,

napisal sem nekak načrt, kaj bi naj knjiga obsegala. — Mislim, da bi lahko začel pisati takoj, ako bi Vam načrt ugajal. Zdi se mi, da bi mogla biti knjiga kar zanimiva.

Spregledal sem nekatera poglavja: Na razorožitveni konferenci v Ženevi februarja l. 1932 in srečanje s slovenskima diplomatoma Fran Mislej in dr. Fr. Perne, slike o Litvinovu, sovjetskem zunanjem ministru, nemškem kanclerju Brueningu, siru Johnu Simonu, grofu Grandiju, Paulu Boncourju, Titulescu, Benešu, dr. Voji Marinkoviču in dr. — Dalje: od Ženeve do Berlina in v Pariz — na Hitlerjevem volilnem shodu, srečanje z baronom von Papenom, in dr.

Ali bi bilo mogoče, da bi knjiga izšla do Velike noči 1964? — Ker imam načrt, bi, mislim, šlo.

Rokopis bom dajal v korekturo (jezikovno) in za nasvete prof. Grežiniču.

Kaj mislite?

(R. J.)

SPOROČILA

VLADIMIR KOS

TOKIJSKI TRIGRAMI V MESCUI LEDENIH VETROV

Ti ledeni vetrovi iz Sibirije in Kitajske – s tundrami in stepami v območju mednarodnega letalskega radija 5000 km – so kakor zadnji, brezupni boj azijske zime. Cvetoče japonske slive širijo opojen vonj, ker so pač eno izmed najstarejših reklamnih podjetij za žuželke. Komaj zaznaven nemir v zraku se je dotaknil mojih krvnih žil, se dal občutiti razumu, se dal prenesti do prstov, da zdaj gibljejo pisalni stroj. Za nove osem-delne tokijske trigrame.

1. Iz srca sem bil vesel novice, da je glavni SKAJin dolžnik veliko-dušno črtal, kar je bilo še ostalo dolga. Čisto naravno – čeprav ne brez Bartlettovega priročnika – si priklidem v spomin modre besede o dolgu, ki jih je bil izrekel Lord Tweedsmuir v Kanadi, dve leti pred 2. svetovno vojno: „Vsi dolgujemo preteklosti; ta dolg pa moremo poravnati le tako, da napravimo bodočnost nam zadolženo.“ Zdaj torej lahko začnemo znova, to se pravi, zdaj lahko znova nadaljujemo. A kje so tiste stezice, ki so nekoč pritegnile toliko odličnih osebnosti za vzpon nad oblake? Japonski pesnik 12. stoletja, Munejuki Kjo, se takole pogovarja s pesniki, ki se niso mogli z njim strinjati glede metode: „Pravite, da nismo rahločutni... A vsak od nas ima ušesa, prisluškuje v borova drevesa na vrtu: veter v vejah sluti.“

2. Čez kakih šest tednov bodo zažarele češnje tudi v Tokiu. Že zdaj se hladni dnevi često menjajo s toplimi, kar ima letos – bolj kot kakšno drugo leto – za posledico epidemijo prehladov od nosnega katara do pljučnice. Vremenski strokovnjaki napovedujejo kratko vrnitev zime za konec marca. Splošno mnenje je, da je pametno verjeti le 50 odstotkov napovedi. Oni dan sem moral z doma na periferiji zgodaj zjutraj, ko je bilo še nočno temno; segel sem po telefonu in zavrtel 177, ki pomeni 24-urno vremensko obveščevanje, kamorkoli sega telefonska zveza na teh otokih, in iz centrale so mi zagotovili celodnevno lepo vreme; naenkrat sem se zavedel, da je šum, ki sem ga pripisoval slabi telefonski zvezi, šum dežja na okno; tisti dan je lilo do večera. Dež imam rad. Seveda ga v naši periferni četrti ne sme biti preveč niti za en dan, ker potem izstopi voda iz preplitkih in preozkih kanalov in v svojo povodenj pritegne vso črno-rjavo umazanijo robov in lukenj in kotov. A dež je genialna iznajdba – dnevni hrup se umiri pod njegovim nevsiljivim prigovarjanjem, od vsakodnevnosti umazane hiše se umijejo, in rastline

in živali si lahko oddahnejo zaradi začasnega umika prahu in raznih plinov, na katere smo se ljudje na žalost tako hitro navadili. Tudi Bašó, največji japonski pesnik v haiku slogu, je cenil dežja čudovito raznolikost. V enem svojih haiku tako prepeva: „Pada, pada dež skoz marec v strehe luknjo, pada tja v osir.“ Tudi moj prevod ima 17 zlogov; s pomočjo besede „pada“ se mi zdi, da kljub kratkosti zveni. V japonskem originalu zvenita posebno dva zloga, to je, ha- v harúsame in ha- v háči-no-su. Harúsame sem prevedel kot „dež skoz marec“; pomeni namreč pomladni dež, ki je na skrajnem jugovzhodu že februarja, pri nas tukaj marca, tam na severu pa aprila. Tudi beseda háči-no-su lahko sama po sebi pomeni tako panj kot osno gnezdo ali osir, a pod japonskimi strehami posebno na deželi in v gorah se navadno skrivajo ose. Kdor živi na Japonskem, takoj razume besedo harúsame; ena sama beseda ga takoj poveže z vso naravo, ker tukaj na Japonskem nikdar ne živimo preveč proč od narave. Vemo, kako se živali skupaj z nami zavijajo v varno toploto, dokler ne bo sončne pomladi, in zato takoj razumemo ose, ki jih je udaril sicer tako dobrončen dež. Morda pa je nekaj napak s človekom, ker bi ne smel dopustiti luknje v strehi...

3. V vsaki resnični umetnosti, pravi sv. Avguštin v svoji razpravi O resnični veri (odl. 55), „nam ugaja simetrija: po njej so stvari na prav in čudovit način med seboj povezane.“ To velja tudi za japonski haiku. A ta njegova privlačna sila lahko zapelje. Vsaj jaz se te skušnjave bridko zavedam. Kako lahko bi bilo, privzeti zunanjo obliko treh vrstic – s po 5, 7, 5 zlogov odmerjeno natankostjo, ali pa brez nje –, in jo v tej vidni obliki napisati ali natisniti: ali se ne bo ta in oni v nevidnem občinstvu spoštljivo sklonil, ker gre za slavno in tudi za Japonca težavno obliko pesmi? In druge vrste skušnjava je potem še večja kot prva: napolniti vsako teh treh vrstic s površno besedo, kakor da bi že oblika sama – ah, slavna in tudi za Japonca silno težavna oblika – jamčila vrednost pesmi, posebno v nejaponsčini. A prav zaradi svoje primitivne oblike je haiku vreden uresničenja tudi v nejaponskih jeziki, pod pogojem, da je – tako kot v japonščini, čeprav ne nujno po številu zlogov – vsaka vrstica pesniška vrednost zase, to se pravi, da vsebuje takšne in takšne besede, ki so nenadomestljive za celoten učinek treh vrstic. To je težko doseči, a ni nemogoče. Med modernimi Japonci je pisanje v slogu haiku razširjeno in priljubljeno, posebno med starejšimi ljudmi, ki imajo za to nekoliko več časa. Tudi precej društev za negovanje sloga haiku je v deželi; nekatera izdajajo mesečnike. Dostikrat sem že poslušal živo recitiranje teh haiku; večkrat sem jih bral natisnane; pa se ne morem otresti vtisa, da gre za neke vrste mrtvo stvar: Japonec se zadovolji s kakšno klasično japonsko pesniško besedo ali pa s slovnično obliko klasične japonščine, in oboje mu lepo napolni vrstico za vrstico, pa naj bo vsebina še tako nepomembna. Dejansko seveda nepomembnih vsebin ni, kadar se jih dotakne pesniški ogenj zavzetosti; le da tega besede same ne morejo pričarati. In to je vse bolj resnično v primeru japonščine, ki razpolaga z velikim številom različno zvonečih besed podobnega pomena, a ne more prav prenesti rimanja, ki ustvarja strahotno enoličnost; ne smemo pozabiti, da japonščino govorimo v določeni, komaj zaznavno se ponavljajoči melodiji, da smo čim bolj pozorni na naglase, ki takorekoč urejajo smisel glasovnih skupin; v takšnem

sistemu postane rimanje čisto obroben pojav; lahko bi rekli, da ga jezik ne prenese.

4. Prijatelji so mi poslali knjigo Hrepenenje po obličju, duhovito zbirko kratkih, jedrnato pisanih esejev, delo Ivana Goluba, hrvaškega duhovnika, teologa, filozofa in literata. Prevod je oskrbela Duhovna skupnost slovenskih duhovnikov in bogoslovcev, izdala pa Družina v Ljubljani 1981. Teh 164 strani bolj velikega formata preveva sveže razumevanje modernega življenja, gledanega v zrcalu svetopisemskih voda, zato ne pozna utrujajoče enoličnosti. Le včasih me avtorjeva metoda moti: svoj esej začne s tem ali onim izrekom iz sv. pisma, a takoj protestira, da se tokrat ne bo spuščal v njegove podrobnosti. A prav to bi bilo v pisateljevem slogu zanimivo; saj osvetljuje razna dogajanja, besede in navade modernega človeka. Tukaj bi rad omenil izredno lep, čeprav zelo kratko pisan odlomek z naslovom Ustvarjam, torej sem. Takole pravi med drugim: „Ko je Bog ustvarjal svet, je po vsakem dnevu videl, da je dobro. Človeka je ustvaril po svoji podobi, zato je tudi človek ustvarjalno bitje. Ko človek ustvarja, prav tako vidi, da je dobro. Ustvarjanje je ena od stvarnosti človeškega obstoja...“ (Str. 68.) Veseli me, da sem našel odlično potrdilo za to, o čemer smo bili pisali in se razgovarjali toliko ur v preteklosti SKA. Kljub omejevalnim okoliščinam, šibkostim in slabostim, SKA posreduje ustvarjanje. Njen obstoj je znamenje zdravja Tretje Slovenije: kot živino so jo bili hoteli pognati v svet (v kolikor je niso mogli zaklati), a v svojem, od Boga ustvarjenem srcu je zmeraj nosila sen o ustvarjanju: z besedo, z rokami, z družbenimi in društvenimi dejanji. V zgoraj omenjenem eseu ugotavlja Golub še eno duhovito posledico stvarstva: „Svet je že pred nami... Vprašanje je, če je dokončno ustvarjen. Ni. Namesto, da bi Bog ustvaril svet enkrat za vselej, je ustvaril človeka. Človek naj bo tisti, ki bo svet dokončno oblikoval.“

5. Prijatelj preč. g. Vinko Zaletel pa mi je – z vsakoletno darežljivostjo – dal poslati iz daljne Koroške Beličičevo Leto borove grizlice, eden izmed knjižnih darov za 1981 častitljive celovčke Mohorjeve. Zbirka dvajset novelic – morda je najboljši naziv zanje angleški izraz short story, po naše kratka zgodba. Posebnost teh zgodb je, da dvignejo zaveso na odru vsakdanjega življenja, a tako očarljivo se osebe, stvari in dogodki kretajo med kulisami, da človek kar ne more nehati z branjem. Takšno pisanje imenujem mojstrsko. In med vrsticami je raztresena žlahtna slovenska življenjska modrost, za katero se je g. Beličič dal kovati; lahko si mislim, da niso bili vsi udarci usode mehki. Naj mu naš Gospod podari še dolga leta ustvarjanja!

6. Mraz zdaj še enkrat dobesečno cveti, to je, tvori ledene lotose na površini Ohotskega morja, kakih 1000 m od obale severnega otoka Hokkájdo. Isti mraz se srečava s toplo morskno površino v Tokijskem zalivu, ki ga ujame v svetlikajočo se meglo. Pred obalo Japonskega morja je ta megla skoraj bela zavesa. Na planotah osrednje Japonske sili mraz iz zemlje v obliki trdih kristalov in drobne ozkotirnice je treba neprestano krepiti s tramovi, da ostanejo na isti ravni. Na jezeru Súua, kjer zdrkne temperatura ponoči do deset stopinj pod ničlo, se led večkrat lomi v obliki dolgih prog v smeri vzhod-zahod; svečeniki hrama ob

jezeru imenujejo te proge o-mi-uátari: „o“ in „mi“ sta posebno spoštljivi preponi, „uátari“ pa pomeni prehod; pravijo namreč, da že od leta 1397 (ko so bili prvič zapisali dogodek) božanstvo Súua Mjódžin potuje od vzhoda na zahod. V starih rokopisih pomeni Zahod deželo smrti. Ne vem, če pomeni isto tudi v izrazu „prehod od vzhoda na zahod“. Morda mislijo na smrt zime. Na vzhodu vzhaja sonce že znatno topleje. Princ Hozúmi-no-míko, ki je umrl kot neke vrste ministrski predsednik v letu 715, je ob spominu na zgodnjo smrt princezinje Tádžima, svoje polsestre, ki jo je strastno ljubil, napisal tole slavno japonsko pesem brez naslova (izvirni slog „tánka“ skušam posnemati z vrsticami po 5, 7, 5, 7, 7, zlogov): „Sneg, sneg, sneg, ne smeš – padati tako gostó. – Čez grič I-kâ-i – v ozemlju Jonabári – vse bolj se mráz kopiči. –“

7. Naj znova opozorim vse nas na to, kar bi lahko imenovali Pomožni zakon ustvarjalne dinamike: je pomožen, ker je glavni zakon ustvarjalne dinamike v ustvarjalcih samih, ta pomožni zakon pa zadeva predvsem osrednjo prvino v organizaciji SKA; pomožen je, a nič manj pomemben, ker je pač izraz razmerij, ki jih je SKA priklicala v življenje; kakor kak fizični zakon izraža tole razmerje: potreba po živem stiku z ustvarjalci v okviru SKA narašča z njih daljavo. Najprej gre za zemljepisno daljavo, potem pa za psihološko. Seveda se da ta zakon zankati tako na primer, da zanikamo občutek potrebe, rekoč: če kdo noče sodelovati, pa naj ostane, kjer je (drugi del stavka je mogoče izraziti z različnimi živalskimi prisposodobami); ali pa: so mar ustvarjalci otroci, da se dajo prositi (tudi prvi del tega stavka je možno izraziti bolj brutalno). Toda velika prednost kakšne najdene zakonitosti je ta, da opredeli stvari brez ozira na naše želje in da zagotovi uspešno delovanje brez ozira na naše skrbi in bojazni.

8. Čujem, da bo Med spet pričel prihajati. Ali ste kdaj opazovali panje, izpostavljene v soncu zgodnje pomladi? Prvih zelenih vej in prvič komaj zaznavno nabreklih trav se drži svetla toplota, kakor da je treba najprej ta del narave očistiti zimske vlage; okrog panjev pa že veselo brni in zveni od tovornjakov čebel; brez te pesmi bi pomladni naravi nekaj manjkalo; manjkala bi podoba višjega delovanja, ki se tako topljivo izkristalizira v med za zdravje in razvedrilo.

Kljub ogromnim daljavam in ledenim vetrovom Vas z veseljem pozdravlja Vaš vdani daljnovzhodni dopisnik.

BESEDA O SLOVENSKI LITERaturi

Uvodne misli v Antologiji slovenskega pesništva, v angleškem jeziku, ki jo pripravlja v Avstraliji Humbert Pribac kot tretji zvezek zbirke „Pesniška uresničevanja“.

Lirika je tista literarna zvrst, ki je na slovenskem prostoru nadvse intenzivno razvita. V nasprotju z drugimi južnoslovenskimi literaturami, ki so plastično razvile junaško pripovedništvo, je že anonimni slovenski ustvarjalni duh manjšega, dvomilijonskega severojugoslovenskega naroda na mejah sedanje Avstrije, Italije, a tudi Madžarske, že v srednjem veku plastično uveljavil literaturo senzibilnih liričnih razpoloženj.

Slovensko zapisano slovstvo je razmeroma staro, saj se je v knjigah pojavilo že z nastopom nemškega Luthra, katerega slovenska inačica je Primož Trubar, mož pionirskih sposobnosti in daljnovidnih kulturnih tveganj. Pozneje, ko so avstrijski cesarji slovenski protestantizem skoraj popolnoma uničili in je spet zacvetelo katolištvo, je po trenutkih za- stoja že v času prosvetljenstva, v času francoskih enciklopedistov in pariške Velike Revolucije, slovensko slovstvo spet plodno zaživelo. Romantika, različni odtenci realizma ob koncu prejšnjega stoletja, posebno pa različne smeri modernizma na začetku sedanjega stoletja, so slovensko slovstvo – in tu s posebnim poudarkom liriko – ugodno utrdile in kozmopolitsko razširile. Predvsem ekspresionizem je temu slovstvu dal nekaj presenetljivih obrazcev in možnosti, ki so zanimive tudi za tujega bralca, a temu po drugi strani zaradi skoraj popolne nedostopnosti in nerazširjenosti jezika neznane – in zato za svet večkrat neodkrita!

Po drugi svetovni vojni je slovenski narod, ki je že v avstroogrski monarhiji užival dokaj razvejano kulturno avtonomijo, ki se je nadaljevala v nekdanji jugoslovenski predvojni kraljevini, prešel pod komunistično oblast. Ta sicer ne prija močno poudarjenemu slovenskemu individualizmu gorskih kmetov, razpršenih na stotine gorskih dolinic in na več dokaj različnih dialektov, kar je tradicionalna osnova slovenske kulture, po drugi strani pa je na začetku odpiral možnosti socialno deklasiranim skupinam slovenskega naroda, ki niso bile tako maloštevilne. Vendar se je začetni poveljni zamah kmalu ohladil, politična struktura nove oblasti je bila premalo senzibilna, da bi mogla prisluhnuti odprtemu utripu časa in izpolniti pričakovanja iz prvih

let 1945 in 1946. Nova povojna literatura je kolebala med različnimi ideološkimi utilitarističnimi in na videz realističnimi variantami in med raznimi oblikami novih literarnih občutij. Okrog leta 1958 sta med drugim Dane Zajc in Gregor Strniša uvedla določene surrealne variante tudi v slovensko literaturo, medtem ko je Tomaž Šalamun kakih šest let pozneje eden izmed pionirjev različnih liričnih eksperimentov, ki so se pozneje raztegnili od novih inačič dadaizma pa do konkretne poezije. V tej situaciji so močan vpliv vseskozi ohranjali tudi nekateri starejši, nadvse premočrtni avtorji, predvsem Edvard Kocbek in Jože Udovič, ki so izšli še iz predvojnega ekspresionizma. V času političnega utilitarizma petdesetih let je bila tudi nežna pesniška intimna lirika Kajetana Koviča pomemben ustvarjalni dosežek.

V pričujoči kratki antologiji smo izbrali nekaj najizrazitejših in danes najbolj aktualnih slovenskih pesnikov. Predstavili smo jih s teksti, ki so skoraj brez izjeme nastali komaj v zadnjem času. Upoštevali pa smo tudi karakteristična imena slovenskih pesnikov, ki delujejo med nacionalno slovensko manjšino v Avstriji (Gustav Januš) in Italiji (Irena Žerjal) in pomembna imena slovenske pesniške emigracije (Papež, Kos, itd.), ki so moderno obogatila slovensko liriko. Slovenski pesniki živijo danes po vseh kontinentih. Humbert Pribac deluje v Avstraliji in je tu izdal že dve pesniški knjigi, od katerih je bila prva – „Bronasti tolkač (1962) – sploh prva slovenska knjiga v Avstraliji.

V zadnjih letih je izšlo v anglosaškem prostoru že nekaj knjig, ki so opozorile med drugim tudi na slovensko besedno ustvarjalnost. Tako je profesor Janko Lavrin, avtor monografij o Dostojevskem, Tolstoju in drugih in univerzitetni profesor v Angliji, že leta 1962 pri londonski založbi John Calder v knjigi "An Anthology of Modern Yugoslav Poetry" predstavil tudi slovensko pesništvo, predvsem nekatere starejše, na začetku stoletja delujoče moderniste in tradicionalnejše sodobne pesnike. Kljub temu pa so se med enainvajsetimi imeni tedaj pojavili že tudi Edvard Kocbek, Jože Udovič, Dane Zajc in Kajetan Kovič. Lavrin in Slodnjak sta tudi leta 1965 izdala pri Državni založbi Slovenije v Ljubljani antologijo "The Parnassus of a small Nation". Modernejši prijem izpričuje knjiga "New Writing in Yugoslavia" (Penguin Books, 1970), ki med drugim predstavlja Slovenca Vena Tauferja, a vendarle ne uide pretirani marksistični politični presoji. Tudi knjiga "Introduction to Yugoslav Literature, An Anthology of Fiction and Poetry" (Twayne Publishers, Inc., New York, 1973) nudi nekaj koristnih kažipotov predvsem v tradicionalnejše pojmovano slovensko besedno ustvarjalnost. Nadaljni zvezki te nove ameriške serije bodo še sledili. Omeniti moramo tudi, da je Tomaž Šalamun izdal v Ameriki v angleškem prevodu zbirko svoje poezije.

V pričujoči, sicer po obsegu skromni antologiji, smo hoteli pokazati na nekatere najznačilnejše karakteristike sodobnega slovenskega pesniškega trenutka. Prikazali smo ga v dobrem in slabem, v njegovi senzibilni raznolikosti in kreativni vnemi, a tudi v šestokrat morda preveč privatniški zatišanosti. Zavestno smo hoteli sestaviti vprašljivo pesniško zbirko, v kateri se pesniški teksti a priori razodevajo kot skrivnostne, dokaj hermetične duhovne tvorbe, ki privlačujejo, a tudi odbi-

jajo. Že vsaka pesem zase deluje kot svojevrstno sporočilo, utripa v sebi lastni prezenci. Bralec ima pred seboj dokaj kratke tekste, ki nudijo na videz kratkotrajno in malo vredno branje. Vendar so to tudi zahrbtni, karseda trdoživi teksti, ki te pozivajo na duhovni dvoboj, na duhovni spopad, na dolgotrajnejše analitično branje, ki te izvežba tudi za senzibilnejše branje in razumevanje drugih literarnih zvrsti (proze, dramatike, esejistike). Po drugi strani so pesmi v dialektičnem odnosu druga do druge, kljub samostojnosti rastejo iz sebe proti drugim, v smislu programa, ki jim ga je odločil urednik. Tu se je zagotovo zgodilo neko subjektivno nasilje, vendar ga bo kritičen bralec zlahka premagal in si morda sestavil svoj lastni antologijski način z lastnimi najprimernejšimi pesniškimi teksti. Zbirka noče biti nič drugega kot uvod v spoznavanje slovenske literature.

Poudariti moramo, da je slovenski literarni svet nadvse lirično utemeljen. Lirika se poganja tudi na vsa druga slovenska literarna področja, v novelo, roman ali dramo. Tozadevno je slovenski svet morda nekoliko podoben irskemu, le da nima njegovega močnega baladnega zasuka. Verjetno pa se precej loči od avstralskega, ki zagotovo bistveno poudarja konkretnije literarne načine, na primer prozo.

Bralec bo v antologiji našel tudi ime podpisanega Leva Detela, kar je v nekem smislu prekršek proti nekdanjim bontonskim antologijskim pravilom Goethejeve kultivirane Evrope, a tu, zaradi izrecne želje soavtorjev in zaradi ignoriranja takih imen iz političnih razlogov pri mnogih drugih antologijah, tvori morda opravičljivo izjemo, ki pa naj drugače potrjuje spoštovanja vredno staro pravilo.

Prevodi seveda ne bodo mogli dovolj adekvatno predstaviti razsežnosti slovenskih originalov. Vendar bo bralec lahko ujel nekaj upoštevanja vrednih estetskih strukturalnih prebliskov iz dokaj neznanega področja neke druge kulture. Že to pa morda opravičuje izdajo te knjige.

OPOMBE O PREDSTAVLJENIH AVTORJIH V ANTOLOGIJI. Razporeditev imen odgovarja vrstnemu redu objavljenih pesmi.

Vladimir KOS, roj. 1924, živi v emigraciji. Katoliški duhovnik, profesor na katoliški univerzi v Tokiu na Japonskem, misijonar. Izdal je več pesniških zbirk, v katerih se križajo tradicionalni pesniški prijemi z modernimi impulzi in eksotičnimi japonskimi temami. Nazadnje je v Buenos Airesu v slovenskem jeziku izdal pesniško zbirko „Ljubezen in smrt in še nekaj. Drage kamelije. Pesmi z Daljnega Vzhoda“ (1971).

Bert PRIBAC, roj. 1933, živi v Canberri, Avstralija. Avtor prvih slovenskih knjig v Avstraliji. Izdal je leta 1962 pesmi „Bronasti tolkač“ (Meubourne) in 1973 „V kljunu golobice“ (Canberra). Med prvimi je v literarni slovensko-italijanski reviji MOST predstavil nekatere vidnejše avstralske pesnike v prevodu in spremni besedi (Trst 1971). V njegovem pesniškem svetu se melanholični lirični spomin na rojstno zemljo veže s kritičnimi, včasih naturalističnimi, večkrat religiozno osvetljenimi motivi, in s plastičnimi slikami avstralskega sveta.

France PAPEŽ, roj. 1924, živi v Buenos Airesu, Argentina, v emigraciji. Urednik vodilne slovenske emigrantske leposlovne revije MED-

DOBJE, ki izhaja v Buenos Airesu. Prevajalec Eliota, Nerude in drugih v slovenščino. Piše tudi poezijo v španščini. V njegove pesmi vdirajo močni modernistični prijemi. Avtor pesniške zbirke „Osnovno govorenje“ (Buenos Aires 1957) in meditativnih „Zapisov iz zdomstva“ (Buenos Aires 1977).

Tomaž ŠALAMUN, roj. 1941, živi v Jugoslaviji. Avtor številnih pesniških zbirk, prevodi izšli med drugim v angleščini in nemščini. V slovensko literaturo je vpeljal nekatere nove pesniške principe in literarne trike (pomen igre, absurda, pretiravanja, odtujitve in groteske v poeziji).

Denis PONIŽ, eden najmlajših slovenskih, v Jugoslaviji živečih pesnikov. Objavlja v številnih vidnih jugoslovanskih revijah pesmi, v katerih združuje nacionalni patos z rahlo, melanholično ironijo in trpko satiro.

Janez STREHOVEC, eden najmlajših slovenskih avtorjev, ki se je v literarnih revijah pojavil z modernimi literarnimi prijemi, ki jih krasi živahen slog, asociativna iznajdljivost in kombinatoričen čut.

Miroslav SLANA-MIROS, eden najmlajših, šele v zadnjih letih debutiranih avtorjev, ki objavlja svojo ironično-resignirano literaturo v vidnih slovenskih literarnih revijah in drugih publikacijah.

Gustav JANUŠ, roj. 1939, slovenski pesnik, pripadnik narodne manjšine v Avstriji, učitelj. Ironične pesmi objavlja v številnih revijah. Kot slikar je prejel več nagrad in priznanj. Pred kratkim je objavil prvo zbirko „P(E)S(M)I“.

Irena ŽERJAL, roj. 1940, slovenska avtorica, pripadnica narodne manjšine v Italiji. Moderne pesmi in prozo s kozmopolitskimi zasuki objavlja v številnih revijah in samostojnih knjigah. Živi pri Trstu v Italiji.

Jože SNOJ, roj. 1934, pesnik, prozaist in žurnalist. Živi v Jugoslaviji, kjer je izdal več pesniških zbirk in prozne publikacije, med drugim pesmi „Balada za glas in raglje“ (1978).

Kajetan KOVIČ, roj. 1931. Pomemben slovenski pesnik intimne lirike. Živi v Jugoslaviji, kjer je prejel več nagrad. Med drugim je izdal zbirke „Korenine vetra“ (1961), „Ogenjvoda“ (1965) in „Mala čitanka“ (1973). Preveden v nemščino.

Edvard KOCBEK, eden najpomembnejših slovenskih starejših pesnikov, ki je z dinamično mladostno in nekonvencionalno silo vedno znova vplival na mlajše ustvarjalne generacije. Rojen 1904, umrl novembra 1981. Po letu 1945 je bil zvezni kulturni minister v Beogradu, padel v nemilost na začetku petdesetih let. Zbrane pesmi je leta 1977 izdala Cankarjeva založba.

Jože UDOVIČ, roj. 1912. Živi v Jugoslaviji. Znan je kot pomemben pesnik intimnejših svetov, ki jih podaja formalno izpiljeno. Znana je pesniška zbirka „Ogledalo sanj“ (1961).

Dane ZAJC, roj. 1929. Živi v Jugoslaviji, kjer je kot avtor agresivne grotesknoerotične in nihilistične lirike vplival na generacije, ki so se pojavile okoli leta 1960. Debutiral je leta 1958 z zbirko „Požgana trava“.

Gregor STRNIŠA, roj. 1930. Avtor surrealno groteskne poezije, katere pomen je zadnje čase upadel. Po zbirki „Odisej“ (1963) pesniku ni več uspelo doseči njegove nekdanje ustvarjalne intenzitete in izpiljenosti.

Lev DETELA, roj. 1939. Živi v emigraciji, v Avstriji, in piše tudi nemško. Leta 1973 je izšla pri založbi J. G. Bläschke v Darmstadtu nemška izdaja njegove proze „Izkušnje z nevihtami“. Prejel je več literarnih nagrad za nemško literarno delovanje, npr. v Tübingenu (1970), v Münchenu (1974). V londonski reviji „Review“ je izdal v angleščini eseja o slovenski povojni književnosti (1964) in o jugoslovanskem študentskem gibanju (1970). Napisal je tudi esej o slovenski povojni književnosti, v seriji „Introduction to Yugoslav Literature“ (založba Twayne Publishers, New York).

Milena MERLAK, roj. 1935. Ena vodilnih slovenskih pesnic, ki je pred odhodom v emigracijo objavljala v vidnih jugoslovanskih leposlovnih revijah. Izdala je štiri leposlovne knjige, med njimi leta 1968 pesniško zbirko „Beseda brez besede“, ki je izšla v slovenskem jeziku v Londonu. Prevodi njenih formalno in miselno plastičnih in novotarskih pesmi so izšli v nemščini, angleščini, srbohrvaščini in makedonščini. Živi v Avstriji.

Milan JESIH, eden najvidnejših najmlajših slovenskih pesnikov, ki žive v Jugoslaviji in so se vidno uveljavili šele v zadnjem času. Zaslovel je kot novatorski pesnik težko dostopne filozofsko-ironične literature.

Veno TAUFER, roj. 1933. Eden vodilnih modernejših lirikov v Jugoslaviji, ki je slovensko literaturo obogatil z odenki konkretne poezije. V Londonu se je potegoval za aktivnejše stike med angleškimi in jugoslovanskimi pisatelji. Znana je pesniška zbirka „Vaje in naloge“ (1973).

Franci ZAGORIČNIK, roj. 1933. Avtor številnih slovenskih radikalno modernih zbirk, v katere večkrat drsijo tradicionalnejše literarne možnosti. Med drugim je izdal zbirko „To je stvar ki se imenuje pesem“ (1972).

Milena VOLARIČ, ena najmlajših slovenskih pesnic, ki sodeluje predvsem pri avantgardistični reviji „PROBLEMI“, v kateri objavlja ironične pesniške tekste in montaže. Živi v Jugoslaviji.

ŠTRUKELJ ANTON, ŽIVLJENJE IZ POLNOSTI VERE

Teologija krščanskih stanov pri Hansu Ursu von Balthasarju.
Izdal Nadškofijski ordinariat v Ljubljani. 1981, 384 strani.

Navedena knjiga mladega slovenskega duhovnika je inavguralna disertacija, ki obravnava Balthasarjevo teologijo stanov v Cerkvi.

V tem zapisu bomo najprej kratko prikazali nekatere značilnosti Balthasarjevega sicer ne sistematičnega, vendar globoko organskega dela tako „silnih razsežnosti in takšnih globin, da mu Cerkev ne najde para v naši dobi“, kakor je zapisal njegov prijatelj Henri de Lubac. Nato bomo pa pregledali poglobitve teme štrukljeve knjige.

Iz štrukljeve bibliografije moremo naštetih preko 40 zvezkov Balthasarjevih del. Poleg tega je še mnogo razprav v raznih publikacijah. Iz njegovega življenja pa moremo povedati dva dogodka. Prvi kaže na njegovo odločitev, da stopi v službo božjo. Balthasar (r. 12. avgusta 1905 v Luzernu) je eno leto po svojem doktoriranju iz germanistike in filozofije na univerzi v Zürichu, kot odličen glasbenik in izredno sposoben za študij filozofije in slovstva šel k jezuitom (1929). V tej „izbiri“ je „ključni in izhodiščni dogodek, ki je odločal o vsem njegovem nadaljnjem življenju in ki je tudi odličen nastavek in vzmet za njegovo teologijo, posebej teologijo stanov“.

V drug važen dogodek njegovega življenja pa spadajo srečanja z mislecem Erichom Przywarom, s H. de Lubacom, z velikim protestantskim teologom Karlom Barthom in zlasti z zdravnico in mistikinja Adrienne von Speyr, ki je l. 1940 iz protestantizma prestopila v katoliško Cerkev ter je Balthasar z njo osnoval svetni institut „Johannesgemeinschaft“.

Tematika Balthasarjevega opusa je tako raznovrstna, da mu na prvi pogled ni mogoče najti enotnosti. Vendar s poglobljanjem v njegove misli začuti človek valovanje v eno samo jedro ali pa izžarevanje iz te sredine v navidezno tudi najbolj oddaljene stvarnosti.

V *Odstranitvi nasipov* (1952) ima Balthasar pred očmi tisto, kar je po mislih Janeza XXIII. hotel pozneje doseči 2. vatikanski koncil. Cerkev naj odstrani vse neumestne nasipe in utrdbе, ki so sčasoma nastali in ovirajo Cerkev pri njenem poslanstvu, zato da bi Cerkev posredovala svetu, kar je pristno krščanstvu. *Glaubhaft ist nur Liebe* (1963) je, kakor pravi Balthasar sam, pozitivno dopolnilo *Odstranitve*

nasipov. Ko smo odstranili vse nepotrebno zidovje, se ne smemo zadovoljiti s praznino. To pa more zapolniti le „ljubezen, ki je edina verodostojna“.

Bistvena lastnost Balthasarjeve teologije je kristocentričnost. Neločljivo od kristocentričnosti je vsa Balthasarjeva teologija trinitarična. „Ta trinitaričnost ima svoje izhodišče v križanem in vstalem Kristusu. V velikonočni skrivnosti pa je obseženo oboje: theologia crucis in theologia gloriae. (...) Vse posamezne vidike krščanskega življenja in nauka gleda Balthasar v prvotni skrivnosti troedinega Boga, ki se v svoji absolutno svobodni, nikomur dolgovani ljubezni zavzema za svet in človeka. Balthasarjeva teologija kroži v bistvu vedno okrog ene središčne teme, ki vsebuje temeljno kristjanovo dejavnost in kristjanovo naravnost, kakršno mu podeljuje Bog. In ta tema je verujoča **kontemplacija krščanskega lika**. Edinstveni, bistveno nepresegljivi lik božjega razodetja v Jezusu Kristusu z njegovim vrhuncem v križu in vstajenju, in temu liku edino primeren odgovor, ki ga daje človek s „poslušnostjo vere“, sestavljata vedno znova in pod najraznovrstnejšimi vidiki premišljeno središče te teologije (16).

Vendar vsa njegova teologija noče biti nič drugega kakor vstop k stvarnosti Boga. Balthasar sam je dr. Štruklju izrazil, „da nima namena pisati teologije kot take, marveč da mu gre za kontemplacijo vere. V veri pa ni izhodišče spekulativno razmišljanje, temveč hoja za Kristusom. Zato pa z vso svojo teologijo – po njegovi lastni trditvi – ne zasleduje drugega namena kakor to, da bi vodil bralce k dejavni hoji za Kristusom“ (17). V tem prizadevanju se je Balthasar lotil trilogije: Theologische Ästhetik - Theodramatik - Logik. Doslej je izšlo sedem zvezkov prvega dela triptihona in štirje zvezki Theodramatik. V tem poglavitem delu hoče Balthasar strniti v sintezo polnost svojega germanističnega, literarnoznanstvenega, filozofskega, teološko-zgodovinskega, eksegetičnega in sistematičnega znanja.

Naslov prvega poglavja Štrukljeve disertacije je **Nastavki za teologijo stanov v življenju Hansa Ursa von Balthasarja**. Kot mladega iskalca lepote in modrosti, ga je povsem nepričakovano doletel božji klic, naj se posveti v službo njemu in Cerkvi v izvolitvenem stanu. V tem poglavju je kratko podan Balthasarjev življenjepis ter poglavitni obrisi njegove teologije in nastavki za teologijo stanov.

Teološki temelji krščanskih stanov je naslov drugega poglavja. Kristusov stan je temelj in izhodišče ne samo za teologijo, temveč za vse krščanske stanove. Kristusov „stan“ izhaja iz enega samega jedra: iz njegovega večnega in nepremeljivega bivanja, „stanje“ v Očetu. Kristusov stan pa vsebuje, utemeljuje in omogoča obe obliki krščanskega stanu. Ti dve obliki sta predmet tretjega poglavja.

V tretjem poglavju torej prikaže dve osnovni obliki krščanskega stanu: izvolitveni in svetni stan. Razložitev in različnost obeh stanov utemeljuje Kristus sam, ki v svojem edinstvenem stanu kot Bogočlovek ostvarja tudi njuno enoto. Zato je krščanski stan v splošnem označen kot „bivanje v Kristusu“.

V četrtem poglavju **Poklicanost in krščanski stanovi** razpravlja najprej o bistvu poklicanosti in nato o dogodku poklicanosti.

Osrednjega pomena za disertacijo je predmet petega poglavja - **Posamezni krščanski stanovi**. Tu podaja posamezne krščanske stanove (duhovniški stan, stan evangeljskih svetov, laiški stan, zakonski stan, svetni instituti) in medsebojno razmerje stanov.

Zadnje poglavje obravnava **realnosimbolične like** ter o vidiku Balthasarjevih štirih „tipov Cerkev“, ki izhajajo iz teh likov: horizontalna Petrova službena Cerkev, vertikalna Pavlova karizmatična Cerkev, kontemplativna Janezova ljubeča Cerkev in Marijanska materinska Cerkev.

Štrukturalna knjiga se ob natančnejšem preučevanju in ob upoštevanju današnjega položaja v Cerkvi izkaže za mnogo pomembnejšo, kakor bi mogli sklepati iz naslova samega. Med drugimi njenimi lastnostmi pa moramo poudariti še to, da pri izpolnjevanju obveznega strokovnega razpravljanja, kakor ga zahteva doktorska disertacija, nikdar ne izgubi svežosti in jasnosti, tako da njeno branje postane privlačno.

SKA vabi

LITERARNI NATEČAJ † VALERIJE PIPPOVE

za izvirno prozo: novelo ali črtico z najmanjšim obsegom 10 (deset) tiskanih strani revije Meddobje. Nagrada 1.000 (tisoč) USA dolarjev se razdeli v tri dele:

1. nagrada 500 dolarjev
2. nagrada 300 dolarjev
3. nagrada 200 dolarjev

- slog ni predpisan; tekst pa mora ustrezati umetniški kakovosti in 3. členu pravil Slovenske kulturne akcije: „Idejni temelj Slovenske kulturne akcije je naravni etični zakon, potrjen in izpopolnjen po krščanskem svetovnem nazoru.“

NATEČAJ ESEJEV ALI RAZPRAV IZ PROBLEMATIKE SLOVENSKEGA IDEOLOŠKEGA ZDOMSTVA

Gre za izvirni esej ali razpravo iz problematike slovenskega ideološkega zdomstva z najmanjšim obsegom 10 (deset) tiskanih strani revije Meddobje. Nagrada 1.000 USA dolarjev se razdeli takole:

1. nagrada 500 dolarjev
2. nagrada 300 dolarjev
3. nagrada 200 dolarjev

- vrsta razpravne proze ni predpisana (znanstvena razprava, esej ali dr.), a mora biti omejena na področje slovenskega ideološkega zdomstva ter pravitako ustrezati smislu 3. člena pravil ustanove.

Podrobnosti v „Glasu“.

